

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

(ગુજરાત કૉપીરાઈટ વિભાગ)

અનુવ્રજ્ઞાંક ૭૩૧ કિંમત ૧.૦૦

ગ્રંથનામ ડા. રા. રા. - ૧૨૩. ૪૫૬. ૭૮૯

૧૨૩૪ ૫૬૭૮૯ ૨૦૨૩

વર્ગાંક

કેમર-અલ-જમાન.

નાટક ચાર અંકી.

એલફ્રિસ્ટન નાટક મંડળીને સારૂ

ખતાવનાર

જી જમશેદજી ખોરી.

તે

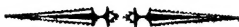
હિરાબ—ખોદાબખસ—હજમખાદ—ખોરશદ—

૧૨—હાતમ—ખજીખાર—ખાલમગીર—

ખુરજહાન—ખખહસન—ખેલા કરણ—

ખુનુક ખલીખા—દોહાડ છેલ—ધત્યાદી—

ધત્યાદીના રમનાર.

ખુંખઈ,

કુનિયન પ્રેસમાં નહાનાબાઈ રસ્તમજી રાંણીનામ્ને છાપોછે.

સને ૧૮૭૪.

કીમત રૂ.૨.

ગુજરાત વિદ્યા મંડલ
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-મંત્રાલય
૦૩૨

દીબાચો.

“The drama's laws the drama's patrons give,
For we that live to please, must please to live.”

“નાટકનાં નીયમો નાટકનાં ઉત્તેજન આપનારા નેમેછે; માટે આ-
પણ નાટકકારો જેઓ લોકોને ખુશી કરવાને વાસ્તે જીવીએ છિયે
તેથી જો જીવકું હોયતો ખુશી કરવુંજ જોઈએ.”

આ મારો કમર-અલ-જમાનનો નાટક ગીએ વરસ જાણીતી
પારસી એલફ્રિસ્ટન નાટક મંડલીએ ઘણીવાર ફતેહમંદી સાથે કરી
ખતાએ હતો તે લખાણનાં આકારમાં હાલ સોપીલી પ્રગ્નની સામે
હું ધરવાની રજા લેઈશું અને તેમ કરતાં યુજરાતી લખાણોની કમતી
સંખ્યામાં કંઈકે સેજ વધારે શાએ એવી મારા લખાણો પ્રગટ કરતી
વખત હું નેમ રાખુછું. એ નાટકનો પ્લોટ અરેબિઅન નાઈટની
જાણીતી વારતાઓની એક વારતામાંથી લઈ તેમા ઘણાક ફેરફાર કરી
આપ્યા આકારમાં વાંચનારની હજુર ધર્યોછે અને તેમાં આવતી બે-
સુમાર ખાંભીઓની વિચારવંત વાંચનારથી હું દરયુજર આનંદું.

નાટક પાત્ર.

શાહજમાન ખાલીદાનનાં ઠાપુનો શાહ.
 ગુફાનજમાન શાહજમાનનો વજીર.
 કમર-અલ-જમાન શાહજમાનનો બેટા.
 ખંડારી કમર-અલ-જમાનનો ચાકર.
 ચીતનો શાહ કમર-અલ-જમાનનો સસરો.
 મરજવાન કમર-અલ-જમાનનો દોસ્ત.
 કાફર મરજવાનનો ચાકર.
 બકુર ચીતની શાહજાદી.
 ગોહર (શાહીમાન) બકુરના કાકાની છોકરી.
 વજીર—ઉમરાવો—અમીરો—દાયાઓ—સાહેબીઓ—ગુલામો—
 પરીઓ—જનો—પૈદો—ચાકરો—ચોરો—સાધુ—બાગબાન—છોક-
 રાઓ કતિયાદી.

સ્થળ ખાલીદાનનું ઠાપુ તથા ચીત.

કમર-અલ-જમાન.

અંક ૧ લો—દેખાવ ૧ લો.

ખાલીઘનનો ઠાપુ.

શાહજમાનનો મેહેલ—એક દીવાનખાનું.

વજીર વુફાનજમાન બીચાર કરતો દાખલ થાયછે.

વુફાનજમાન—શાહ! કોણ શાહ! જોદા મારો શાહ. શું શાહ-જમાન મારો શાહ? છટ છટ માણસને શાહનો ખુલ્લું દરજ્જો મુત-લક ધાવતો નથી. માણસને શાહ ગણી માણસને તાબેદાર માણસ રહે! એ એ વીચારજ માણસની જોદાઈ ખુનીઆદની અકલના સ્વચ્છ કાચ ઉપર નાલેસીની તરલ પાડવા બરાબરછે. આ તરકટી જાહાનનાં અંધેર બાજરમાં અપટ સોદા કરનારાઓનો વાંધો આપખુ-દીથી પતાવળ જેઓ નસીબની ચારીએ પોહિયેલાછે તેઓને કુન્યા, બે સમજ આલમ શાહનું નામ આપી બેઠીછે. શાહજમાનને હું કઈ મારો શાહ ગણુતોજ નથી. કમર-અલ-જમાનને મારો શાહજદા હું કબુલ રાખતોજ નથી. હું તેઓને મારી મરજી ઉપરાંત શું સદા નમું? નહીં હવે અંત આપોછે. શાહો કુન્યામાં જેદેરી સરપોછે. શાહજદાઓ તેઓનાં બદકાર બચ્ચાંછે. જે પ્રમાણે સરપો માણસોને બુલાવી તેઓની બેમુલ જીંદગી ધડીમાં તારાજ કરેછે, તેમજ આ જેહાંગાર સરપોને મારી ફરેબની નેતરના ફટકાથી જમીનદોસ્ત બનાવે છુપ્પ. મારી તાલમેલના ચક્રમાં લાવી માહોમાહે અથડા અથડી કરાવી

ખોતની ખુમારમાં મસ્ત કરે અને પછી ખીન દેહેરાતે હું આ અ
મુલકનાં જીવંદ તખ્તો તાજ પર સેહલથી મોજ મારતો બેશું:—

(શાહજમાન પોતાના અમીર ઉમરાવો સાથે દાખલ થાયછે.)

શાહજમાન—કેમ અમ્મે વજીર બખ્તે નશીન, મારા માહતાખી
પેશાનીનાં મગર નાદાનીની નીરાનીનાં બેટાની રામરાની ભરી હસ-
તીને સાર કોઈ નરમ ઈલાજનું આપદાર મોતી તારા ગંજવર મગજના
દરીઆવની ખલિસ સીપમાંથી શોધો કાઢાડ્યું?

તુકાનજમાન—અમ્મે આફતાખી નુરાની ધરાવનાર શાહ. અંદેસા
ભરેલુ અમ્મે કે તારાં ખોરશેદી તેજને તારા બેટાની માહતાખી તાપે-
દારી નમતી નથી. આ મગજના દરીઆવમા બેમુલાં ગોહરે તો
બેશુમારછે. મગર ભારી મુશકેલીથી તેમાં જીડકી મારી જે ગોહરે હું
ઉપર લાઉછું તે તારે હઠીલો અને બેકદર બેટો પસંદ કરતો નથી.

શાહજમાન—વજીર મારા આપાદ મુલકની તમામ ભલી
રહઅતની તાબેદારીના ભારે આવાજો સાંભળતાં સાંભળતાં મારા
કાનો બેહેરા થયાછે. શું અદનાં કે આલા શું શાહ કે ગદા અમે તમામ
લોકોની મારી તરફ ખરી વફાદારી જોતાં જોતાં આ ચરામો પર
ખુરાહાલીનાં તેજનો પરદો ફરી વલીઅમ્મે. આવા મારા દોરદમામમાં
ના ફરમાન મારે પોતાનો બેટો! તે મારી તરફ પોતાની નાદાન નજર
તુંદી થી ધરે અમે કેમ ખમાયે! બેહતર કે બોહાણું આ મારું રાજ જામ્મે.
ઝલકતું આ તાજ જામ્મે. પણ મારી તરફ તાબેદારી કેમ જામ્મે?

તુકાનજમાન—(મનમાં) આગમાં તેલ નામવાનો હવે સારો
વખતછે.—દરઅેક શાહની દરઅેક બાપની ખરી ફરજછે કે પોતા
તરફ પુરતી તાબેદારીનો દાસ્ત પોતાની રહઅેત ઉપર અને બેટા ઉપર
બેસાડવો; જો અમે નહીં થામ્મેતો પછી તેને શાહ યા બાપ તરીકે કોણ
માને! તારે બેટો અેક ખુરા દાસ્તની ફરેખી મસલતથી પોતાનું નાજુક
માથું પથરનું બનાવી બદ આલની દેવાલમાં જરી બેઠોછે તો પેહેલાં
તારે, તારાં તરફથી મારે, અને પછી આ કુલ દરખારનો હક અને
અખત્યારછે કે તે દેવાલને અેકદમ તોડવી. જો તું જોવો શાહ

જનાવનાં ચાંપતા ઉપાયો નહીં લેશે તો પછી રાજનાં શુ હાલ ! આજે તારે પોતાનો ખેટો ના ફરમાન તો પછી કલે મારે. પછી રહ્યેતનો, સારા મુલકનો : વાસ્તે ખેટા તરફની જેખી માયા હોય તે બુલી જઈ ખોદાઈ દરજ્જે જે શાહનો છે તે કબુલ કરાવવો જોઈએ ; કેમકે—

(કમર-અલ-જમાન દાખલ થાય છે અને શુઠણ મંડીએ પડી)

કમર-અલ-જમાન—નમુઠ્ઠુ ખે હાથ જોરી એ શાહ સરફરાજ,
માગી દુવા કે રહે તુ જીહમાં ઉમર દરાજ.
(શાહ તરત તેને ઉઠાડી વલગે છે.)

પુશ્તાનજમાન—(મનમાં) કેવો બાહિરા પોરીએ છે ! આટલો વાર જે ફરતાજનો મસાલો લગાડી શાહને મેં તીખો બનાવીએ હતો તેની તમામ અસરતો આ ખે સતરેએ ઘોઈ નાંખી !

શાહજમાન—એ માહરાં ચરામેનુર, તે ખોદાઈ હાજરીમાં ફરેસ-તાએની ફરમાવરદારીનો જે મુઆફક કસો થાગ નથી તે મીશાખ હું તારા બુઝેર્ગ બાપ અને શાહની હજુર તું રહ્યો ખેટાની તામેદારીનો પણ કસો પાર રહ્યો નથી, મગર એક વાતની તારી હજુ ત તારી તમામ ખુખી ઉપર બુલાવાનું પાણી ફેરવે છે. એ મારાં બોહોખા રાજ-પાટના એકલાજ વારેસ જે તુંજ ફરમંદેશો કર કે તારી મુબારક-શાદી મારી હસતીમા નહીં થાય તો પછી મારા મુબારક દરખતને નાસીપાસીનાં મોહિર આવી મોતના શેતાબ ચાલનાર દવથી તે કાંએ નહીં બળી જાય.

કમર-અલ-જમાન—માયાલુ પેદર ! મારા ખરા મેહરબાન શાહ ! ત્રણ ત્રણ મરતખે તુને આજેજ કરી મેં મારા ખોલલા વીચારે જણાવ્યા અને હજુર તું નેકતામ સમજતો નથી તો આ એથી વાર કરાવથી અને હીમતથી જાહેર કરું છું કે હું જીનહાર કોઈખી એરત સાથે શાદી કરવાનો નથી ; કુલે એરત જાતને હું આ જીગરથી ધીકારું છું.

પુશ્તાનજમાન—એ ખુલંદ એકબાલના હોરામંદ શાહજદા એરત તેના ખાલિસ તન સાથે ખરે ખોદાઈ જનમ ધરાવે છે તેની સીકત અને ખુખી તે મુદલ જોઈ નથી મગર સાંભળીખી નથી. કુલે આદમ જ-

તની, મારી, તારી પોતાની હસતી, ઓરત જતની વસતી ઉપર મુલ આધાર રાખેછે; તું પોતે તારી હાથઆવીને માટે ઓરત જતનો આભારીછે; તારે જે કાડમાંથી તું નેક નમુન ફળ પેદા પડ્યું તેજ કાડને તું ધીકારે એવી અજાણછે. વાસ્તે સમજ હજુરખી કંઈ સમજ અને તારા માયાવંત પદરને હરગેજ કફા થવા ના દે.

કમર-અલ-જમાન—(હસીને) ઓરતનો જનમ ખોદાઈ! ઓરતથી માણસને સુખ! એવું બોલનાર કોઈ અરેજ બુખખછે. હું કેઉધુ કે તે નાદાન ઓરતથી વેચાયલોછે. હું પુછવા માગુંછું કે પરીનાં આકારમાં કોઈ રેજે તમોએ શેહેતાનને જોયોછે? જો નહી જોયો હેયતો ઓરત તરફ નજર કરે અને તે હુમેહુબ શેતાનનો ચીતાર આપશે. જે શેહેતાનીઅત જત મરદાને તેઓની બર જીવાનીનાં બાહારમાં પોતાનાં છુપા પણ તીણાં દાંતોથી તમામ કોતરી ખાઈ તેઓનાં દીવાનાં બુઢાપમાં અભરાએલા સફેદ બાલમાં અને વાંકા વલેલા નાતવાન બદનમાં લાચાર નાવારેસ અને ધકા ખાતા મુકી ચાલી જાયછે તે ઓરત જતછે. જે હુએ પારધી પોતાની ગુચવાયકી પણ બાહરથી લોભાવનારી જલમાં તમામ મરદાને ફસાવી દઈ છુટકારાનાં આસીરવાદથી બેનસીબ રાખેછે તે એ ઓરતની જતછે. ખુદરતી એલમમાં આખી જીંદગી ગુજરીને માણસ પુરવીણ થશે; પણ ઓરતનાં એલમમાં જમાનાં અટવાઈ જવા છતાં બેખખર રહેવાનાં. પોલાદી કીલા માણસ જતો તોડી રાકશે; પણ ઓરતે પોતાનાં તરકટોથી ઉભા કીધેલા કીલા કોઈખી તોડી રાકવાનું નથી. તારે આવી જતને મારી હજુર બલામણ કરતાં તમોએ દુરઅંદેશો કરવો હતો.

તુફાનજમાન—(મનમાં) આ કાતર જેવી જીખાન મારા ઉપર બધી ધાર લાવેછે હો, પણ એવું નહી થાય કે એજ કાતરે એવી એની ગરૂરીનો જભા કાતરી નાખવા હું રાકતીવાન થાંજી.

શાહજમાન—ખેટા તારા વીચારે ઘણા નાદાનછે. તું અજમાયસના ધડી નાખતા હથોડા હેઠળ હજુર હાજર થયો નથી. મગર મારે ખાતર, તારા પોતાના જીવને ખાતર-આ આખાદ રાજને ખાતર, આ બોહાળી રકબેતને ખાતર, તુને પરણ્યુંજ પડશે.

તુફાનજમાન—અને તેની વળી તું નામદારની હર્ષઆતીમાંજ કે તારી ઓલાદની દોરી લંબાયલી જોઈ તારા ઉપર મુ'યારકબાદના નેસારા થાએ.

ક્રમર-અલ-જમાન—નામદાર આપ હવે જણાવાનું એટલુંજ રહી-
ઉછે કે એક હાથમાં જો તું મને કાતેલ ઝેરનો પ્યાલો આપે અને બીજા
હાથમાં શાદીનું લખત ધરે તો એહતર કે હું તે ઝેરને ગળીમત જાણરા.

તુફાનજમાન—આવી એવદની, નાફરમાની અને હુજત આટલી
મુદતસુધી મારા શાહની સામે કોઈએની કીધી નથી:—

શાહજમાન—(જરા ભવાં ચહડાવી) બેઠા મારે બોલ તુને અમ-
લમાં લાવેજા પડશે. હું તુને શાદી કરવાની ફરજ પાડું.

ક્રમર-અલ-જમાન—ફરજ પાડું? એવો કોણ મરદ આ બોલોની
હુન્યામા છે કે જે આ આખતમાં મને ફરજ પાડે. જરે હું મારા
જીવની દરકાર નથી કરતો તો ફરજની શું દરકાર કરરા; આટલું સમ-
જવાથી જરે જે આપ નહી સમજે તારે હું હીમતથી જણાઉં કે
એ પેદર તું ખરેજ જુલમગાર છે એટલુંજ નહી પણ તે સાચ તું
ક્રમસમજ છે.

શાહજમાન—(ભારી ગુસ્સામાં તરવાર ખેંચી) અએ, એવકુફ, હું
ક્રમસમજ? તારા આ પથરનાં મગજમાં મગજરીનો જે બદ ધુએ
ભરી મુકીએછે તે મારા જુલમનાજ આતશી સોળાથી ઉરાડી દઈ
તુને ઘડીની વચમાં ડેકાણે લાગીશું. શીપાઈએ પકડો તરત એ એવદબ
પોરીઆને અને એને સખતમાં સખત પોલાદી જંજીરમાં જકરી
ખંદીખાનાનાં ચીહામાંસીહા ગારમાં નાખે. એ એવકુ ગુલામ તારી
તરફ આટલી માયા, આટલી જતન, અને આટલી જનફેશાનીનો
આએ બદલો! કાહાડો, કાહાડો એ બદકાર શહેતાન સરખાને મારી ચરામો
હજુરથી. એ ગંધીલા મહેડાનાં પાપી પોરીઆ આવા ખુઅસુરત આ-
કારમાં ખરે શહેતાન તું પોતેછે. એ આ બદનમાં નાસીપાસીના
કાંટા ખુએછે; મારી રગેરગ અને બાલિબાલ ઉભો થાયછે. એ બે મ-
ગજ નાદાન એક ખરું ગુલામનું કુલ જાણી તુને ઉધારીએ અને

આખર તું જંગલી થુવર જાહેર થયો. દુર કરે સેતાબ મારી હજી-રથી. લીઆનત પડજો તારી હસતી અને જવાંમરદી ઉપર !

(ક્રમર-અલ-જમાનને પકડી લઈ જાયછે.)

તુફાનજમાન—(મનમાં) એના જે હાલ તે એના આરાના મરજવાનતા થવા જોઈએ, નહીં તો મારું વેર ધરવ નહીં પામે—એ ખરાજ આજીવરદા થયલા શાહ મને મેહદ અજાયબી લાગેછે કે શાહજદાએ એટલું બધું રાર ફેરવ્યું ! અરે ખરેજ એ એક ગુલાબનું ફુલછે; પણ એને એક ગંધીલા બવરાએ પોતાની સોખતથી ખરાબ કીધુંછે !

શાહજમાન—(ચીડમાં) જાણે કોઈ તુરત અને પકડો પેલા તુફાની મરજવાનને અને નાખો તેનેખી મારા મીજાજ મેઠા સાથ એકજ ગારમાં કે ખેઉ નાપેકારે પોતાના કરતુકોના પસતાવો જોય. વજીર આએ ખુરી દુન્યાના નહીં જોયલા દોરથી આજે હું ખરેજ હેરાન છેજી. (જતો રહેછે.)

એક ઉમરાવ—શાહનાં મોહો ઉપર આવતી ખીમારીનો ઝાંહાખો ચીતાર જાહેર થવા લાગેછે. જર્જીધું તુરત અને લેર્જીધું શાહની સંભાલ નહીંતો આફતમાં નવી આફત વધશે. શાહની તનદરોસ્તી કોઈખી રીતે જાલવવી જોઈએ:— (જતો રહેછે.)

ખીજો ઉમરાવ—મને મોઠી ફીકર એમ લાગેછે કે મખાદા શાહજદો ગુસ્સામાં પોતાના ખેમુલ જીવને તારાજ કરવા ચુકશે નહીં. એનો જીવ ખચાવવાજ જોઈએ. — (જતો રહેછે.)

ત્રીજો ઉમરાવ—મને અંદેશો પેદા થાયછે કે રાણીને એ વાતની ખખર પડતાંજ તે પોતાની હસતી ખતમ કરે તેની પેહેલાં સંભાલ લેવી જરૂરની છે.— (જતો રહેછે.)

એક સરદાર—મને કંઈ એવું સુજેછે કે શાહજદો અને તેનો દોસ્ત રમખતનાં ઘણાં વાહાલા હોવાથી રમખેત મખાદા બળેલા ઉઠાવશે; આવા ઘભરાટમાં લશ્કરની મદદથી શહેરમાં સલાહસંપન્ન રાખવી જોઈએ.— (જતો રહેછે.)

તુકાનજમાન—માહેરે એ લોકોથી વેગળું નહી રહેવું જોઈએ, નહી તો કદાચ બાપ બેટા બંને સમજીતીની કાતર બનાવી હું આડે આવતાં કપડાને વેતરી નાખે; પણ સમજીતીની કાતરને કાપનાર હ-મેશાં ફરેલ અને અથડા અથડીની કાતર ઘણી તેજદાર હોયછે. આ-ટલું થવા છતાં મે અરામ શું કીધું? (વીચાર કરી) કંઈજ નહી! અ-લબત્ત નહી! બાપની સામે બેટા નાકરમાન થયા તેને જરા નાહાની જોવી સજા કરાવી. એજ કે? કોઈ દાહડે તખ્તે ખીરાજવાની આરામ બાંધી બાપ બેટા વચ્ચે તુકાનનાં ખીઆં વાળ્યાં. એજ કે? એટલુંજ કરવાનું નથી. એ બંને દોસ્તો એક બંદીખાનામાં પડીઆછે તે છુટા પાડવા જોઈએ. નહીતો પેલો મરજવાન ઘણો આળાકછે તે તહેરવાર શીકત શોધી કાઢાડશે. જરે એલની બાજુ મેં માંડી તારે કળાથી, તા-લમેલથી અને બને તો તરકટથીખી તે ફતેહસાથ પુરી કરવી તોજ આ મગજ ધરાશે નહી તો સદા બુખું ને બુખુંજ.—(જાએછે)

અંક ૧ લો—દેખાવ ૨ જો.

એક મોહોલો

(શોહીમાન મરદનાં પોરાકમાં દાખલ થાયછે)

શોહીમાન—એ મરજવાન! અરે તારા મુબારક નામમાંજ કંઈ ઓર મીઠાસછે. સારી જીહાનનાં મીઠાસને હઠાવે એવી તારી ઈઆદમાં લેહેજતછે તો અરે તારી હાજરીથી કેવી ઓર લેહેજત મળે. તારું ખુખી ભરેલું નામ પોતાનો એલકાબ અરેજ જાહેર કરેછે. તું મર-જવાન અને અરેજ મરજવાળો છે. તે મને તારી પાક મોહોલતનો અરે મરજ આપોછે અને તું કોણ જાણે ક્યાં ગુમ થઈ ગયોછે. તારે તું અબરદાર હકીમની શોધમાં મરદાની પોરાકમાં સંકટના વાદલ રૂપી છતર હેઠળ બેકરાનીની કીસતી પર સવાર થઈ ઇન-તેજરીનો દરીઆવ બેડી આરાના કીનારા ઉપર અંતે હું દરદી આવી

લાગીશું, તો એ સાહેબ મારી સલામતીનાં સલામત સાહેબની ખાસ નોકરી અને મોહાબતી કદમખોસી કરવા મને એક વખતખી નવાજી નીહાલ કર. કાહાં શોધું, કાહાં શોધું તે તુને એ મારી ખરી માયાના ઝમકતા હીરા તારી પરખનો નાખ્યું જલ્લેરી તારી શોધમાં ખાહ-વશે બની ફરેછે અરે પણ તું એકદમ જાહેર થઈ તારે ખર્ચે રૂપ કેમ જાહેર કરતો નથી.

(કેટલાક નાહાની વયના ઉમરાવ જદાએ મોહામાહે રકઝક કરતા દાખલ થાયછે તેઓને જોતાંજ શોહીમાન એક ખાશુ ઉભી રહેછે.)

પહેલો છોકરો—અરે નહી, નહી, સમજાવ્યા વગર પટપટ નાં ફરીઆ કર; મેહેલમાં મારી મારામારી થાઈ. શહેરમાં નહી. હવે સમજાવ્યા એ અપટ.

બીજો છોકરો—મેહેલમાં મારામારી થાયજ નહી. લે શું કેહેછે?

પહેલો છોકરો—(ઓડવીને) શું મેહેલમાં મારામારી નહી થાય! એ એખલીસ એ અનાડી જેવી વાત કાહાથી લાયો?

બીજો છોકરો—તું એખલીસ તારે કાકા એખલીસ, બચ્ચા એખ-લીસ કોણને કેહેછે!

ત્રીજો છોકરો—વરી નખોદ ગીઆએ ત્રણ પાંચ કરવા મંડી ગીઆ. (પેલા છોકરાને) તું કેહેછે તે વાત ખરીછે. પણ તારા કેહેવા પ્રમાણે શાહજાદો કમર-અલ-જમાન કેદ નથી થયો એતો એનો દોસ્ત પેલા મરઝવાન.

શોહીમાન—(ચાંકી મનમાં) એ મરઝવાનનું નામ! અરે મારે વીરો કેદખાનામાં! એ ખોદા શું આફત હશે?

પહેલો છોકરો—અરે બંનેને નાખ્યાછે કારણ બંને પરણવા સામે થાયછે.

શોહીમાન—(મનમાં) એ ખરેજ મારે દીલદાર! એને પરણવાનો ધીકારજ છે.

ત્રીજો છોકરો—શું પરણવા સામે થાય તેથી બંદીખાને નાખે? એ કાહાંથી નાલી નાલીજ તોપ બચકી લાયો!

પેહેલો છોકરો—એસ એસ જાણ્યા વગર પટપટ નાં વચમાં કર
ખબર નહી હોય તારે જાનને ટોપલા તળે દેકાઈએ; સમજાવ્યા કે?

ત્રીજો છોકરો—જો ખબરનો મોટો ખાં આયોછે તે; જાહાં હોયતાં
કેન્ને હુંજ સરસ! તારે શું મારા બાપે મને કહ્યું તે બોલું?

બીજો છોકરો—જોની વાર હેહ હેહ!

પેહેલો છોકરો—તારા બાપે શું તારે કપાળ કહ્યું. તારો બાપ
અરધો ચરેલોછે અને તું પોણોછે જા હવે શું કહેછે?

ત્રીજો છોકરો—એ બચ્ચા આજે કંઈ મેથી પાપ આવતો થયોછે
કે કેમ? બધા સાથેજ કેમ તારે મોહિયું કેરમો લેછે.

પેહેલો છોકરો—એ હીચકારા, કોઈ દાહડે તારા બાપદાદાએ કોઈને
મેથી ખવાડેલી કે? એ દીવાનાં જા જા નહીતો હાડકાં ભાગી જશે.

ત્રીજો છોકરો—શું ચેટલી બધી ચેચી કરેછે; લુચ્છા ગુલામ!
(બંને મારામારી કરેછે ખીજા છોકરાઓ છોડવેછે.)

બીજો છોકરો—અરે પણ કમઅકલો ખીજાને સાર તમો રાત્રી
માયું કુટોછો; શાહજાદા અને તેનો રફીક જોઈએ તો જાહાનમમાં જાએ
તેમાં તમારા બાપનું શું નખાદ વલી ગયું!

ચોથો છોકરો—એક એક જાનાં સંભાળીને વાત કર. નહીતો
એક ચોખરાંમાં આપસતો દાંતજ તોડી પાડરા. શાહજાદા મારા વડા
ભાઈનો દોસ્તછે તેને મોટે એકું હું સાંભળી રાકું નહી.

બીજો છોકરો—(ધખો મારી) જા શાહજાદાનાં ખાસરાં ઉચક.
મુઓ તું ઉમરાવજાદો થયોછે. તારો બાપખી તુકરખાઉછે અને તુંખી.
આએ વળી ખીજો. (ખીજો ધખો મારેછે ચોથો છોકરો રડી પડેછે.)

ચોથો છોકરો—બચ્ચાજાએ ઉભા રહેવો. મારા બાપનેજ જાનને
કેઉછુ કે સરકારમાં લઈ જઈ તમારાં ચામડાંજ ઉમેડી નખાવે.
(જતો રહેછે.)

પાંચમો છોકરો—મુઆરે તમો દોસ્તોનાં થતા! જરાજરામાં બોહો
ચહડાવી ઉતરી પડોછો તો ગરજની વખતે શું કરવાનાં હતા. જુઓ
પેલો મરજવાન પોતાના રફીક આપણા શાહજાદાનો કેવો ખરો વફા-
દારછે કે તેની સાથે બંદીખાનેખી પડ્યો.

શાહીમાન—(મનમાં) આ જીગરનાં વાળી તારી કંઈ અબર આ છોકરાઓથી મળવું (આગલ વધી) ભાઈઓ આ મરજવાન હમણાં જ્યાં છે.

પેહેલો છોકરો—(અજાણીથી જોઈ) તેવણ બેહેસ્તની હવા ગુરેછે—આ નવું વંદાર કાઠાંથી નીકલી આવ્યું !

શાહીમાન—જો ભાઈઓ તેની મને અબર આપશે તો તમારો મોટો ઉપકાર માનશો.

પેહેલો છોકરો—ઘણી મજેની અબરને લાયક તેવણ માણસ છે. હમણા હાથે પગે સોતાની સાકળીઓ પેહેરી વગર ભાડાનાં ઘરમાં રહેલાં છે અને પેલી દુન્યામાં થોડા દાહાડામાં કેમ જવું તેના કોલ કરાર કરે છે.

શાહીમાન—તહી ભલા છોકરાઓ મારી એમ મરાકેરી નાં કરો. તે મારા કાકાનો છોકરો થાય છે અને તેની ઉપર માર ધણું હેત હોવાથી હું તેની શોધમાં હઈ આ તુલીંગ આવી છું.

પેહેલો છોકરો—આ કાકા રખે આપને પોતાના કાકાના છોકરાં ધાઈ પડે.

પાંચમે છોકરો—અરે બસ એની મળક કરવાની બંધ કરો. શું એની ખુબમુરતી છે ! છોકરા જોવાતો લાગતો જ નથી. મને એની ઘણી દયા આવે છે. આવ બા આવ તેની તુને બધી અબર આપુ. (આગળ જાય છે.)

ત્રીજો છોકરો—હું સંભાલ. એમ કરી એને ફાસમાં નાખવા જાય છે કે. બરઆજ સંભાલ હું તુને સારી પેંડે ઓળખું છું.

પાંચમે છોકરો—કેમ એકતો ધણો ખાઈને ગયો હવે તારું કંઈ મન થઈ આવે છે કે.

ત્રીજો છોકરો—હું જો-જો-વાર. દોસ્ત જેમ તેમ કરતાં જવા દેને ! (બંને મારામારી કરે છે. બધા છોરવવા જાય છે તેવામાં એથો છોકરો પોતાનાં બાપને લઈને આવે છે. બધા જોતાં જ.)

બધા—અરે નાહાસોરે ઉમરાવ અલીશાન આયો. પેલાનો બાપ. નાહાસો નાહાસો—(બધા નાહાસી જાય છે.)

ચોથો છોકરો—હધઆં બધાએએ મ-મ-મ-ને-મામા-મમા
મારીઆ-મા-મા-રો ક-ક-ધ વાક નથી-ને અ-મ-થો-મ-મ-મ-ને
મારીઆ (રડે.)

અલીશાન—ચાલ નીકલ હીચકારા તેમાં રડે શાનું? ચાલ જ ઘેર.

ચોથો છોકરો—હું મારે તારે રડ નહી કે. વાગે તો સઉ રડ.
તમાને મારેતો તમા રડેતી-વગર વાંકે મનેતો મારીઆ. જોધએ
તો આએ છોકરાને પુછો.

અલીશાન—(શાહીમાનને જોઈ પોતાના ખેટાને) વાર જ જલદી
ઘેર હું તે બધાં નાપાકજાદાઓની અપર લેઉં. પણ એવું હીચ-
કારાપણુ છોડીદે. (છોકરો જાયછે.)

(મનમાં) હા! આએ જવાનનો ચેહેરો શું મજેનેછે-એ જવાન
તુ કોણુછે તુ કોઈ ખીગાનો મરદ લાગેછે. હધઆં શુ માગેછે.

શાહીમાન—(મનમાં) એતાથી કંઈ વધુ અપર મળશે?—સેહે-
રખાન ઉમરાવ હું પારકાં દેરાનો એક જવાન છેઉ અને નોકરીને
વાસ્તે હધઆં સુધી આયોછે.

અલીશાન—(મનમાં) નોકરી લાયક એની ધપછપ છેજ નહી-
વાર તું નીમખહલાલીથી નોકરી બજાવશે?

શાહીમાન—(મનમાં) આ વખતે મારી મોખતના ચેરાગની
હજુર જવાની તક સારીછે—સાહેબ હું બાદશાહી દારેગો હતો અને
ઘણીજ ઈમાનદારીથી બાદશાહી બંધવાઓની તકેદારી કરતી હતી-અરે
હું કેહુકુ કે હું કરતો હતો.

અલીશાન—(મનમાં) કરતી હતી! એ મરદ છેકે આરત—મને
પોતાને એક દારેગાની અગતછે. આ શેહેરનો શાહાબદો જાહાં કેદછે
તાહાં જો તું વફાદારીથી નોકરી બજાવે તો તુને રખાવા મારી બનતી
બલામણુ કરે કારણુ એ કામ સાહે મને સોંપેછે.

શાહીમાન—(મનમાં) એ બાદ કેવી સારી તક—સાહેબ આ
નાજુક તન રગેરગ ખરી ફરમાવરદારી અને વફાદારીનું લોહી વેહેનું
રાખેછે. વાસ્તે એ મેહરખાન શેઠ બે ફીકર રહે. બાદ જો આહશે તો

તે જવાન શાહાજાદા મારી નોકરીથી આર પુશીજ થયે; પણ શુ તે એકલાજ કેદછે.

અલીશાન—નહી, તેની સાથ તેનો એક ખરે સુસ્ત દોસ્ત કેદ-માંછે. તે બંને તુને જોતાંજ દારીગા તરીકે પસંદ કરશે. વાસ્તે ચાલ તું મારી સાથ સેતાય. (જાયછે.)

શાહીમાન—(મનમાં) ખોદા કરેને આ જીગરમાં પેદા થયેલા માયાનો બળવો મારા સરદારની હાજરીથી નરમ પડે. (જાયછે.)

અંક ૧ લો—દેખાવ ૩ જો.

એક બંદીખાનું

(કમર-અલ-જમાન અને મરજવાન બેઠેલાછે.)

કમર-અલ-જમાન—એ ખાદરાહી રેવાજ નહી કે મતલબને પોતાના હુમરાશીક બનાવી એક માણસને દરબજા, કીરતી, અને બુલંદીનાં ઉચ્ચામાં ઉચ્ચા પુરજ ઉપર ચઢાવે અને તરત ખીજી ઘડી હીનપ-સતી, કંગાલીઆત અને જીલમનાં ઉડામાં ઉડાં ગારમાં ફેંકીદે! તે સાથ આખે કંઈ પેદરની રસમ નહી કે મરજી માફક પોતાના બેઠાને લાડ અને માયાનાં બાગમાં રમતો મુકી, કાંટાદાર, બાળી નાખતાં જંગલમાં જરી કરતો નાખે. એવા બાપો એવા શાહો પોતાનાં દર-બજાનો ખરાબ ઉપાયોગ કરેછે:—

મરજવાન—બાપનાં, શાહનાં અને ખેશીઓનાં રવઝાઆ ઉપર દુન્યાનો રવઝાઓ સરદારી ભાગવેછે. તેથી શું શાહ કે સાધુ બધા-એમ્મિ તેને મુગે મોહાડે તાબે થયું જોઈએ.

કમર-અલ-જમાન—જીહાનમમાં નાખ એવી તારી બેઠેગી દુન્યાને! મારા જીવઉપર, મારા તન ઉપર, મારી ચાલ ઉપર ખીજાનો હક અને જાસ્તી હોયતો એક બારગી ચાલે પણ મારાં મન, મારા ખાલિસ ખુલલા વીચારો ઉપર કોઈનો હક નહી જોઈએ:—

મરજવાન—એ મારા જીગરનાં ખરા આરાનાવ, તું એવું વીચાર ખરીજ નાદાની કરેછે. જરથી તું કુન્યામાં તવલુદ થયો તાર. તારાં તન સાથ તારા વીચારો ધમ્માને તારું મન જોડાયું મોટે જો તારું તન ખીજનાં તાબામાં તો તારું મનખી રેહેયું જોઈએ. અલખત તે મનનાં ઘોડાને છુટાપણાનાં મેદાનમાં દોડાવયું તારા હાથમાંછે, પણ તે દોડતા ઘોડાને કોઈ અટકાવે ધમ્મા જોહોંક આપી પાડી નાખે તો પાછળથી તુને તેની ફરીઆદ નહી કરવી જોઈએ:—

કમર-અલ-જમાન—તારે શું મારા બાપની સાસુ મારી ફરીઆદ જોઈછે.

મરજવાન—ફરીઆદ જોઈ નથી; પણ એવી ફરીઆદ ઉઠાવવાનો તુને હક નથી. આવા દબ્બાવાળા શાહની સામે ભરદરખારમાં તું આવા તોછરાઈનાં સુખન ખોલીએ એ તેં ઘણું જોડું કીધું. તારા દરજ્જાથી તું તદન બાહાર ગયો. તેનો લાયક બદલો તુને જરે મલીએ તો તેની હવે ફરીઆદ ઉઠાવવી એ નાદાનીછે. તુંજ જોકે તારી સાથ આ કેદખાનુ મુગે મોહોડે હું ખમુછું કે નહી.

કમર-અલ-જમાન—મરજવાન, ખારા દોસ્ત, દરીઆફત કર કે આ ગેરધનસાફ, આ જીલમ, કંઈ થોડો નથી. અરે જો તું મારી જીંદગીની દોરીને મજબુત કરનાર મલમ મારી હજીર નહી હતે તો હું એકલો કદીખી જીવવા પામતે નહી. અરે તું મારે સાફ કેટલી રંજ ખેંચેછે. હા દોસ્ત તુને કંઈ તરાહનું નામ આપું?

મરજવાન—દોસ્તનાં નામમાં અંને ખુશાલીમાં મગર નાં થા, પણ આવી દોસ્તી તું ટકાવી રાખવાને મુસતકીન થયોછે તેને મોટે જોઈએ તેવો મગર ખન. દરીઆવનાં પાહાડી મોજા સાથ મોતની ધડીની બાઝ ભીરતાં હું તુને જો મારા જનનની ધાસતી વગર છોડયું તો તે આખે જાતની દોસ્તીની ખરકતથી. ફાંસીનાં લાકડાં ઉપર ચહડી તું આ જીહાનનો છેલો ચીતાર એકી નજરે લઈ લેતો હોય અને તે વેળા મારો જન તારી જગામાં મુકી તુને મોકલો કરે તો આખે આરાનાઈનાં ખુદાઈ ગુણથી. કોઈ ભારી તનનાં દરદનાં

જમાં પડી તું મોતનાં જસુસનો હાથ પકડવા છેલ્લા દમ લેતો હોય ત વેળા મારા ખાલિસ રંગીન અને પવીતર છાતીનાં લોહીથી તે મોતનાં જુખા જસુસને ધરવ આપી તુને નવો જનમ આપું તો આ દોસ્તીની હસ્તીથી. તો એ મારી જીદગીનાં માહાતાબ તારી પુજ કરવા ગાતર તારી સાથ આ શીહા કેદખાનામાં હું આચો તો મેં કંઈ વડાઈ કાઢી નથી.

કમર-અલ-જમાન—એ મરજવાન આવી તારી જન ફેસાનીની તારીક કુળ જહાનનાં પાણી ઉપરખી જો કોતરાંજી તો આવા તારા ઉમદા ગુણની કમાલીઅતથી તે કદીખી ધોવાઈ નહી જાએ. એ મારા જીવનાં જીવ ગંજવર દરીઆવોમાં ગરક થયલી બાદશાહી દોલતો ખોદી કાઢાડી તેમાં તુને નવાજીસ કરે તોખી તારા ગુણોનો બદલો વલે નહી; પણ અરે આજે હું કંગાળ માણસ નીચ દોલતનો ખરો મોહોતાજ છેઉ તો ઝોરખી ખેહેતર કે મારી ખુખી ભરેલી જુખાનની શીરીન ચેલીમાંથી પવીતર સોનાનાં ગોહેરોનો તારા સોનેરી કીમતનાં તન ઉપર અને હીરાનાં ઝડાવનાં તારા શર ઉપર ખેસુમાર નેસાર કરે. અરે મારા ખુદાઈ દોસ્ત આવી દોસ્તીની કુળ જહાનમાં નવાઈએ. અને આવી દોસ્તી વગર મારું તથા તારું જીગર સદા શીહાએ તેવા જીગરને ઝોરતની દોસ્તીથી કેમ રોશની મળે. એવી ફેલ ભરી જાત સાથ એક ઘડીખી આપણે ઉભા નહી રહીએ.

મરજવાન—આપણાં આવા વીચાર છતાંખી કુળ આલમ ઝોરતને પોતનો સરવેથી પેહલો અને ખાગે ખેહેસ્ત પોહોઆડનારો આરાનાવ ગણેછે. મને મોઠી ફીકરછે કે આપણે જરે માણસાઈ ખવાસ સાથ જન્મ પામ્યા તો કોઈ દારે કંઈ ખુદરતી કરામતથી આપણા આ વીચારો બદલાશે અને આએજ જુખાન ખીજાઓની તાનાજની સાથ ઝોરતની સીકૃત ગાવા માડશે.

કમર-અલ-જમાન—નહી કદી નહી. એક ખારગી ધોરનાં થંડા ખીછાણામાં સુવા ધારસ પણ ઝોરતની સંગત કદી નહી કરશ. તું એવું શું ખોલેછે?

મરજવાના—દરએકની સામે થવાશે; પણ ખુદરતી મોજાજની સાથું આપણે કીડીની મીસાલ એક હાથી સામું છાંચ્છે. હાજાબી જો કે આપણે ખોરતને ધીકારીએ છીએ પણ આપણી ઉપર ધણીક ખોરતો પોતાના ધીકારનાર અને જીવનાં તરસીઆ ઉપર ક્રીદા હેશે.

ક્રમર-અલ-જમાન—આ કુન્યાનું ચક્રર અજબ છે! શું ખોરતો આપણને આહિ!!

મરજવાના—મને સારી રવેસે યાદછે કે મારા દેરામાં મારી પાછળ એક બેસુમાર ખુબસુરત અને જવાન નાર ક્રીદા હતી. તેનાં કંટાલાએ હું હધઆ નાહાસી આચોક્ષ અને તારી સાથ આવી મોહાયતમાં જોડાયો. વાસ્તે જો આપણી આરાનાઈ કીઆમતનાં છેડા સુધી ચુસ્ત રહેશે તો સદા તે જવાન નારનો હું આભાર માનસ કે તે આપણું જોડાવાનું મુળ કારણ હતું.

ક્રમર-અલ-જમાન—મારા ભાઈ, મારી માદરને પેટે તવલુદ થયલા ખરા ભાઈકરતાં ચહડતો દરજ્જો ભોગવનાર મરજવાના, તું ગમે એવા વીચાર ફેરવજો પણ હું એટલા મજબુત ઠરાવથી કેઉછુ કે અખળા જાતની હજુર તો શું પણ તેના આળામાંબી હું ઉભા રહેનાર નથી. પણ આજ આવા સંકટમાં તારા જોયું સુખ મને ખીજુ કોઈ નથી.

[અલીશાન શોહીમાનને લઈ દાખલ થાયછે. શોહીમાન મરજવાનાને જોતાંજ મોહોડાનો રંગ બદલેછે.]

શોહીમાન—(મનમાં) હા એજ એજ ખરે વીરો શુરો રહો મારા ભારી દરદનો હકીમ.

અલીશાન—એ મારા ખરાજ કદરદાન શાહાબદા તુંને ખુબ રવેસે શેરાન છે કે તારા બાપનાં તમામ ઉમરવોમાં તારી ક્રમજ સરીખી પેરાનીપર હું જાનથી કુરબાન છેઉ. આ તારા ખંદીખાનોનો ઘાહ મને ઘણો જબરેછે. તારે માટે ખારા આજરખાઈથી આ જવાન તને પસંદ આવતો દારેગો લાચોક્ષ કે એ જવાન પોતાના ખુરા હલકથી અને ખુબ ચેહેરાથી તુને હરધડી ખુરા રાખે.

કમર-અલ-જમાન—તમે મારા નામદારે મારા દુખી મન રીઝવવા ગમે એટલી કોશિશ કરશો તેટલી થોડી છે. [તુફાનજમાન દાખલ થાય છે.]

તુફાનજમાન—મારા નામદાર સાહાબદા તારા સાહેબ અંને તારા બાપનો હોકમ થયો છે કે તુને તારા દોસ્ત સાથે એક ડેકાણે નહીં રાખે પણ તારે સારે એક જુદુજ બંદીખાનુ તઈઆર કરાવ્યું છે તાંહાં મેહેરબાની કરી રખસત લે.

કમર-અલ-જમાન—સાહાબદા! હું કંઈ તમારે સાહાબદા નથી. કંગાલ કેદીને સાહાબદાનું નામ છાજતું નથી; પણ હજુર સાહેબો જુલુમ શું બાકી રહીએ છે જે એકજ ખોદાઈ બખશીસ, મારે રફીક મારે સાર બાકી હતો તેનું સુખ પણ મને તમે એકલપેટા આપી રાકતા નથી? તમે લોકો કોણ છો! ફરેસ્તાના આકારમાં શેતાન છો? પલીદી દોર કાહાંસુધી ઠકવાનો છે? હું કદી મારા દોસ્તથી છુટો પડનાર નથી. હું હઈઆથી જરાબી હીલનાર નથી.

તુફાનજમાન—સાહાબદા જો તું એવું કરશે તો સાહેબો હોમક છે કે તુને જોરજુલમથી છુટો પાડવો.

કમર-અલ-જમાન—(ગુસામાં) જુલમથી છુટો પાડવો—તમે—ખરા—
મરજવાન—(બગલમાં પકડી) એ મારી હઈઆતીના માલિક વધુ ખોલવામાં કસો ફાંચેદો નથી. જોરે આપણને જીંદગી એકમેકને ખાતર સલામત રાખવી છે તો એ લોકોનાં જંગલી જોરની સામુ થઈ તે જીંદગી હલાક કરવામાં કસો ફાંચેદો નથી. તું મુગો મુગો તારા સાહાબાં હોકમને તાએમે થા.

શોહીમાન—(મનમાં) એ જો હઈઆથી છુટો પડે તો મને તો એવરે નફે થાએ કે મારા જીગરનાં આસનાવની એકલીજ નજરનો ઉજસ પામું.

કમર-અલ-જમાન—અરે મરજવાન બધા તો ધાતકી બની-આ છે પણ તું કાંએ એવો ધાતકી થાય છે. તુને છોડી કેમ જાઉં! તારે તો જીંદગી છોડી આ ખરાબર છે. તું રખે મને ભુલે! અરે મારી હઈઆતીની હાજરી અને તારી ઘેરહાજરી કદીબી નહીં સોસાવાની! આ કેવા કેવા આકારમાં આફત આવી ઉભી રહે છે.

મરજવાન—એવી આફતો સોસવાની જે ભારી રાક્ષી આપનાર છે તે આપણી ખુદાઈ દોસ્તી છે. તુ હરગેજ મારા એતેકાદનો શક ના ઉઠાવ.

બાધુર આ જાન જે કરે વફાઈનો નેસાર,
રૂપેરી તુજ સરપર એ કમર દીલદાર.
બાયગનાં નકરાપર પડીછે ઝલેની સફાઈ,
દેખાડશે આ જાંહાંમાં આપ સંબંધની ખુદાઈ.
મેયુનાહી જુરોજ પર ઉભાછે મે જોરલા જાન,
એકમેકની દોસ્તી પર જાવેદાન તક કુરબાન.
નાખતી તારા લખજો આપેછે અતરી જુદે,
મેહેકેછે આ જીગર ચમન એ કમર ખુબર.
ભોલાવાના દરીઆવમાં દુન્યાઈ કીસતી ફરે,
આ ખુદાઈ સંગતી ખરાબાપર અંતે અથરે.
કોમલ નારો ગાશે વખાણના શુભ ગીત,
મેકદર દુન્યાપર યાશે આ દોસ્તીની જીત.

કમર— નહી દીઠું મારા ચમને તુ સરખુ કોઈ જુલ,
હસતાં મુખનું મુજ દીલ દીવાની જુલજુલ.
અગર જાએ તુ ઉડીતો પાથું ભારે તખાહ,
ખીલોરનું આ બદન ટકવું કખી નહી રવા.
માયાલું હું ઘણી, રાખરા પાજરામાં સદા,
તારો મેહેમાન બનવા બનસ શાહનો ગદા.
તારી ખુદાઈમાં ધરરા જફની તેજ કતાર,
ચરામોથી દુર હું નનામો નાઆર ખુવાર.

(બગલગીરી કરી છુટા પડેછે.)

અંક ૧ લો—દેખાવ ચોથો.

એક ખોલણું મેદાન.

મરજવાનનો આકર કાફર રડતો દાખલ થાયછે.

કાફર—બસ હવે નહી થોખાતું—હું રડું છું—બસ હવે રડી પરંછું—(બે-
ઢંગી રીતે રડેછે) અરે-રે-રે-રે-રે હું હવે શું કરશારે—(તરેવાર ઢાંગ
સાથ રડેછે) આખે પારકા શેહેરમાં હવે મારો કોણ ભાવ પુછશે જો-
જો-જો-જો— (રડેછે) ઓ મારો શેઠ મરજવાન તો કેદમાં પડીઓ.
અરે રાજના પોરીઆની દોસ્તીમાં અરધું મ્હોડું તે તે તે કાણું-કાણું
કીધું. ઓ-ઓ-ઓ! (રડેછે) હા! મારી-મારી-મારી વાહાલી માશુ
કરી-માશુકરી-માશુકરી મારી કેવી-કેવી-કેવી વાત જોતી હોયે-શે-
રે-શે રો-રે (રડેછે.)

(કમર-અલ-જમાનનો આકર ખંદારી હસતો હસતો દાખલ થાય
છે. કાફરને બેધરક રડતો જોઈ એકદમ ચોંકી.)

ખંદારી—હૈ! ઓ!! આ!!! દોસ્ત કાફર શું થયું! એટલો રાનો
રડેછે!

કાફર—(રડીને) ઓ—

ખંદારી—(અધીરાઈથી) અરે ખોલ ઓ શું?

કાફર—ઓ મરજવાન-મારો શેઠ—

ખંદારી—શું થયું મરજવાન મરી ગયો કે!

કાફર—(હાથ પગ અફાડી) અરે રે કમર-અલ-જમાન-ઓ
મરજવાન—

ખંદારી—(વધારે ગભરાઈ) શું આપણા ખંનેનાં શેઠ મરી ગયા કે
ખોલ જલદી?

કાફર—(રડીને) અરે દોસ્ત ખંદારી—હુ તો પારકા દેશમાં આવી
ફસીઓ હવે મારું શું થયે!

ખંદારી—અરે પણ થયું શું?—નખોદ ગીઆ પોલીખી મરતો નથી.
જો તું હવે નહીં બોલશે તો મારાથીખી રડાઈ જશે જો!

કાફર—(રડીને) આ મરજવાન!

ખંદારી—(રડીને) આ મરજવાન! આ મારા કમર-અલ-જમાન!

(રડીને કાફરને વલગી પડેછે.)

કાફર—અરે ખંદારી ખંને ખંદખાનામાં પડીઆ. (રડેછે.)

ખંદારી—અરે વળી મરી જાએ તારે ધોરખાનામાંજ પડેતો. આહિરે—

કાફર—અરે ધોરમાં નહીં, ખંદખાનામાં.

ખંદારી—ખાનામાં પડીઆ! પોતાને હાથે કે?

કાફર—કોઈ પોતાને હાથે પડતું હોયે? દીવાના રાજાએ કીધા.

ખંદારી—દીવાના રાજાએ બંધ કીધા! દીવાનો રાજાતો સુરજ.
તે કેમ બંધ કરે!

કાફર—એ એપલીસ એ શું બકેછે, એખી કંઈ મરકેરી કરવાનો
વખત છે કે શું?

ખંદારી—પણ ખાનેખરાબ કોઈનેખી પુછતી કે ખાનામાં અરીમ
ધરીમ જેવા બે કેમ માયે!

કાફર—કેમ માયે! અરે તારા ને મારા જેવા હજારે અંદર સમાઈ જાએ.

ખંદારી—આ એટલાં મોટાં ખાનાં તો મેં નથી જોયાં! નવાં ધરા-
વીઆં હોયે.

કાફર—ધરાવે શું? એ ચકરમ બંદીખાનાં બંધાવે કે ધરાવે. એખી
કંઈ સોના રૂપાની યા લાકડાની ચીજ છે કે ધરાવે?

ખંદારી—અજબ અંદર માયા! પણ ખાનામાં બંધ કીધા તેના
કરતાં તો ટોપલા તળે ઢાંકવા હતા. વાઈં લાવ કુંચી તારી પાસ છે કે
ખાના ઉગાડી તે લોકોને આપણે બાહાર કાઢીએ.

કાફર—કુંચી શાની? આજે તું મગજથી ખીસી ગયેલા લાગેછે.

ખંદારી—કોઈ ખરીજ બંધી બુદ્ધીના છે. તું કેહછે કે શેઠને ટેબ-
લનાં ખાનામાં બંધ કીધાછે તો હું કેહછું કે લાવ કુંચી તેમાંથી બા-
હર કાઢીએ.

કાફર—ટેબલનું ખાનું! મેં કીઆરે એમ કહ્યું. [રડે] અરે કેદખાનું-બંદીખાનું.

ખંદારી—અરે પણ કાફર જોવાં છે ને બોલીઆ અગાઉ દમ મુકીને રડે છે શાનું? તારનો બુબખની માફક ખાનુ ખાનુ કરીઆ કરે છે તો એમ બરાબર બિંસી મરની. અરે પણ થયું શું? મારે શેઠ સાહા-જાદો છે તેને બંદીમાં નાખવાની કોણ હીંમત કરે?

કાફર—સાહજાદાએ પરણવાની હઠ કીધી તેથી બંનેને સાહે ચી-રમાં કેદ કીધા.

ખંદારી—આપણે બે બંનેતો રાજ નવે નવે વખત પરણવા માગીએ છીએ, અને આપણા શેઠ જનમસુધી કુંવારા રહેવા માથું કુટે છે એખી અંધેર વાત છે. મને લાગે છે બંને બરાબર ગડ છે. એ લોકો એમ કાંય કરતા હોયે વાર? શું એઓ બધરાંઓથી ખાહે છે કે? જો એમજ હોય તો આપણે આપણાં શેઠો સાથે લગન કરીએ?

કાફર—એ કમખખત મારી આખે અંધારાં આવે છે અને તુને એવી રમુજ સુજે છે કે?

ખંદારી—અંધારાં આવે છે તો ચાલ તેમાં બંદરું ખોસી ઉઠરું કરું. મને લાગે છે કે તું અને તારા શેઠ બંને સુધાન માણસો છે વચમાં સોના જેવા મારા શેઠને બગારીઆ.

કાફર—બચ્ચા એખી તારી લખખાજીમાં મને ફસાવીએ તેમ હોયે નહીં? ચાલ નીકલ મારી હજુરથી.

કર કાણ કીસમત કુકરમી, કેવો કોપથી કંમજોર કાંપે છે!

ખંદારી—(ચીરડાને) ખડીઆખરખર ખાનેખરાખ, ખીસાકાતર ખુની! ખેરવી ખોપરી ખંદાઇનાં ખાંએ. (કાફર તરફ હાથ કરી.)

કાફર—ગલીચ ગાર, ગીખત, ગુમવે ગેલ; ગોગાઠી ગંધીલા ગાંડુ!

ખંદારી—ધધેરા, ધામટ, ધીસખાઈ ધુરશે ધેનથી ધોરમાં; ધંધીલા ધાંચી!

કાફર—ચપચપ ચારીઆ, ચીનાઈ ચુઆ, ચંચીખોર ચોર ચંડાલ ચાંચીઆ!

ખંદારી—છકછેલ છાકટા, છીટથી છુટો છેઉ. છોડ છંદ જાનાં.
(હાથ કરીને.)

કાફર—જગમાં જગરૂત જીતે જીલમને જે જોઇલે જંજાલ જાંહાં.

ખંદારી—ઝપાટા ઝાઝા ઝીકે ઝુફળુ, ઝેર ઝોભડી ઝપલાવે ઝાંજથી.

કાફર—ટકટક, ટાપસી, ટીકા, ટુકરખોરી ટેપ, ટોડ ટંગડી ટાંઠીઓ.

ખંદારી—ઠગાઈ ઠાગથી ઠીગડે ઠૂઠડી, ઠેકડી ઠોકાવે ઠંભ ઠાંસ.

કાફર—ડપેછે ડાટ, ડંગે ડુખાડુખ, ડહલે ડોઝું, ડંકો ડાંગથી.

ખંદારી—ઢળતી ઢાળ, ઢીમી ઢુડવી, ઢેકાં ઢૈયાં ઢારવે, ઢંકાવે ઢાંકણુ.

કાફર—તરકટ તારાં તીરકમાન તુનદાં તેવુ તોખમ, તંખાકુ તાંસનાર!

ખંદારી—થપરાક થાપથી થુકાવરા થેલી, થોકાવી થંબ થાંભલે.

કાફર—દરરોજનાં દાદમથી દીવાનો દુહાર દેખીતી દાંગાઈ, દંડુકે દાંગાઈ.

ખંદારી—ધક્કો ધાડ ધીંગાણું ધુજાવે, ધેનની ધારેદીસે ધંતરમંતર ધાંધલ.

કાફર—નમાના નાજરથી નાટકશાળામાં નીતી, નુરાતી, નેકી નો-
તરાવા, નંગો નાંચે.

ખંદારી—પટેલ પાલે પીડાઈ પુતરો, પેટ ભરી પોંસે પંકાયલો પાંતીદાર.

કાફર—ફફરે ફટેલ ફીતુરી ફુટકળીઆં, ફેલથી ફાકટ ફંડમાં ફાંફાંમારે.

ખંદારી—ખખતાવર ખાહાધુર ખીકટ છુડકીથી ખેદરકાર ખોજથી
ખંધન ખાંધે.

કાફર—ભરતખંડમાં ભારી ભીડ, ભુખ્યો ભેટે ભોલાઈને, ભંગી ભાંડને.

ખંદારી—મતલબ મારી મીઠી મુજને, મેજખાન મોજી મંડાણુ માંડે.

કાફર—યમકની યાદી યુક્તીથીજ યોગ્ય.

ખંદારી—રચણાથી રાતે રીજઈ, રૂપીઆ રેડે રોકડ, રંગીલા રાંમ.

કાફર—લખ લાલચે લીલા લુટાચે, લહેરી લોભીની લંગોઠીએ લાંઠાઈ.

ખંદારી—વજનતર વાગે, વીવાહથી વરૂધી, વેરી વોહોરે વેળેલ વાંકડો.

કાફર—સનગાર સારો સીકલ સુધારે, સેવક સોદો સંધો સાંધે.

ખંદારી—હજમમાં હાથએ હીચકારાનો, હુજતી હેમક, હેશીયારનાં
હંકાર હાંજાંમેલાવે.

કાફર—ક્ષય ક્ષારથી ક્ષીતી કુંધા ક્ષેમ ક્ષોભીત.

ખંદારી—સાની સાત સાતથી સાતવાન કાફરથી ખંદારી સાની.
(જતો રહેછે.)

કાફર—ખંદારીથી કાફર હેરાની. તું કાંહાં હશે મારા મરજવાન
જાંની. કીઆરે મલશે મને મારી માશુકરી દીલ દીવાની.
(જતો રહેછે.)

અંક ૧ લો—દેખાવ ૫ મો.

એક પુરાના કીત્તાનો અંદરનો એક.

[એક કુવા નજર પડેછે, કમર-અલ-જમાન એક પલંગ ઉપર સુતોછે
અને એક ખોળે દુરથી જમીન ઉપર સુતોછે. એક જુકતો દીવા
બળેછે. કુવામાંથી મેમુનેહ નામની એક પરી નીકળી આવેછે અને
અન્યબીથી આસપાસ જોયછે :—]

મેમુનેહ—(અન્યબી થઈ) આખે જુકતો ચેરાગ આજે હૃષ્માં !
(જરા આગળ જઈ) ખાખમાં ગરક કોઈ !! સેકડો સાલ સીહા રાતે
આ મકાનની મુલાકાત હું લેઉં છું પણ આવો અન્યબી દેખાવ આજ-
તુલીગ નથી જોયો ! (આસપાસ જોઈ) શું કોઈ પારકી પરી હૃષ્માં
રહેઠાણુ લાવેછે ? યા શું કોઈ જીન હૃષ્માં વાસો કરવા માગેછે યા
કોઈ દેવજદે આ તુફાન ઉઠાવીઈછે ! મારાં મકાન ઉપર એ કેમ
બને ? મારા કોફના આતશી શેજા હજુર આજ સુધી કોઈખી સલા-
મત ઉઘું નથી અને રહેનાર નથી. (પરી હાથ ઊલવેછે તેવીજ આખા
ખંદીખાનામાં રેરાની પેદા થાયછે. આ વખતે કમર-અલ-જમાનનાં
મોઢોડાં ઉપરથી આદર ખોલી) હા ! આખે તેજ રેરાની મારી કરામ-
તથી બરપા થઈછે કે આખે ખોદાઈ નુરવાળા આદમના ખોરશીદ
ઝમક ચેહેરાથી ? આહા ! શું આખે ચેહેરે નકશાની નીસાની ! શું આખે
પેરાની ! શું આખે નુરાની !

સખઝકામ આ નકશા કેવો તેજસ્વી ચેરાગ,
દામાન લરજવી લગાડેછે જીગરમાં આગ.
રેરાન રેજમાં બરપા આ માહુસીની લખે લાલ,
શરમ તોડી કરેછે રખસારી સુરખી પાયામાલ.

ન જોયો ખલકે આરાકારમાં દીલ રાખા ચમન,
સીધા સરવ સાથ ખીલી રહીઈ આ ગુલે એમન.
તારતારી હરણીઆ ચરામો ફરે જીગરો કૂળ,
રાતની સીહાઈમાં ખીલે આ જીલફી સમજીલ.
માહતાખી મુખરામાં ભરીઆંછે મોહખતી શરાખ,
રીઝવવા મુજ દીલ કરે જો નોરા તો થાઉ ખેતાખ.
શીકલ સોહામણી આ, સરમાવે શીકલે હું પરી,
રામરાનીના રાજમાં ખેમાલુમ આવી ઉભી ખરી.

આવા નાજુક કુલને કદીખી કોઈ બદકાર બમરાને હાથ ચુંથાવા નહીં દેવરા. આજથી એના તાલે ઉપર મારી પનાહનો છાયો હું નાખનાર ફરી ચુકી. (આકારા તરફ કંઈ આવાજ થતાંજ ઉપર જોઈ) આવો ભાઈ ખખરાટ રાનો? (કમર-અલ-જમાનના મોહોડાં ઉપર પાછી આદર ઢાંકી મેમુનેહ હવા ઉપર ઝડપથી ઉડે છે અને પાખવાળા ધનેરા નામના એક દેવને કંમરમાંથી પકડી નીચે લાવે છે. દેવ ધુન્ને છે અને ગુઠણ મંડીએ પડે છે.)

દાનેશ—ફલક ધુળવનાર જીનોનાં સાહથી તવલુદ થયલી એ ત-રાહસમંદ સાહાજદી! તારો તાખ ફરથી જોતાંજ હું ખેતાખ થઈ ગીઆંછુ. તારી સાહેબીને મારે સર ચહાવી આ ફરમાખરદાર પાઉ તુજ હજુર નમનતાઈથી નમાઉછુ, પણ તારો દેહેસત ભરો દસ્ત મારા ઉપર જીંચકે તેની આગમજ હું તુને પેલા પયમખરાના પયમખર સાહ મુલેમાનના તલેસમાતનાં કસમ આપુછે કે મને હરગેજ ઈજા નહીં કરે.

મેમુનેહ—એ ફરાચરણી ધનેરા દીધેછે તે મને એવો સખત કસમ કે ગોયા મારા હથીઆર ખંધ હાથ પગ જંજીરમાં જીકરી ના-ખાંછે, પણ જાંહાં લગી તું તારી હવાઈ મુસાફરીની મકસદ જણાવશે નહીં તાંહાં લગી હું તુને છોડનાર નથી.

દાનેશ—આહા! મેં શું જોયું? હું શું તારીફ કરું? સાહાજદી મારા ખયાનથી જો તું ખુશહાલ થાય તો તારા હાથનો એક પરવાનો મને લખી આપે કે બોહોળાં ફલક વચે જીનોની ફલકમાં હું વગર દરકારે ફરું.

મેમુનેહ—મગર મારા પંજમાંથી છુટી જવાના ઐરાદાથી નારાસ્ત જીખાન જે બોલીએ તો ખાતરીથી જાણુજે કે આ તારી પાંખના તમામ પર હું તોરી નાખરા. તારા શીરની ચાંમડી ઉખેરી નાખરા. તારા હાડકાંના સુરમાઈ ચુરે બનાવરા વાસ્તે બોલ તારું બયાન અને કેહે રાસ્ત વ દરેસ્ત.

દાનેશ—અજબ એક દેખાવ દીડા મેં મુલકે માહ ચીન,

રેહેમવંત મેમુનેહ નથી તે પરી યા જીન.

નીરમળ કામ સમાન બદનની તે એક નાર,

રસતાબેજ ઉઠાવી કીધીએ મુજને બેકાર.

દોર તેની નરગેસ ચરામોના કરેએ દેલમસ્ત,

સમશર પેરે મમકેએ જેના રૂપેરી બે દસ્ત.

માથુક તે મારી, મુલકે જેનાં અંમબરી કમંદ.

રીખાવા મુજ જીવને કીધીએ તેની લટામાં બંધ.

ગુલામ પેરે ખીલેએ જેમ ગુલે આફતામ,

લખલુટ તેનુ હોસન કરેએ જીગર પેચોતામ.

બસ વધુ નહીં બોલાવું. એ સાહજદી શું કેઉ, માહ ચીનના સાહજદાની તે નાજ બરી કનક મરેરી બેઠીએ. અકીક, સોનું, રૂપ, પોખરાજ, શીપ, સંગેમરમર અને જહવાઐરનાં તો તેને માટે સાત મેહલો મોજુદ છે. તેને જરે માહતામ સાથે હું સરખાઉં છું તારે ખરે માહતામ કીઆ એવું હું બુલી જાઉં છું. હજારો ખુબર સાહજદા તેનો દસ્ત મેળવવા દીવાનાએ મગર તે ચાંદી શીકલ કોઇને પસંદ કરતી નથી. અરે એવી ખુબસુરતી કુળ જહાનમાં નથી. હું એ નાર ઉપર ખરોજ ફીદા છેઞી.

મેમુનેહ—(ગુસ્સે થઇ) અરે એ કંગાલ ગુલામ, તારા એવાં બદકે-રદાર મેહોડે જીડી તારીફ ના હાંક, કાંઠાં બેઠેએ તેં મારા દીલદાર સાહજદાની ખુબસુરતી. આ મુકામમાંજ તે ખાખમાંએ. તેને જેતાંજ તારી મુધ ગુમ થયે. તેની નુરાની આગળ ખોરશીદનું તેજ પરદામાં રારમીદગીથી છુપાયએ.

દાનેશ—મેહેરખાંન મેમુનેહઃ કદીખી કોઈ મારી દીલદાર કરતાં કોઈ ખુબસુરત હોય એ હું માનું નહીં. દેખાડ, નજરે નજર જોયા વગર હું હરગેજ કબુલ નહીં કરું.

મેમુનેહ—(વધારે ચીરડાઈ) એ ખુરા એબલીસ તારું મગજ ખસી ગયું છે. તું કેમ હું કેઉછ તે ઉપર એતેકાદ લાવતો નથી.

દાનેશ—(નમીને) હું તારો તાબેદાર બંદોછેઉ; પણ મારા કેહેવા ઉપરખી જરા દરીઆફત કર. તું મારી સાથ ચાલ માહાચીન કે મારી ખરી તારીફના નમુનાને તારી નજર હજુર ધરું.

મેમુનેહ—મને શું એટલી બધી દરકાર છે. હૃદયમાં જો એ ગારૂલ! ફરવ તારી આંધળી વસમો આ શાહજાદા ઉપર અને કર ખરી પરખ.

(કેમરનો મુખરો દેખાડે છે.)

દાનેશ—(બેહદ અજબખીથી) આ આબેહુબ જાંણે મારી પોતાની દીલદાર! અરે એ બંને એક સરખાં છે! આકારમાં, રંગમાં, રૂપમાં, ખુબસુરતીમાં! આએ શું મોજાને! મારી આંખો પરખ કરી રાકતી નથી.

મેમુનેહ—તે કેમ બંને અય રાયતાન એ કેમ બંને? (જોરથી હાથ મારે છે દાનેશ ધુલે છે) જા, જલદી તારી શાહજાદીને હૃદયમાં લાવ કે એ બેને નજદીક સુવારી એકજ વખતે પરખ કરીએ. જા સેતાખ પણ જો આખનાં એક પલકારામાં તેને લઈને તું નથી આવો તો એમજ જાણ કે તારો જીવ જીંદગીથી ધરાઈ ચુકે.

દાનેશ—આએ ગરદન તારા હાથમાં છે. (ઉડે છે.)

મેમુનેહ—શું મારા દીલદાર કરતાં કોઈ ખીજી વધારે હોરાન ધરાવતું હોયે! તે ખાલીદનાં નમુનદાર નકસમાં એકથી વધારે ખુબર ચીતારો હોયે! દર પળે પોતાનું મોત મારા પંજમાં છે એવું આ દાનેશ સમજે છે તોખી એ આઠલી ઉજત પકડી બેઠા છે. એ ઉપરથી સાફ જાહેર થાય છે કે મારી ગરૂરી તોડનાર કોઈ ખીજી આદમ હૃદયમાં છે. આહા! આદમોમાં કેવી હોરામંદી હોય છે! મારે વતનખી એવી નુરાનીથી ખાલી છે.

(દાનેશ પોતાની બહલાયમાં બેઠુર શાહજાદીને લઈ નીચે આવે છે)

બંનેને એક ખીજા પાસે સુવારી દાનેશ તથા મેમુનેહ ખુબ તાકી તાકીને જુએછે.)

દાનેશ—હવે જો મારી માથુક વધારે ખુબસુરત છે કે નહીં?

મેમુનેહ—નહી કદી નહી. તારી આંખ ફેડી જો કે મારે દીલ-દાર ખેરાક સરસછે.

દાનેશ—તે હું કબુલ રાખતો નથી.

મેમુનેહ—(ચીરડાઈ) એ એપલીસ તું આંધજોછે? આવો મીઠાસ, આવો પમરાટ, આવો રોબ, આવી પેશાની કાઢાં જોઈ?

દાનેશ—નામદાર મેમુનેહ! આ બહુર જોવી ગુલબદન, ચંદરી કપાળ, અતરી બુલ્લ, લાલ લખ્ખી, ગુલ સખીહ, શીહા જુળફી નર-
• ધેસ આંખી, કમાન ભવી ખીજી તેં કાઢાં જોઈ.

મેમુનેહ—(વધારે ગુસે થઈ) જીહાનમમાં નાખ તારી બેકુરને. એ કાફર તું મારે માનવાનો નથીજ તારે મોત હવે નજદીક ઉભુછે.

દાનેશ—(ધુજીને) એ માહા પરી તું નાહેક મુજબર કફા નાં થા. જો આપણે બે એકમત નહી થતાંતો બોલાવ ગમે એવા ખીજા તારા જીનને, જોઈએ તે કેવી પરખ કરેછે.

મેમુનેહ—હા હમણાં હું પેલા એક આંખવાળા સાત સીંગડાવાળા લાખાં બાલવાળા શીહનાં પંજવાળા હાથીનાં પગ અને ઘવેડાની ખડી-વાળા જીન કસકસને બોલાઉછું.

(પગ ઠોકતાંજ ઉપલાં ખીઆનનો જીન બાહાર કૂવામાંથી આવેછે.)

કસકસ! તારી એક નજર આ બે જવાનો પર ઠેરવ અને કેહે કે બેમાંથી કોણ વધારે ખુબસુરત છે.

કસકસ—(જોઈ જોઈ) હું કહી નહી રાકતો કે કોણ વધારે ખુબસુરતછે એક કરતાં એક સરસછે. એક ખીજાને વીસરાવે એવું છે. ફરક એટલોછે કે એક મરદ ને ખીજી આરતછે. એક માદરને પેટે અવતરેલાં હોય એવાં લાગેછે.

મેમુનેહ—તારે એ ચુકાદો કેમ કરવો; કોણ પાસે કરાવવો.

કસકસ—મને એક ઉપાય મુજે અને તે એકે એકને ખાખમાં

પરેલું રાખ્યું અને ખીજને જગાડ્યું. જે ખીજનાં પ્યારથી ઓછું
ઉરાકિરાએ તે વધારે ખુબસુરત સમજ્યું.

મેમુનેહ—આફ્રીન તારી અકલ ઉપર, એ તાલ ઘણી ખુબ તે કહી.

દાનેશ—હું તરત કેમરને અમટો તોડી ઉઠાડ્યું.

(કેમરને અમટો લાગવાથી જગી ઉઠેછે, બધાં છુપાં
થઈ જાયછે કેમર ગભરાઈ આસપાસ જોયછે.)

કમર-અલ-જમાન—(ખેદુરને જોઈ) આહા! કોણ! ઓરત! પરી!
જીવતની હુર! ખાખનાં વાદલમાં છુપાયેલા રૂપેરી માહાતાખ! (હીલવીને)
ઉઠ, ઉઠ, એ રારોદી જુલજુલ તારા મીઠાસના રંગો ગાવા માંડ! ખોલ
ખોલ એ અમતકારી ચેરાગ આલમને રારાની આપેછે તે તુંજ કે? અરે
હુનીઆની નાજનીનોનાં દીલકસ હોરાનને નવાજનાર તુજ ફીરેસતો
કે? (હીલવીને) અરે કેમરને અંતે ફસાવનાર, કેમરની મોહબતના
પોપટને તારા હૃદયનાં પાજરામાં બંધ કરનાર તુંજ જાદુગર કે?
આહા શું જોઉં છું?

જીવાનીની ખાખમાં લપટાયેછે ખેખખર માહાતાખ

પુરા બખતીની કલીમાં છુપાયેછે આલમનો ગુલાખ.

ખામદાદ થતાંજ એ પરી પેકર સાથે રાદી કરવા મારા પદર આ-
ગલ-સર પટકું. આગળથી તુને જોઈ હોતેતો હું કદી એટલી ઉજત
નહી કરતે. અરે કેવી ખુબરૂ!

અરામોનાં વાદલમાં છુપા છે એ મેમુલાં રતન

બેનસીય છે જેનાં ચલકાટથી મુજનું ગગન.

તીરંદરાજ આ બધાં ખેચેછે આંચી કમાન

મોખતનો તીર છોડી કીધેછે મુજને બેમાન.

દોશેછે એ લખ જેવા અમનનાં ગુલલાલા

આખેહુય જાણે ખરાં બદખશાની પરવાલા.

ખુબ અમકીછે રૂપેરી દાંતોની વાકી કઠાર

જેવી મુખરાની શીપમાં સુફેદ મોતીની હાર.

જીજ્ઞેની કેવી બની રહીછે કમંદ પેચીદા

ફરેસતા ખી ફસી એમા થાયછે રંજદા.

ખીલીઓછે આ મુખરાં પર અજબ રંગ
 ખાલેસ આ સીનો જેવો મરમરી સંગ.
 બેકામ થઈ સુતુછે બાગે બેહેસ્તનુ સરવ
 પાણે પાણુ લટકેછે નીરમલ મોખતી દવ.
 રૂપશાર પર મઠીઓછે ખુસબોધનો મીઠાસ
 ચાખુ જે જરા તો બરઆવે મુજની રે આસ.
 પેદા થયોછે જીગરમાં આ હોશનનો આતસ
 બચાવો કોઈ બળતો નહીતો નાહેક મરસ.

(હીલવી હીલવી) કેમ નહી ઉઠતી ! આ કેવા નાજુક કેવા ચાંદી
 સરખા પગ. જે તમામ આલમની માથુકોની ચરામો કાહાડી લઈ
 •તેનો રસતો બનાઉ તો તે ઉપરથીજી આ મારી મન હરણુ માથુક
 ચાલી જવા ધીકાર ભરેલું સમજે. અરે આ બેહેસ્તનાં ગુલાબને લેઉ
 એક ખાલેસ ખોસો તો થાઉ એની લપટથી ખુરાતર (ખોસો લેવા
 જાયછે પણ એકદમ અચકી જાયછે.)

મેમુનેહ—(મનમાં ગભરાઈ) અરેરે કેવા અધીરો થયોછે. રખે
 ખોસો લે ! રખે હું હાર અને આ નીચ દાનેશ ફાવે.

દાનેશ—(મનમાં) જો મજાહ હવે ! અરે મારા જેવી ખીજ કોઈની
 માથુક છેજ નહી. કેવો શાહાજાદો તલખી રહેઓછે. કીઆરે ખોસો લે
 કે મારી અરધી જીત થયલી ગણાય.

ક્રમર-અલ-જમાન—અરે હું ખોસો તે કેમ લેઉ ! માખાદ મારો
 પદર હાઈઆં છુપો ઉભો હશે તે બધો તમાસો જોઈ બામદાદ થતાંજ
 મને તાનાજનીનાં તીરોથી વીધી નાખશે. શું તારે તેને હું ફાવવા
 દેઉ ? નહી, કદીજી નહી. હરગેજ એ નાજનીનને હવે હું હાથખી
 લગાડનાર નથી. મગર એણીની આ વીઠી નીરાન તરીકે કાહાડી
 લેઉ. (આસતેથી હાથ પકડી) હા ! જાણે નરમ મેદીની ડાળી ! મારાં
 આખાં બદન પર મેદી મેદી થઈ રહીછે ; પણ હવે બસ.

(વીઠી કાહાડી પોતાને આગલે પેહરી કોર દઈ સુધ જાયછે.)

મેમુનેહ—કેમરે એ દાનેશ આટલી બધી ખુબસુરત તારી બહુર

છતાં મારે દીલદાર જરાખી લલચાવો નહીં. બગલગીરી તો રહી ; પણ એક બોસાખી નહીં દીધો હવે તારી બેકુરને હું જગારૂં પછી તેનો મામલો જોઈએ.

(મેચુનેહ બેકુરને ચમટા તોડી ઉઠાડે છે તે પાસે કેમરને સુતેલો જોઈ એકદમ ભવાં ચહડાવી.)

બેકુર—આએ શું? આ કેવી ફજેતી! મારા ખીછાણા પર પારકો મરદ! આ બોદા મરદજાતને ધીકારનાર હું અને આએ શું કરામત! અરે મારે પદર જો એ રવેસે મને જોય તો પછી તે શું કરે! પણ એ છે કોણ? (કેમરને જોઈ) હા કેવો ખુબર ચેહેરા! કેવી નુરાતી! કેવો નમુનદાર મુખરો! અરે જરે આ મારી દુન્યાનો ખોરશીદ હેજા-ખમાંછે, મારી ચમનનું આ ગુલ કલીમાંછે તારે આટલી રૈરાની આટલી ખોરાખો તો જરે પરદો ઉચકાશે કલી ફાટશે તો કેહી તહરાનો ઉજસ કહી રીતનો બેહેકાટ મચી રેહશે! અરે તે સાહેબ વગર ખીજો કીઓ ચીતારે આવો ફરેસતાઈ નક્કસ ઉતારી રાકે! (ઉઠાડવાની તજવીજ કરી) ખુલો ખુલો એ ચસમાઈ કુલફે અને તમારા મોહિ-ખતી કુવારામાંથી બખશેસનું આખ હવાપર ઉરાડો કે તે પાછું જમીન ઉપર પડતાંજ નોદર મોતી બને અને જેનો તમામ શીનગાર હું મારી રૂપેરી ગરદનમાં કરે. એ માયાના ચમનનાં ઉગાતા લાલા તારી ચરામોતી બંધ કલીઓ જોઈ નરવેસનું કુલ કુમલાઈ જાયછે. તારા બવાની કમાન હજુર વરસાદની કમાન પનાહ માગેછે. (હીલવી હીલવી) અરે મારા જાન તું કેમ નથી ખીદાર થતો? શું મારા પદરે મારી મરાકેરી કરાવા સાર તુને શીખવી હઈઆં મોકલીઓછે? અરે આલમમાં જે લાલ રંગ મહશુરછે તે આએ લખોતી હસ્તીથીજ હેશે. હવાઈ જાસુસ હજરે મંજલ સુધી એ રંગ પુરે પાડેછે પણ હું કેવી બાયગશાલી કે એનાંજ ખજાના આગળ મારે કપાલ ખુરાખખતીથી લાલ કરવા આવી ઉભીછુ. અરે આ કહી તહરાનાં દાંતો! જરે જુમ-ખીઆ શેતાશઓની એનાં દાંતો ઉપર નજર પડતી હેશે તારે તેઓ નારાભાગ કરતા હેશે. (ખુબ હીલવી) હજુર કેમ નથી ઉઠતો?

અરે મેં જો આગળથી જોણીઉ હોતે કે તું મારા દસ્તને સાહેબ થવા માગેછે તો અધીરાઈથી મારે દીલ ખપ્પશી દેતે. એ મગરૂર મારા આરાક તારા આ સોનેરી ખાલનું ખીછાણું તારી રૂપેરી ગરદનનાં સેજ ઉપર ખીછાવ કે તે ઉપર મારે અધીરે જીવ અસામ્યેસ લે. આ રંગે રંગ ઉઠીઆછે ગભરાટ (ચુમીલેછે) નેસે નેસ દોડેછે તાતેલું લાહી. (ગલે વલગેછે) (ચુમી લઈ) હા કહી તહરાને મીઠાસ! કેવી ઉતચી ખોરાખો! આ પીતમ પોઆરા જરાતો તારી અક્રીક્રી દાખડીમાંથી મોતી સરખા સખુને ખાહાર કાઢાડ. (ખોસા લઈ) જે ગુલાબ ઉપર નીરમળ દવનાં ટીપાં પડેછે તે ગુલાબ ઉપરખી સોનેરી સુરજ એવી મીઠી ચુમીઆ લેતો નહી હશે. અરે તું નેક ખપ્પતનો એક આળોજ માતર સનીરાઅર જેવા શેતારા પર પડે તો તે પોતાની તમામ નેહુસ્ત ખાશીઆત તજ દે. (હાથ ઉપર ચુમી લેતાં) શું મારી વીઠી! આ આએ મગરૂર આદમતો આગળથીજ મારા જાનનું માલિકપણું ધરાવી ખેઠાછે! આ જરે હું ખાખમાં ગરક હોવરા તારે કોણ જાણે કેવી રીતે મારા દીલનાં અમનનાં તમામ ક્રીઆરા, કુલ તથા ફૂળોપર એની ખોલતી નજર પડી હશે? અરે મને એ યાદ આવતાં કેવી શરમી-દગી પેદા થાયછે. (વીઠી કાઢાડી કેમરની પોતે પેહુડેછે) અરે ખરેજ તે પાક પરવરે પેહેલાં ખે માહાતાબ પેદા કીધેલા જણાયછે. એ ખે માહાતાબને ખુખસુરતીનાં તોલમાં જોખી જોયલા લાગેછે; આએ મારે ખુખી બરેલો માહાતાબ બારથી જમીન ઉપર રહી ગીઆછે અને પેલો ખુખસુરતી તથા ખુખીમાં આછો માલુમ પડીઆથી ઉચકાઈ ગીઆ અને આકાસપર જઈ ખેઠો. અરે ફરીથી એક મીઠો ખોસો. ફરીથી એક રસ બરી ખગલગીરી. (ચુમી લેછે તથા ખગલગીરી કરી સુઈ જાયછે.)

મેચુનેહ—(ખુશીથી કુદી ખાહાર આવી) કેમ એ નફ્ટ દાનેરા હવે શું વીચારીજ? અંતે કોણ ખુખસુરતીમાં સરસ ફરીજ. પણ જા તારો ગુનાહ હું માફ કરુંછું. કસકસ આએ દાનેરાની સાથે રાહાજદી ખેકુરને સંબાલથી ઉચકી પાછી એના મેહલમાં મુકી આવ. (તરત

ખેદુરને લઈ બંને દેવા ઉડી જાયછે) (કેમરને આસતેથી બોલે લઈ) સદા સદા તું પુરાણપતીનાં મેહેલમાં નેકનામીનાં તપ્પતપર જાહો-જલાલીનાં તાજ સાજ ખીરાજને અને જીહાનમાં હરગેજ ગમી ન જોતો:—(મેમુનેહ ઉડી જાયછે પરદો પડેછે.)

અંક ૧ લો—દેખાવ ૬ થો.

બંદીખાનું, મરજવાન ગમગીન બેઠોછે

શોહીમાન દરોગાનાં પોરાકમાં પેહેરે ભરેછે.

મરજવાન—એ કેમર-અલ-જમાન ! જે મીરાલે ફલકનાં માહતા-ખમાં પવીતરાઈ ખાલેસી અને નેકબખતી જાવેદાન રોશનછે તે મીરાલ તારી દોસ્તીમાં ખરી ઈમાનદારી નેકબખતી અને પરજહગીના કીરણો મોજુદ રહી મુજની અધીરી આંખોને દીપાવેછે. આ મગર હજારે હજાર અફસોસ કે આ નસીબના ખેટંગી આસમાને મારા ભરે-સપતીનાં અંદરમાંથી મને હાલ દુર કીધોછે. મારાં તનને આ શીહા બંદીખાનાનું વાસી કીધુંછે. મારા મનને જુદાઈના કેદખાનાનું રખેવાલ બનાવીઉછે. આ પુરા જમાનાએ પોતાની સેતમ ભરી ગોફલુથી પોતાનો જાદુઈ ભરીઆ પુરો પથર હમે એ મોહિબત ભરીઆ દોસ્તોના મેલાપ વાળા એહેરા ઉપર ફેંકી જુદાઈનું લોહી વેહેતું કીધુંછે. આ જીગરને એ પથરે છુદી નાખીજોછે તે ઉપર કેમરની દીદારવંત દવા સીવાએ ખીજા કોઈખી ઉપાયથી રજ આવનાર નથી. આ જુલમ ! ના સખરીનો જુલમ ! જુદાઈનાં જુલમપર બંદીખાનાનો જુલમ !!

(માથુ નીચું નાખી બેસેછે.)

શોહીમાન—(મનમાં) અરે મારાં જીગરનો હાર લુટી લઈ નાહ-સનાર આએજ ધણી ! આએજ ખરો મરજવાન ! એક પળવારમાં એની ધપછપનાં સોનાને મારી પારખતી કસોટીએ કસી જોયું. શોકર એલાહી તારાં કે આજ દીને આ ખોરા ખખરનું પંખેર પોતાની તેજ પાંખ ઉપર ઉરાડી એક ઘડીમાં મને નેક બખતીનાં કેહ ઉપર લઈ બેસાડીછે. પણ અરે અંદેસાનો એક ટુકાની પવન પાછી પળમાં મને

તે ખડક ઉપરથી ગળાડાવી પાડે છે તે એકે આ મારે જીવ મારી માથા મારી મોહાળત મારી કુન્યા દોલત હરામતનો મલિક મરજવાન કોઈ ખીજનોજ મલિક થયો છે. કોઈ મરદ કોઈ સાહાજદો એનાં બીતરનાં તખ્તપર રાજ ચલાવે છે. મારી પારવીનાની જન ફેરાની જોવા છતાં એ માંસ દીલનો દીલદાર મારા પ્યારને તુચ્છકારી હર્ષ્યાં આપે. હું લોચુંખકની મીસાલ એના તરફ લોહોડાની કીસતીપર એચાઈ આવી પણ મારી દાદ એની મમતાની દરબારમાં કદી ધનસાફે પોહુંચનાર નથી. હાલ એની હજુર જાહેર થવામાં કસો ફાયદો નથી. આ મારા હર્ષડાંનાં ચોરનુ બારી રંજથી ઠેકાણુ શોધી કાહાડીજ મગર દગલખાજ રાફે મારે એલ જે બગાડીએ છે અને ના ઉમેદીનો પાસો મારા નામપર ફેકીએ છે તે ઉલટી બાજુ સુલટી કરશે કે નહીં !!!

(મરજવાન કેમરની તારીફમાં અને દોસ્તીની વફાઈમાં ગાયન ગાય છે.) (ગાયન ગાઈ પાછો માથુ નીચુ કરી ખેસે છે)

શાહીમાન—(મનમાં) આ મારા વીરાનાં કેવા મીઠા લખ્તુ! અરે જાંહાં એની બોલીની હું ધનતેજ્વર હતી તાંહાં લખ્તનાં સાદાં ગોહરોને બદલે રસ ભરીઆં ગોહર ફેકે છે તે કેવી અધીરાઈથી ઉચ્ચકી લઈ મારા કાતની સાચામાંસાચી થેલીમાં હું ભરી રાખુ છું. એજ નોદર ગોહરો મારા આપ્પા તનમાં ફરી વલી મારી છાતીનાં ખોહોમાં એકઠા થઈ કોઈ જુદાજ આકારમાં આપ્પે મોહોમાંથી નીકલવાનો અને આપ્પે મારા મલિકને વધાવી નાખવાનો જોસ બતાવે છે.

(ગાયન ગાય છે જેમાં મરજવાનનુ નામ વારંધડીએ ગવાતું સાંભળી મરજવાન ચોંકે છે.)

મરજવાન—(મનમાં) એક દારોગો! અને આવા લેહેઝત ભરીઆં ગાયનમાં ચકચુર! પણ મારે નામ કેમ એની જીખાનપર આવે છે. હું કુખનાં વમલમાં ફસેલાની શુ એ મરાકેરી કરે છે! અરે જેનો આવો ગખર ચેહેરો જેની આવી ચલકતી પેશાની તેમાં કદીખી હરામજદીની કસીખી નીશાન દેખાય નહીં.—એ જવાન ખુબહોરાન તુને તારો દારોગાનો દરબજો ભુલી જઈ આવા ગાયનમાં લપટાયલું નહીં રેહેવું જોઈએ.

શાહીમાન—(ઉશ્કેરાઈ) એ મારા શોખ લાડકા—(મનમાં)
અરેરે મે શું ધાણુ વાળ્યો!

મરજવાન—(મનમાં) મારા શોખ લાડકા? એ શું બકેછે! કોઈ
અરેજ ઠાલીએ જવાન છે. પણ ખીચારે કદાચ કોઈ ખાલી ખીચા-
લમાં બેભાન બની એવું બોલતો હોય!

શાહીમાન—એ બંદીવાન અરગસ્તે દીદાર, જમાનાનું ફરતું ચક્ર
તારા સર ઉપર હું અભાગણી શોહી—અરે હું અભાગીઆનાં સર
કરતાં વધુ વાર ફરી ગયુંછે તો તારી છાતીમાં આવા ખાલિસ જુસ્સાએ
ખીલી રહે તેની આગમજ તેનો ખાહાર હું તારા કરતાં વધુ
જવાનમાં અરપા થવોજ જોઈએ; કારણ હું છેક એકદમ નથી ધરા-
વતો કોઈ આકાશી શક્તી યા નથી મુજમાં કોઈ હેવાનીઅત નાકવતી.

મરજવાન—(મનમાં) કોઈ અરેજ અપરદાર જવાન છે. એનાં
બેલોમાં છુપા બેદની હસતી જણાય છે. તે સાથ એનો ચહેરો ઘણે
મરતમે મારા ધોઆનમાં રમે છે.—મગર તારાં મીઠાં ગાયણમાં તે
કોણનું નામ લીધું. એ મરવાજન કોણ છે. તેની સાથ તુને શું સંબંધ છે.

શાહીમાન—(મનમાં) અરે રખે એણે મને પીછાણી હોય અને
મારાથી છુપો થવા પોતાની હાજરીનાં અપ્પાડા કરતો હોય—
મરજવાન! અરે તેનું નહી ખીઆન થાય એવો મારો રફીક છે. તેનાં
મનથી તે મારાથી દુર છે પણ મારા મનથી દુર છે તેમજ હાજર છે.

મરજવાન—(મોહોડાંનો રંગ બદલી) (મનમાં) રફીક! તેના મનથી
દુર! મારા મનથી હાજર! એ વધુ શું કહેવા માગે છે—તે તારા
રફીકનો કેવો હેવાલ છે:—

શાહીમાન—(મનમાં) એ મોહિયતે સાહેબ જો તે મને પીછાણી
હોય, જો તું મને ડગવા આહાતો હોય તો જાંઠાંસુધી તારેજ મોહોડે
મારો દસ્ત મંગાવસ તાંઠાંસુધી હરગેજ મારા અરા આકારમાં તું હ-
જુર જાહેર થનાર નથી—જોનો હેવાલ થતો નથી તે હેવાલ વ-
ગરનાં તેનો હેવાલ છે. તું કહે છે કે કેમર તારો રફીક છે તો હું કેઉધુ
કે મરજવાન મારો આશના છે. કેમરની રાશાનીમાં તું ઝમકે છે તો
મરજવાનના મરજથી હું હલાક છેઈ.

મરજવાન—હા કેમર ! કુન્યામાં મારા મનથી કેમર જેવો દોસ્ત નહીં.

શાહીમાન—ખંને જહામાં મારા એતેકાદમાં મરજવાન જેવો દીલદાર—અરે આરાના નહીં.

મરજવાન—(મનમાં) દીલદાર ! શું એ જવાન કોઈ ઓરતે છે ! મરદ છે ! બલા છે ! બરમ ભરીઓ બેદ છે ! છે કોણ !—તારા આવા રફીકથી તું કેમ છુટા પડીઓ.

શાહીમાન—ઓરત જાતનો તે ધીકારનાર છે. અપખા જાતનો હું આહનાર છેઉ કારણ તેની હસ્તીથીજ મારી હસ્તી છે. અપખાનાં પાકીજે નામ સાથ મને અતલગનો ધરેપો છે. એ મતમાં માતર ફેર પડવાથી હમો છુટા પડીઓ છે પણ જમાનાની કરામત ઘડી ઘડી આગળ લાવી મુકે છે.

મરજવાન—ઓરતજાતને ધીકારનાર તારો દોસ્ત—(મનમાં) શું તારે કુન્યામાં મારો નામરાસીઓ ખીજેખી છે કે ?

શાહીમાન—તે પોતાનાં બાદ તરફ, પોતાની માદર તરફ ખરોજ ખેવફ છે. ઓરતની હસ્તીથી તેની હસ્તી હસ્તીમાં આવી-મારી હસ્તી તે ધીકારે છે કારણ હુખી ઓરતજાત છે—અરે હું પોતેખી ઓરતજાતને પેટે જનમેલો છેજ.

મરજવાન—કહી રીતે તે ઓરતજાતને તુચ્છકારે છે:—

શાહીમાન—તે પોતાની શાદી કરવા સાફ ના કેહે છે; અને જે વીચારમાં દીવાનો બની જવાથી હું તેની દોસ્તી ઉપર ફીદા છેજ પણ તેનાથી ઉલટા મતનો છેજ તેથી મારો સંગખી પસંદ નથી કરતો.

મરજવાન—(મનમાં) એવો કોણ સખસ છે કે જેનું નામ તે મારું નામ ! જેનાં વીચાર તે મારા વીચાર !—શાદી નથી કરતો એટલુંજ કે ? એમાં કઈ ઓરત જાતને ધીકારવા જેવું નથી ઠડતું.

શાહીમાન—કાંએ નહીં ? હમણાં જો તું મારા જેવાની હાજરીજ તારી હજુર પસંદ નહી કરતો તે એમજ ઠડ કે મને તું ધીકારથી જોય છે. તેમજ જો ઓરતનો જનમનો સંગજ જે નાલાયક ગણે તે અલખત ઓરતને ધીકારવા કરતાં વધુ છે ?

મરજવાન—અરે બા એટલો બધો તે શું તું એરતથી નીહાલ થઈ ગયોછે કે તેની આવી હીમાયતી કરેછે.

શાહીમાન—અલબત્ત હીમાયતી શું પણ એરત જાતને માટે જાન આપરા. તારા જેવાનાં બેચેન જીવને આરામગીનાં લેજતદાર ખીછા-છાપર સુવાડનાર એરત જાતછે. પોતાની ખુબસુરતીનાં તેજ પારધીથી તારી જંગલ અને દલીદ્રતાનાં શીકારને પકડી નાખુદ કરનાર એરત જાતછે. શું જાણો તમે તે જાતની ખુખી! એરતીદનાં નુરમંદ કીરણ જેવી ઝલકતી, ખુરામો જેવી શીનગાર ભરેલી, એવી એરત જાત, જે તેના એક પગજ વેરાન કાંઠાદાર જંગલમાં પડેતો તમામ યુલાખ ખીલી રહી જંગલ મીઠી લંપટથી તર કરી નાખે. તાંહાં જે મરદ ચાલે તો ખરાં બાગે બેહસ્તનાં ચીતારો જોયે. એવી-એવી-હમો—હું કેઉછું કે એવી એરત જાતછે.

(એરતની તારીફમાં ગાયણ ગાયછે)

મરજવાન—(મનમાં) આ જવાનની કંઈ એર ધપછપછે. એનો આવાજ એર મીઠોછે—અરે જે એ પોતે એરતનાં આકારમાં બદલાઈ જાએ તો મારા આવા રાકત વીચાર છતાં હું મારા નેકાહ એની સાથ કરે—પણ કેમર! સારી જીહાનમાં એકલાજ ચુસ્ત રહીક! આવા પાપી વીચારથી તારા તરફની તમામ ફરમાખરદારી બુલાવાનાં પાણીમાં ધોવાઈ જાયછે—એ જવાન જા મારી હજુરથી. તારે દેખાવ, તારે એહેરે, તારા લખ્ઝ, તારે હલક મને લલચાવેછે, વાસ્તે ખોદાને ખાતર હઈઆથી દુર થા. નહીતો મુગો મુગો તારી ફરજ બળવ.

(માથુ નાખી પડેછે)

શાહીમાન—(મનમાં) અરે મારી ખુબસુરતીના, મારા તનનાં, મારા મનનાં, ભારે ગંજનાં તાલેવંત માલિક, આવાજ બોલો મને ખોલલે ખોલલી પીછાણવા પછી ખોલ પછી મારી જીદગીની આરાખર આવેલી સમજરા. પછી આએ હજારે મંજલની રંજ બુલી જવરા—પછી તારા એખલાસની મસ્તીમાં મસતાની બની સદા ખુરાહાલ રહેવરા—પણ નહી હજુર મારે નામ મારે કામ મારે ઠરઠામ છુપાવવામાં ફાયદોછે. (પાછો ચુપાચુપ પેહેરે ભરેછે પરદો પડેછે)

અંક ૧ લો—દેખાવ ૭ મો.

એક પુરાનો કીલ્લો કેમર સુતેલો જણાયછે

સાવાળ નામનો ગુલામ સુતોછે:—

ક્રમર-અલ-જમાન ઉઠેછે અને ખીછાણાની આસપાસ જોયછે:—

ક્રમર-અલ-જમાન—(ધાબરો પડી) અરે કાહાં ગઘ પેલી નાજની! કાહાં ગઘ પેલી આંદસમાન પરી! કાહાં ગુમ થઈ એકાએક મારી માશુક!! વા! એનુ કારણ શું! તારે સાફ જાહેર થાયછે કે મારા પદરે મારા જીગરમાં મોહિયતની આગ સળગાવા સીંહા રાતના આવી ઝમકતી મસાલ પાસામાં લાવી સુકી અને સહવાર પડતાં મને બુલાવી પાછી ખેંચી લીધી. ય્યો ય્યે કેમ બને! એક ધડીખી એનાં વગર મારાથી કેમ રહેવાયે! (સાવાળની આગળ જઈ લાત મારેછે જેથી જુમ મારી તે ગુલામ ઉભો થઈ ગાબરો બની જોયા કરેછે) બોલ સેતાળ ગઘ રાતના મારી પાસે જે માશુક સુતી હતી તેને કોણ છુપી રીતે ઉચકી લઈ ગયું?

સાવાળ—(મનમાં અજબ થઈ) માશુક! ય્યે શું બકેછે! રાહા-જાનને આવી બરીબામદાદે મારી મરાકેરી કરવાનું મન થયુંછે કે શું એક કકરધસ જેવી લાતતો જરીને બેઆનુ તો ફીક આપીઉછે.

ક્રમર-અલ-જમાન—ય્યે જુબબ બોલ જલદી વીચાર શું કરેછે?

સાવાળ—રાહાજાનદા માશુક કોણ?

ક્રમર-અલ-જમાન—માશુક કોણ? ય્યે મુજબ જે માશુક ગઘ રાતે મારા ખીછાણા ઉપર હતી તે માશુક. હવે સમજાવ્યો કે (સાવાળનો કાન પકડી મરડેછે.)

સાવાળ—રાહાજાનદા તુને સાફ જણાઉં છું કે એવા છુટા હાથે મારા આંગને નાં અડક? ય્યારત કોણ? નહી તારી પાસ કે નહી મારીપાસ. તું જોયછે કે બંદીખાનાનું બારણું બંદછે તેની આગલ હું સુતો હતો તારે મને જગાડીઆ વગર બારણું કેમ ઉઘડે અને આંદર કોણ આવે.

શાહાનદા એ કાઈ રાત નથી સવાર પડીછે તું કહ ખાખ 'જેયછે કે શું. મહેનેખી આજ રાતે ખુવાખમાં એક શીધણુ આવી હતી.

કમર-અલ-જમાન—નાપાક મુજી તુખી મારી મરાકરી કરવામાં કે! જો ખર નહી ખોલસે તો સેતાખ તારી જીખાન કાપી લેવસ.

સાવાખ—મેહેરખાન શાહાનદા શું ખર કેહું? વાતમાં જીવ નહી મળે ને શું ખોલાવા માગેછે. હું તુને ખાતરીથી કેહુંકું કે ગઈ રાતનાં કોઈખી મરદ યા ઓરતને મે જોઈ નથી.

કમર-અલ-જમાન—નથી જોઈ તો ખાને ખરાખ હમણા તુને દેખાઈકું. (સાવાખને ચીરમાં ઉચકી નીચે નાખેછે. લાત મુકી ઝારી કમરમાંથી દોરડાંએ ખાંધેછે અને પેલા કુવામાં નાખેછે.)

સાવાખ—(ખુમમારી) અરે શાહાનદા એ શું કરેછે! અરે મરી ગીઆ કોઈ બચાવોરે! અરે મારા આંતરડાં ગરામાં આયાં! ઓ ખાપ! ખાધોરે! (ચીચારીઓ પાડેછે)

કમર-અલ-જમાન—ખેરામ નકટા હજીરખી મરાકરી કરની. તારો જહાં સુધી જીવ જશે તાહા સુધી કદી જવા દેવાનો નથી નહી તો કેહે ખર.

(દોરડાંએ ઉપર ખેચી પાછો જીકીને નીચે નાખેછે અને સાવાખ મોઢી ખુમો મારેછે.)

સાવાખ—અરે ખર કહી દેઉકું. કેમર મને ખાહાર કાહાર મને ખાહાર કાહાડે તો તે ઓરતની વાત કહી દેઉ.

(કમર સાવાખને કુવામાંથી ખાહાર કાહાડેછે. સાવાખ પાણીએ તર-ખોર થઈ ગયોછે અને ઠંડી લાગવાથી ધુજેછે.)

કમર-અલ-જમાન—ચાલ ખોલ જલદી. નહીતો આએ પાછો નાખુકું.

સાવાખ—(ખુખ ધુજી) પ-પ-પ-પ-ણ-મારા-મા-મા-મા-મા રાથી-ખો-ખો-ખો-ખોલાતું નથી-ધુ-ધુ-ધુ-ધુજરી થઈછે-મ-મ-મ-મને કપડાં બદલી-આ-આ-આવવાદે-પ-પ-પ-પછી બધુ કહી દેઉ.

કમર-અલ-જમાન—(સાવાખને ખેતરણુ ધબા તથા પીઠ પર લાત મારી) જ નાપાકનદા જલદી કપડાં બદલી આવ ને કેહે ખર નહીતો બધામાં તારો જન પેહેલાં લેવરા. (છોડેછે)

સાવાંચ—(બુમ મારતો નાહાસેછે) રાહાજાદા દીવાનો થયોછે-મ-ગજ ફરી ગયુંછે.

ક્રમર-અલ-જમાન—ઓ તે નાજનીન કાહાં હથે-મારા દીલમાં ગરમીનાં સોળા ઉડેછે. અરે તેના વગર હવે ધડીભરખી મારી હસતી ઠકવાની નથી. અરે મારા તાજીખીભરા કરમનો ભરમ ખોલી મારા ગરમ જીગરને આસાંના પાણીથી નરમ કોણુ કરે-ઓ જીનતની વસ-નારી પરી તુને હાલ કાહાં છુપાવીછે:—

એ ગુલરખી પરી શીકલ આંદી રૂપો નાર,
એ દરદી આદમની હવા અતરદાર.
એ જીવાનીનાં ચમનમાં ગુલે સમન,
એ ગુલાખી ખામદાદનાં લેહેરી પવન.
એ મોખતનાં ખાગનાં ખીલતાં દરખત,
એ મોહોખતી ચસમાનાં પાણી અમરત.
પર તુ નેક ખખતીનાં ખાલેસ આસમાન,
મુજ તાલેનો શેતારે થયોછે પરેસાન.
મુજ અંધારા જીગરની એ રૌશન ચેરાગ,
પરવાના પેરે જલુ લાગીરે મોખતની આગ.
કાહાંછે તુજની પેલી ચરામે નરખેસીઆ,
કાહાં છુપાવીઓ તારે મુગંદી સવાસ સદા.
મોહોખતી જામમાં રેડ શરખતી કતર,
કર ને નોરાતો પામું જીગરની સખર.
તનછે તારે ગોયા ગુલે અનાર,
છેઉ હું જરીન એક કપાહ જુઠીદાર.
પેહેરી ને સદા થા મુજ તખતપર સવાર,
ખતાવરે મુજને માયાનુ તાજ ઉસ્તવાર.
જીતીઓ મુજનો ઠરાવ જીતીઓ આ જાન,
ખખથે તુજનો જાન તો ગણાએ ખર હેરાંન.

(ઉધેમસતક પડેછે) (તુફાનજમાન વજીર આસ્તેથી દાખલ થાયછે.)

વુફાનજમાન—(મનમાં) હા! મારા વેરનાં દરખત ઉપર ખરા-ખીના ફળો આવેલાં જાહેર થાયછે. આ રાહાજાદો મારા કીનાનુ ઝાડ છે. એ જો ખરોજ દીવાનો થયો હોય તો એ ઝાડપર ફળ આપા ખરાં. જેનો સવાદ સારા મુલકને જો કે કડવો લાગશે પણ માતર મનેજ તે અમરત સરખો છે. કોઈખી ઝોરત સાથ નહીં પરણવું એવું ધણેક દરજ્જે રાહાજાદાને ઉસ્કેરનાર હું હતો. ખેટા નાફરમાન થાએ તો બાપ તરીકે ઘટતી સજાએ પોહોઆડવા રાહાને છેડી મુકનારખી હું હતો. કેમરને અને તેનાં પેલા છપન આરાનાવને બંદીખાને નખાવનાર હુજ હતો. આએ દીવાનપણુ જો ખરજ હોયતો તે લાવનારખી હુજ છેજી. ધભો મારી સલામ કરવાની તાલ રમનાર ધણીખી હુજછેજી. જો કે રાહા પોતાના ખેટા તરફનાં બેહદઆહને લીધે આએ દીવાની હાલત જોઈ ધરીભર મુજપર કફાખી થશે તો મારી ખાલી દેખીતી વફા ભરી ચાલ દેખાડી રાહાને ગુસ્સો સેહજ વારમાં સફા કરી નાખરા. મારા લોભની વચ્ચે આવનાર આ મોટા થાંખ તો રદ થયો. હવે પેલા એકલા પડેલા મરજવાનનો તો જાન લેવાખી હું ચુકરા નહીં. હા! બાજી રમવા માડી. બાજી ખીલી. બાજીનો જીતમાં અંત લાવવા માયુંછું. રાહાને રાહાજાદાને યા કોઈખી માણસને ખપ્પર નથી કે આવી ફસમ ફસાની જાલ હું પાથરનાર સાહવધ કરવધએ પારધી છેજી. હવે આએ દીવાનાની ખપ્પર લેજી. દીવાનગી દરપેરા આવવાનુ કારણ કોઈ માહભારત હોવું જોઈએ.

(કેમર માથુ ઉચકી આસપાસ જોતાં વજીરપર નજર પડેછે તેવાજ અંદાજથી બેસેછે.)

વુફાનજમાન—(જમીનસુધી નમી) એ સારી જીહાંનપર આપાદ કીઆમતની ખુરાહાલી અને જાહોજલાલીમાં જીઆદ મારા મેહેરખાન દાનેશમંદ રાહાજાદા વુ કેમછે. તારી તખીઅતતો ખુરાછે નહીં. કારણ પેલો સાવાખ તારે મોટે એક ધણીજ ખુરી ખપ્પર લાયો જેથી રાહા ગમગીન તેમજ કોફમંદ થયોછે. હું તારી સલામતીની ધનિતે-જારીમાં અધમુવો થઈ ગયોછું.

કમર-અલ-જમાન—ઓ નેક મનેરા વજીર તે બદકેરદાર કાલિ મોહોડનાં ગુલામે તમેને મારે વીથે શું ખખર આપી કેહે જલદી.

તુફાનજમાન—(મનમાં) એ તો ઘણી ખખરદારીથી વાત કરે છે!—

તુફાનજમાન—એ મુજ સાહના રોશન ચેરાગ કબીબી તુને ગમી યા બેચેની નાં હોતી; મગર પેલા કાફર ગુલામે આપી હમેને એવું કહ્યું કે તું દીવાનો થયો છે અને કોઈ ઓરતને માગે છે. શું તું નામદાર એવા મુખન ઓચરીઆ હતા.

કમર-અલ-જમાન—મને સાફ જાહેર થાય છે કે પેલા ગુલામને આવી ચાલ ચલાવા તમેએ શીખવીઓ હતો; પણ એ વજીર દીલ વજીર તું વધારે અકલમંદ છે વાસ્તે તું ખરેખરે હેવાલ મને જણાવ કે જે ખુબસુરત જુવાન નારને ગર્બ રાતે તમેએ મારી ગોદમાં મોકલી હતી તેને સહવાર પડતાં કાહાં લઈ જઈ રાખી છે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) વાઢિવા મગજ ગીઢિએ ખરૂં. હવેજ મજાહ છે — એ રૂડા સાહાબદા તું કેવી અજબ વાત કરે છે. તું રાતનાં એકલોજ સુતો હતો. તારી પાસ કોઈ હતું નહી. તું એટલું નહી જાણતો કે આવા સખત ચોકી પેહરા સાથ કોણ આવી રાકે. વાસ્તે એ બહા સાહાબદા જરા ધીરજથી દરીઆફત કર અને ધેઆનડેકાણે રાખ.

કમર-અલ-જમાન—શું તારે તુખી મને દીવાનો સમજે છે. વજીર તું એવી મરાકેરી છોરી દે-અરે તે નારપર હું ખરેજ કીદા છેઊં. અરે તેણીને મેં નજદીક અરધો કલાક સુધી મારી નજદીક જોઈ તેનાં ગુલાબી રૂપસારને મારા લાલ લખ્ખ સાથ દોસ્તી કરાવી હવે સહવાર પડતાં મને કમખખત બનાવી તે કાહાં ગઈ? અરે જે તેણીની મેહેરબાનીનું પંખેર મારા અભાગીઆ સરપર ઉડવા માંડે તો આએ વમલનાં તાપમાંથી બચી આસાએસનાં છાયામાં બેસું. એક ખારગી મારો જીવખી જતો રહયો હોય તોખી તેણીનું હોશન જોઈ મારી જીંદગી કાએમ રાખું.

તુફાનજમાન—(બેધરક હસી) ઓ કેમર તાર મગજ હવેતો ખરૂં જામે છે. અરે તે રાતનાં ખાખ જોયો હશે. ચાલ ચાલ જલદી સુધમાં આવ નહીતો કોઈ ખરે બેવકુફમાં ડેડવશે.

ક્રમર-અલ-જમાન—(ચીડમાં દોડી દાહાઠી પકડી વજીરને નીચે નાખી) એ ધાતકી-એ નીરદય આવી કલાપીટ હું કરુંછું અને મારી સામી મશકેરી કરવાની તુને સુજેછે. (લાત મુકી જેમ મરજી પડેછે તેમ મારેછે અને વજીર જીમ મારેછે.)

તુફાનજમાન—અરે શાહાબદા કેહું બધી હકીકત રાસ્ત કેહું, મને છોડ મને ઉઠવા દે. હવે તુને બેખબર નહી રાખું. (શાહાબદા વધારે મારેછે) અરે બસ-બસ-હા પેલા ગુલામને તારા બાપે શીખવીઆ હતો. મને ઉઠવા દે! બધું કહી દેજો! (શાહાબદા વજીરને છોડેછે, વજીર હાંફતો હાંફતો ઉભો થાયછે) (મનમાં) એ બદખબત પોરીઆ, મુજ વેરભરી છાતીમાં થોડા કતરા આજ તો વધારે નાખીઆ. એજ છાતીમાં તારૂં રંગીન લોહી જાંહાંસુધી નહી ભરે તાજાંસુધી તારો પીછો છોડનાર નથી.

(શાહજમાન જહડપમાં દાખલ થાયછે.)

શાહજમાન—એ મુજી વજીર મારો બેટા જો દીવાનો થયો હશે તો તારો જીવ સલામત નથી રહેવાનો.

તુફાનજમાન—(મનમાં) લે, હું એ તુફાન ગરજવાની અગમચેતી કાઢાં નહી જાણુતો હતો.

ક્રમર-અલ-જમાન—(ગુંડણ મંડીએ પડી) એ બેઝોર્ગવાર બાપ જે ભારી ગુનાહ તુ નામદારની સામે મેં કીધોછે તે મને માફ કર અને જે ખુબ ચેહેરે નાજનીન ગઈ રાતે તે મારી પાસ મોકલી હતી તેની સાથ મને પરણાવ, હું તમઆર છું.

શાહજમાન—બેટા એ તું કેવી આજ્ઞેજી કરેછે. નાર કોણ, નાજનીન કોણ, તેની મને કશી ખબર નથી. તું જોતો નથી કે આવા બંદીખાનામાં કોણ આવી રાકે.

ક્રેમર—નામદાર પેદર મારી વધુ મશકેરી નાકર, કારણ તે ખમવાની મારામાં તાકાત નથી. તે શું મારામાં ખ્યાર પેદા કરવા એક અપાર ખુબસુરત શાહબદા નહી મોકલી હતી? અને સહવાર પડતાંજ મારાથી છુપાવી નથી કે તેણીનેસાર હું વધારે ટવલું!

શાહજમાન—પેટા રખે તારા મગજ ઉપર કોઈ ખરીજ માઠી અસર થઈ હોય! હું તે અલ્લા અકબરના કસમ લઈ કેહુંછે કે એ વાતની મને કશી ખબર નથી.

કેમર—અરે તારે મારી નજરે નજર મારી ગોદમાં તેને મેં કેમ જોધ! જો તમે માંહે માનતા નહી હોવો તો જુઓ આએ તેની વીઠી મેં તેને આંગણેથી કાઢાડી લીધીછે. અરે એટલુંજ નહી પણ મારી વીઠી તેણીએ લઈ લીધેલી લાગેછે.

શાહજમાન—(વીઠી જોઈ અજબ થઈ) શું આએ કોઈ કરામત છે! યા મોજુજોછે! એ છે શું? આવી ખેમુલ વીઠી! કોઈ શાહાનવી શીવાએ ખીજું એવું ગોહર પેહેરી શકે નહી. પેટા હું ખરેખર હેરાન છું કે એ વાત કેમ બની.

કેમર-અલ-જમાન—મેહેરબાન શાહ તારે જો કોઈખી રીતે એને હું નહી મેલવશ તો હું ખરેખર દીવાનો બની જવશ એટલુંજ નહી પણ તને મારી જીંદગીની આરા છોડવી પડશે.

શાહજમાન—અરે તું સરખા પેટાને સારૂ સારી જીહાન ધુંડાવી એ નારને બોળી કાઢાડશ-પણ માયાવંત પેટા તું ધારેછે કે એ નાજનીનને તું હવે જોએતો આજખી શકે.

કેમરેલ—અલબત્ત! અરે એણીના ચીતાર મારા મગજમાં તા-જોછે. વાસ્તે ખુખીવંત પદર હું એક અરજ કરુંછું કે મને તથા મારા પેલાજની દોસ્ત મરજવાનને એ નારની શોધમાં જવાની રજા આપ.

તુફાનજમાન—(મનમાં) અરેરે એ બાહાને શીકાર હાથથી જતા રહેછે.

શાહજમાન—પેટા તું જેવાં મીઠાં ફળને એકલું કેમ જવા દેઉ?

તુફાનજમાન—શાહ તું સારી રહેસે જાણેછેકે હું તારે જનમનો વફા-દાર વજીર મારો જન તારી આકરીમાં સોફી ખેડાઉં, વાસ્તે હું શાહા-જાદા સાથ જાઉં અને તે ગેખી નારને જહાં સુધી ધુંડી મારા કેમરને હાથ નહી ચહડાઈ તાહાં સુધી સુગો નહી ખેસુ.

કેમર-અલ-જમાન—શાહ, નકામી કાંએ તારા વીસવાસુ વજીરને તસદી આપેછે? એની હમને કશી જરૂર નથી.

શાહજમાન-નહી ખેટા અંચે તારી સાથ હશે તો મારા જીવને નીરાંત રહેશે. અંચે જરૂર તારી સંગતમાં રહેવાદે. ચાલ મારા મેહેલમાં અંચે ખુબ રવેસે તારા નેકબખત દીદારથી તું છુટા પડે તેની આગ-મજ તારા પેદર માદરની અશમો યંડકથી તર કર. વજીર નેક મનેરા તરત ખેટાની મુસાફરીનો અસખાખ તઈયાર કરાવ. (શાહ તથા શાહા-બદો બચે.)

તુફાનજમાન—મુસાફરીના સામન સાથ ખેટાના મોતનોખી સામાન તઈયાર કરાજીંછુ. મજહૂબ હવે છે તો. આઅ દાઢીના ખાલ અંચે યુલામ બચાઅ પીખીઆછે, નહીં? પણ અંચે દરઅંક ખાલને તેજી બરછી બનાવી અંચેની રંગે રંગ વીંધું નહી તાંસુધી આ કીનાનો ધુઆ સમાધાનીની હવા સાથ મલી જનાર નથી. (હસીને) શાહ આ ચેહે-રાપર નીરદોરપણું ખીરાજેલુ સમજેછે, પણ લુછાધનો રખેવાલ અંચે મોહોડાના પરદામાં છુપો પેહેરા બરેછે તેની મુજ શીવાઅ કોણને ખબરછે. આઅ છાતીમાં કેવી તરેહના વેરબરા મોજ ઉછલેછે તેનો પુકાર આ જીગર વતરેંગે કોણ સાંભળી શકેછે. નવાં તોફાનો હું ઉભાં કરી મસ્તીમાં મજહૂ મેળવુંછુ તેમાં આ તુફાનજમાન વગર કોણ ખીજે રમતીઆળ થાયછે. (હાથ સાથ આથ અફાડી) કેમર જેવાં ખોંચીઆ મેઢાનેતો જરાવારમાં રેંસી નાખું પણ પેલા મસતાનો બકરે મરજવાન જરા વધારે તાણમાંછે માટે તેવનને તો બાધબાધ કરીનેજ સીસામાં ઉતારવા પડશે. (બચે.)

અંક ૨ જો—દેખાવ ૧ હો.

મુલકે માહાચીન.

શાહાબદી ખેદુરનો કામનો મેહેલ.

શાહાબદી ખેદુર મુતેલીછે આસપાસ દાયાઅ ખાખમાંછે.

ખેદુર—(ઉઠી આસપાસ જોઈ ખુમ મારી) હા! કાંઠાં ગયો મારો જાન? (દાયાઅ ગબરાઈ ઉઠેછે. આસપાસ દોરી ફરી વળેછે.)

એક બુઢી દાયા—અરે શુંછે મારી લાડકી પુતરી શાની ગભ-રાયછે! તારે જીવતો સલામતછે. હમો તારી સારે વખત નેધે-ખાનીમા છધ્ધએ.

બેદુર—નેધેખાનીમાછે કે? તો કાંહાં ગીચો મારા જીગરનો આશાના? મારા જીવને છુટનારો—મારો રસીલો રંગીલો?

દાયા—સાહાજદી હજુર તું ખાખમાછે, સુધજ, મેહેરખાની કરી પાછી સુધજ.

બેદુર—અરે હું ખાખ નથી જોતી હું મારી સુધીમાં છેજી પણ કાંહાં ગયો મારો મનમોવન દીલદાર-લાવ સેતાખ તેને મારી હજુર.

દાયા—એ મારી છેલ છખીલી ફીદાફીદા છધ્ધએ હમો તારા ગોરા હોરાન ઉપર; સદકે જધ્ધએ હમો તારી અમરત જખાન ઉપર. પતાલ ધુંડી પુરી પાડીએ તારા દીલની આશા. પણ તું શું કહેવા માગેછે તેની હમોને સમજ નથી પડતી.

બેદુર—તાઈં એવું જીહું ટાહેલું નથી જોધતું; એમ કરી વાત નાં ઉડાવ. કેહેવો સેતાખ કે ગધ રાતે મારા ખીછાણા પર પેલો ખુબશ જવાન મને બગલગીરી કરી સુતો હતો તે કાંહાંછે.

દાયા—સાહાજદી તું શું દીવાની થધ્ધછે! એ શું બકેછે. તારો ખાખ જો એ વાત જાણશે તો હમારા બધાના જાન લેશે. બેગાંનો મરદ તારા મેહેલમાં! હમારી પાસખાંની ચુકાવી તારી સેજપર આરામ કરે એ કેમ બને!

બેદુર—(ચીરડાઈ) કેમ બને? તાઈં માથું બાજી દેખાઈંછુ કે કેમ બને. નાપાકો તમેએ એને મારા પદરે સપ કીધોછે—મને મોહોખતની જાલમાં લપેટવા આ તાલ રમીઆંછો એને હવે મારી ધનતેજરી પર હસોછો. ગુલામ ઝોરતો જવો સેતાખ સાહને જધને કેવોકે જે મરદને ગધ રાતે મારા પાંસામાં મોકલીએ હતો તેને સરે અરામથી બાશોકથી હું પસંદ કરંછુ એને તરત સાદી કરવા અધીરી છું.

દાયા—સાહાજદી બેદુર તાઈં મગજ અરાખ થધુંછે. આ બોદા આપણી સાહાજદી દીવાની થધ્ધછે—કોઈ જવો સાહને અબર કરે!

ખેદુર—(ચીરડાઈ તલવાર ખેંચી) હું દીવાની ! નાપાક જાતી ઉલટી સામળી મરાકરી—(બધી સાંભળીએ ચીચારી પાડી નાહાસેછે—ને દાવા તરવાર જોતાંજ ખેસુધ થઈ જમીન ઉપર પડેછે.) એ કોઈ મસતાને મરદ મારી ખેખળીમાં માં પાકીજેહ તન નાપાક કરી ગીએ ! માહાતાબનાં ખરાં અને અનદીઠ નુરને કોઈ જોઈ ગીએ ! એ મારાં દીલને ફારી નાખતા છુપા પવન આટલી બધી પાસળાનીમાંથી તું પસાર થઈ તું મારા દીલના ચમનની ખુશખોથી તર થઈ કહી નારિને સાહે તે ખુશખો લઈ ચાલતો થયો. લાવો લાવો તે જીવાન શાહાબદો નહીં તો તમામ લોકના જનની પાએમાલી કરી નાખરા. (શાહ તથા વજીર તથા ઉમરાવો દોડી આવેછે.)

ખેદુર—(તરવાર હાથમાંથી છોડી દઈ) એ સરફરાજ પદર લાજમ નથી તુને કે આવી તારી નીચ ગુલામડીએ પાસ મારી મરાકરી કરાવે. હું હવે માફ માગું છું. મારી હટ છોડું અને રાદી કરવા તઈયાર છું.

શાહ—દીલચમન ખેટી હું આવા ખોલો તારે મોહાઉ સાંભલી ખેહદ ખુશી છેઈ. મગર પસંદ કર કીઆ દેરાના શાહાબદાની તુને ખાયરાછે.

ખેદુર—પદર તું સારી રવેશે જાણેછે. વધુ મને ના હિરાન કર. ગઈ રાતે જે શાહાબદાને મારા પલંગ પર સુવારીએ હતો તે.

શાહ—ખેટી એવા નોલાયક હરફ મારી સામુ આચરવાની કેમ હીમત કરેછે? અખરદાર એવું ખેમલાજે ખોલીછે તો મારે હાથે ખતા ખાયે.

ખેદુર—શું કરશે તું? મારે જન લેશે. જેની જીંદગાની પર મારે આધાર તેજ તું છીણવી લેશે તો પછી હું કેમ જીવરા? જે મીરાલ એક પંખેર માતર હવા પર જીવેછે તે મીરાલ મારી જીંદગી પેલા ખેગાનાં રાતનાં મરદના હવાઈ દમ ઉપર આધાર રાખેછે.

શાહ—શાહાબદી આજ દીવાની થઈછે. અફસોસ એ દરદ કાહાં પેવસ થયું !

બેકુર—મારું દીવાનપણું ઘડી ભરતું છે. લાવો લાવો રાતનો પેલો આરાના. નહીં તો મારો, કાપો; લોહી કાઢો, જીવ લેવો. જીવ આપો. (તરવાર લઈ દેવાનાની મીરાલ દોડતી ફરે છે.)

શાહ—બેટી આલ તું તારો દીલદાર આપુંછું. લાવ તારી તરવાર, તું નેક નારને એ ઢાંજે નહીં (તરવાર લઈ) ઘાયાઓ પકડા એ દીવાનીને અને તરત જંગલમાં બંધ કરી મજબુત ચોકી પેઢેરા રાખો. વજર સેતાબ મુલકે મુલક જાહેર કરાવ કે જે કોઈની મારી બેટીનું દીવાનપણું કાઢાડી નાખશે તેને મારો અરધો મુલક બખ્શી આ બેટી સાથે શાદીનાં ગાઠથી જોરરા ધમ્મા નહીં તો ફાંસી દેવરા. અફસોસ આએ આકૃત કેમ સહન થશે. (જતો રહે છે. વજર તથા ઉમરાવો પાછલ જાય છે.)

બેકુર—આ ઘાતકી લોકો મારા જંગલમાં આવા ઘાહ પડે છે ને તે ઉપર મીઠાનાં પાણીનો છટકાવ કરે છે. હે છે તમારી માણસાઈ ઉપર! શરમ છે તમારી દયા ઉપર! આ જાની દીલદાર તું મારી છાતી નીર-દોરા ખાલેશ છાતીનાં પાહાડમાં સંતાડેલી બેમુલ હીરાની ખાન બોદી લઈ ગીઆ એટલુંજ નહીં મગર તે સાથે તેના સીનામાં બળતી સુરંગ મુકી ગયો. આ કોઈ મને છોડો કે મુલકે મુલક ફરે અને મારા એખલાસનાં ચોરને પકડી લાંબં.

બાંધુરે અસખાખ સફરનો ખીજે શું ધલાજ
 ગુમાવી આ જંગલનો ગુલાખ બનીશું લાઘલાજ!
 આદમ માલીએ તોરીજ ગુલ, લુટી મુજની લાજ
 કમળ બમરે ચુંથીજ, શું કરે આ કારસાજ!
 લુટાણું તનમન, લુટાયાં નખરાં ને નાજ
 મુજ સાગરનું આખ બરી વાદળ ગયું કુરદરાજ.

મોહિબતી અમનમાંથી નાહોરે પાછો ફરી
 જુદાઈનાં વમલમાં નાખી ગયોરે ગુલછરી.

ફતેહી કીલલા પર થઈ સવાર, વાહલો છોડે બાણ,
 દાર પેરે મોહિબત બરી, મુજપર ટાંકે નીરાણ.

સમશર તું મારી આં દીલરૂપા, હું તુજ મીઆન,
આ જીગરમાં વાસો કરી કર મુજની પીછાન.
તજે આ મોહોપતનુ ગ્રહણુ, જો દે મુલાકાતનું દાન,
મુજ દરીઆવનુ નીમક ખાઈ કેમ થયોછે બેધમાન.

મોખતી ચમનમાંથી નોઝરે પાછો ફરી,

જુદાઈનાં વમલમાં કુખારી ગુલછરી.

ખેચી તેં મુજ હવસની કીસતી મોખતનાં તુફાનમાં,
નાખી ગીઆ અધવચ્ચ ફસાવી દરીઆઈ મેદાનમાં.

નથી કોઈ ખીજો લુટારો કુનીઆઈ ઈનસાનમાં,
જોઈ ગીઆ સેજ પલંગ આ ફરેસતાઈ એવાનમાં.

ધુંડું આકારા, ધુંડું જમીન, ધુંડું તુને ખીઆખાનમાં,
લાવી ખેસાડું આ જાન તુને હૃદયનાં ગુલેસતાનમાં.

મોખતી ચમનમાંથી નોઝરે પાછો ફરી,

જુદાઈનાં વમલમાં કુખારી ગુલછરી.

અંક ૨ જો—દેખાવ ૨ જો.

માહાચીનની સરહદમાં એક શહેર

એક મોહોલો

વજીર તુફાનજમાન સાધુના પોરાકમાં ઉભેલો દેખાયછે.

તુફાનજમાન—જે સાધુના દેખાવ કરે તેના ઉપર હરગેજ ઈતખાર રાખતોનાં કારણ સાધુનાં લેખાસમાં મોટી અને પેહેલી લુછાઈ કરનારો થતાન હતા. ફરેસતાઈ રૂપમાં વેર અને કીનાનાં રંગો મોજુદ હતા. કોણ કહી શકશે કે હું સાહજમાનનો વજીર તુફાનજમાન છું? અરે કોણ પારખી શકશે કે આખે કુલના ગજરા મીરાલ સુગંધ આપતા ચેહેરાની સાથ સરપનાં ખવાસનું હૃદયું છુપાવેલું છે. બાહારથી હું કેવી શાબીતી કેતાબ માલુમ પડુછું પણ તેના પાને પાને કેયું લુછાઈનું લ-

ખાણુછે તે કોણને અપ્પર છે. મતલબને વાસ્તે એક વખત શાહ-જમાનનાં અદલ રાજમાં મેં અમલ ચલાવીએછે. હવે વળી મતલબને વાસ્તે જ્યોરનાં રાજમાં વજીરાત ભોગવુંકું. મારી મોઠી મતલબ શાહાબદાને ખુવાર કરવાની. તેના ચીલજરપીઆ દોસ્ત મરજવાનને ઠાર કરવાની.

કેટલાક ચોરો દાખલ થાયછે :—

એક ચોર—કેમ સાધુરાજ આજે કાહાં હમારાં મુખારક પગલાં લઈ જઈએ? એ બાવા મલંગ હમોને ધાસ્તી ઘણી લાગેછે કે રખે કોઈ મુખારક હાથે હમારા મુખારક પગો પર મુખારક ભેરી મુખારક થાએ.

તુફાનજમાન—તોપછી મારો ઈલમ કાહાં ગીએછે? કંઈ અપ્પર રાખોછો? ચાહુંતો આસમાન ફારી તમામ ફરેસતાઈ ફેજ ઘસડી નીચે લાજી. ચાહુંતો પતાલ ખોદી આખી દુન્યા પાણીમાં ડુખારી મુકું ચાહુંતો તમે માણસ છેવો તેના પથર બનાવી મુકું.

બીજો ચોર—(મનમાં) ચોરોને ઘેર આએ પાવન પરનો કાહાંથી આવી ઉતરીએ.

તુફાનજમાન—અને જો ચાહુંતો તમેને નીહાલ કરું. નીહાલ કરવાતો હું ખેડાહું. આજે થયો નીહાલ, આવેછે તમારા કાંસામાં એક જરદાર માલ; બાદરાહી દમામનીછે તેની ચાલ, મુખરોછે તેનો સુરખીથી લાલ-મલાલ, પાંથરો પાંથરો ફસમ ફસાની જાલ, પકડો તમારો શીકાર ખુરાહાલ, ને કરો તેની જીઆફત હલાલ.

ત્રીજો ચોર—જાલ માડીએ એક જપ્પર, પકડીએ ખીલકુ ગપ્પર, લઈએ તેનાં પેટાખાનાની અછી અપ્પર, મગર હોય તે અપ્પર, હોય જો રોકડો તેના રાહપર, ખતાવો તે આન, નથી રેહતી હવે વધુ સપ્પર.

તુફાનજમાન—દુરથી આવેછે પેલો બાવીદાનનો શાહાબદો, હાલ થયોછે તે પાંઉ પીઆદો, મુસાફરીના લેખાસમાં દોસેછે એ સાદો, એના એક ખરા રફીક વગર થઈ પડીએછે બાંડો, અંદરખાને જરથી બરીએઅ એનો માદો. ખોદો ખોદો તમારાં તરકટનો ખાડો, નીચે જીએ એને આડો, કરો એનો ખુરા લવાદો.

ચોથો ચોર—નકી માલ આવી લાગેછે હજીર, બાવાજી યહ જાવો તમે દુર, ચહીછે મને છુટકાટની ચુર, દીશેછે તે કોઈ ખરે શુરવીર શુર, થાકયી થયોછે હાલ હવાલ પુર, લગાવીએ હમારી એના-પર હુરજીર, પણ રખે મળે ચોરને પોટલે ધુરતી ધુર.

નુકાનજમાન—(મનમાં) ઝોડીછે તમારી આરા, અરે કાંહા જોયાછે તમે મારા તરકટના પાસા, ચોરને મલીઆ ચોર પાસા.

(દુર અનદીક ઉભો રહેછે.)

પેહેલો ચોર—આવી જાવો આવી જાવો ભુખીઆને સાર પેટ ભરી ખોરાક હાથમાં વેચાયછે.

બીજો ચોર—પાણી, પાણી, મીઠું અમરત પાણી, તરસીઆને પપાળ ભરી પાણી હાથમાં મળશે.

ત્રીજો ચોર—કોઈ થાકેલા મુસાફરને, કોઈ ખોદાના કુખી વાળીને, આસાએસ સુખ, વ કરારનું ખીછાણું હાથમાં મળશે.

ચોથો ચોર—નહીં કીધેલી નેકી, નહીં બોલાયલી સચાઈ, નહીં બળવેલું પરમાણીકપાણું હાથમાં વેચાયછે. કોઈ ખરીદ કરેછે? આવી જાવ. (ક્રમર-અલ-જમાન ઉભો રહી સાંભળેછે.)

ક્રમર-અલ-જમાન—(મનમાં) આએ શું બાજરછે? વેચવાના માલતો દેખાતો નથી અને બધા ખાલી હાથે બુમ કેમ મારેછે? અંદર કદાચ બાજર હશે. બાહાર ધરાક મેળવવા બેઠા હોય. હા ભુખ પાસ, થાક ભેગ કેવી સાથે ગલબો કરેછે. જેની મને હાલ ધણીજ જરૂર છે તેજ હાજર થાયછે.

પેહેલો ચોર—ફસમ ફસાતો ખોરાક, છુટકાટનું પાણી, તરીઆ જટકનું ખીછાણું હાથમાં મફત મળેછે. લશે તેખી પસતાશે, નહીં લશે તેખી પસતાશે.

ક્રમર-અલ-જમાન—(મનમાં) આએ કોઈ અજબ વેચનારછે. એનું બોલવું મને બરકાવેછે જોઈએ તે સાહેબ આવા વખતમાં કેવી રાહ બતાવેછે. એ બહા મરદો શું આએ બાજરછે. બાજર હોય તો માલ કાંહાંછે.

બીજો ચોર—મુસાફર મરદ અજબ નાં થા; આંખે શેહેરમાં બધી ચીજ ગેપ થયલી રહેછે. બધો માલ ગેપ થાયછે. માણસો ગેપ થાય છે. પણ એક બેલે પાછાં હાજર થાયછે. તું જે ખાવાનું માગે તે હાજર કરવાની હમારામાં કળાછે. પણ જાંહાંસુધી ખરીદવા ધારેલા માલનાં પધંસા આગલથી હમો નજર આગલ નથી જોતા તાંહાંસુધી ગેપ માલ હાજર કરવાની કળા હમારાં મગજમાં આવતી નથી.

કમર-અલ-જમાન—(મનમાં) આંખે તરકટના બાજરમાં કોઈ ચોટ્ટે ખુરાહાલ વેચનારા દીસેછે. — બાઈઆ હું ગરીબ મુસાફર છું. કંઈક રોજ થયા ભુખો પ્યાસો છું. જાતે મુશ્કેલો છું. વાસતે દયા કરી મને ખવાડો. મારી પાસ પધંસા કંઈ નથી. હું મેહેનત મજૂરી કરી પધંસા મેળવી આપસ તેટલાં તમારાજ પધંસા તમારી આગલ ધરે કે ખોરાક પેદા કરવાની કળા તરોતે ધ્યાનમાં આવે.

તીજો ચોર—(મનમાં) વાઉવા સાધુ ખાવાએળી કેવા પંચી કાકાનું પાંખર આપણા હાથમાં આપી દીધુંછે. નામદાર તો સામણા પધંસા આકાવા માગેછે. માથેની પાગરી લઈ જાય તેમાંના આસામી કોઈછે.

ચોથો ચોર—(કમરના આંગપર હાથ ફેરવી) ખીચારો થકે ભુખે કેવો-ગખર માલ-કેવો દુખજો થઈ ગયોછે! મને તારી ઘણી દયા આવેછે કે હમણાંજ-વેતરી નાખું-બધો ખોરાક આપું.

પેહેલો ચોર—એ મુસાફર માલે મીરાકીન શું તું એવું કેહછે કે તારી પાસ કંઈજ નથી. જો જો ભુલ ચુકમાં કેથે હાથ નાખી જો કંઈખી નીકલી આવશે. (ગળવાં દાખેછે.)

કમર—(આંચકો મારી) દુર-દુર-દુર રહે એ બે અદમ તારે અંદાજે જાલવ.

બીજો ચોર—(કેમરને મુકી મારી આંધીમારવા જઈ) લે આંખે અંદાજે અને સાથે મુકો તાજો તાજો.

કમર—(એક જોસથી મુકી મારી નીચે પાડેછે) બદકાર ચોર, માતે ઘેરીઆ હોય તો ફરીથી ઉઠજે.

(બધા ચોરો ગરબર કરેછે. એક ચોર એક મોટો કંદીઓ લાવી ક્રમરનાં મોઢોડાંપર ઢાંકી દઈ તેને યુગલાવી નીચે નાખી તમામ જર જવાહેર તેની પાસથી કાઢાડી લેછે તેવાજ ખાવા નકલી આવેછે. ક્રમર યુગલાઈ જુમ મારેછે અને તફરેછે.)

તુફાનજમાન—લાવો લાવો મને આપી દેવો અને તમે પોખારા ભરી જવો. લાવો જલદી નાહાસો નાહાસો સરકારના માણસો દોરી આવેઆં. (ચોરો ધબરાટમાં જરજવાહેર સાધુને આપી નાહાસી જાય છે. સાધુ તરત સંતારી દઈ કેમરના માથાંપરનો કંદીઓ કાઢાડી નાખેછે. કેમર જહડપમાં ઉઠી સાધુનો હાથ પકડી લઈ.)

ક્રમર—એ જુનીઓ હવે કાહાં તમે જવાના છેવો? (સાધુને જોઈ અજબ થાયછે.)

તુફાનજમાન—એ બેટા શુછે? કોણ જુની? કોણ તાર જુન કીધું? તું તો સલામત છે. ખોલ તું કોણ મરદ છે?

ક્રમર—એ ખાવા પરજહગાર, હું આ દશમાં બેગાનો મરદ છેજો હમણાજ કેટલાક ચોરોએ મારો તમામ માલ અસખાખ ચોરી લીધીછે આ નેક મરદ તેઓનો પોટો મેલવી આપ.

તુફાનજમાન—બેટા હવે આશા છોડ. તુને કોણે ખામુખા આ મોલનાં શહેરમાં રવાના કીધો. હઈઆંતો તમામ ચોર લોકોનુ રહે-ઠાણુ છે. સારં થયું કે તારો જીવ નથી લીધો. હઈઆંથી કોઈની પાછું ફરવાની આશા નથી. નાહાસ નાહાસ હજુરખી નહસાયતો નાહાસ. હું ખોદાનો ખાસ નોકરછું, તે સાથ અતીરા મુક્લેસછું એવું જાણીનેજ મને ચોરોએ ટકવા દીધીછે. હજુરખી નાહાસ નહીતો ચોરો આવી લાગશે તો આપરા બેઉનાં જાન લેશે. જો જો પેલા સામેથી ચોરો આવેછે. નાહાસ જલદી. સીધાજ નાહાસ શહેર ખાહાર નીકલીજ નહીતો મુઆ એમજ જાણુ. જો જો નાગી તરવાર લઈ ચોરો દોરીઆ આવેછે. બેટા નાહાસ જેમ નહસાએ તેમ નાહાસ. (ક્રમર ગાબરો બની નાહાસેછે ચોરો દાખલ થાયછે.)

તુફાન જમાન—(ચોરોને મોટા ધબરાટથી) અરે બલા આદ-મીઓ તમે શું નખોત વાળ્યુ! મેં દેખારીઓ તે એ મરદ નહી.

એ તો આ દેશનાં શાહનો ખજાંચી નીકળીઓ; શાહની નગદી તમે લુટીછે એ તમામ શીપાઇઓ તમારી પછવાડે દોરાવા હમણાજ ગીઓ. તમે હવે ઠાર મરવાના તમે શું ઓરનું દોર કીધું. સરકારનાં માણસને તો શું છેડવાનાછે? અરેરે!!

૧ લો ચોર—(ધબરાઈ) અરેરે હવે શું ઉપાય એ કોઈ ઠાવકો લકુંગો માણસ અસલથીજ લાગો. ખાયા મલંગ હવે શું કરીએ?

તુફાન જમાન—(ધુજી) અરેરે મનેખી બારે ગબરાટ થયોછે. નાહાસો નાહાસો પાસેનાં જંગલમાં જઈ બરાઈ ખેસો. હું આએ લુટેલા ખજનો પાછો શાહને આપો સમજવસ તમારા જાન ખચાવસ નાહાસો. (ચોરે ધબરાટમાં નાસેછે.)

ચાલ દોસ્ત તુફાનજમાન તુંખી હવે નાહાસ. તારી એક મતલખતો સરી, હવે લે પાછો અમીરી પોરાક ને જો પેલા મરઝવાનની કસી અખર લેવાતી હોયતો. ખાહોસ શાહાજદો ધુધી લુછાઈથી ઠગાયો. બારે ઠગો ને ચોરોનાં શાહને મારી ચુપત ખંદાઈથી રમારી નાખ્યા. એક તરફથી કલેજાં વેતરી નાખુંછું, ગલાં ફાસુંછું; અને ખીજી તરફથી તરતજ કેવો હસતો ચેહેરો જાહેર કરુંછું. એતે ખરી લુછાઈ. જરે જોઈએ તારે કેવો નીરદોરા દેખાવ કરુંછું. નવધાર આંજીની રેલાથી ગાલ બરી નાખુંછું. ખાહોસ પંચીને ભુલાવાના પાણીમાં કુખાડી દેજોછુ. એ તો ખરી લુછાઈ. (જતો રહેછે.)

અંક ૨ જો—દેખાવ ૩ જો.

ચીન દેશ.

શાહાજદો બેદુરનો મેહેલ-એક ઓરડો.

બેદુરનાં હાથે બેડીછે-દાયાઓ આસપાસ ધનતેજરીમાં ઉભીછે.

બેદુર—હા! ગીઓ! જીવનો દીલદાર ગીઓ! આ શોખ લાડકા બેપરવાઈથી મને જીદાઈના ખજતા આતસમાં નાખી એકાએક ટુંકાઈ ગીઓ? અરે તારી બેવારસ બેદુરનાં જાનની નગદી લુટી કે

અંકલો કાહાં છુપાઈ બેઠો? આ માણેકચારી પુનમનાં વરસાદ આ સીપને પીઆસા હોટની છોડી દઈ કીઆ બેગાના દરીઆવમાં મોતી પાકવવા તું ઉતરી પડીઆ! અ મારા દીલની રોશન શાદી રામરાણી તું આ ગમગીન ઝુપડુ છોડી કાહાં ગીઆ? આ મારી મોહોખતનાં ચેરાગ જુદાઇનો શીદા પરદોજ જો તું મારા મુખરા ઉપર ધરીઆ કરશે તો કીઆમતને દાહડે તારી માથુકનાં પરવાનાંને શું જવાબ દેશે.

(માથું નાંખી પડેછે.)

દાયા—શાહાજદી, મારી બેદુર, અરે આએ શું હાલ કરી નાખેછે? આ લાડકી પુતરી તારે લીધે તમામ મુલકમાં ગમનાં નગારાં વાગી રહીઆં છે તે તું સાંભળેછે કે નહીં? આ નાજ ભરી નાર તારે લીધે સારી દરબાર દીવાની, મેહલ માહેતમ ભરીઆ શાહ સુનો અને રઈએત રંજુદા ખનીછે તે તું જોયેછે કે નહીં? આએ તારા નેહસ્ત દરદનો ધલાજ કરતાં હજારે મીઠા જનનાં એલમી તખ્તીઓનો જન ખરબાદ થાયછે તે ઉપર તુને જરાપી રહેમ આવેછે કે નહીં? મુલક વેરાન થયેછે તેની કંઈ મુધછે કે નહીં?

બેદુર—જીહાનમમાં ગીઆ તારે મુલક કૂના થજો તારી દરબાર-રાજ-તાજ-માલ-અસખાખ-જર-જવાહેર-મને કસાની હવે દરકાર નથી-દરકારછે દીલદારની. દેખાડ મારે તે દોસ્ત-લાવ-લાવ દોસ્ત મારે લાવ નહીતો સારી જીહાનનો જન લાવઃ—

દાયા—શું તાર ને મારે બેચર લાઉ. આએ તારી સરકસી કાહાડી નાખવાના ધણાં ઉપાયોછે તેની ખબર રાખેછે કે? હમણાં જો જોર-ખંધનાં આરા અવડા સપાટા લીધા હોય તો આએ બધી નાદાન મસ્તી ઉડી જાય- અને આપો આપ તું ડેકાણે આવે.

બેદુર—(ચીરમાં મારવા દોડી) હઈઆં આવ આ શહેતાનજદી કે તારા મગજને હું પેહેલાં ડેકાંણે લાવી મુકું.

(દાયા નાહાસેછે) (બેદુર પાછી માથુ નાખી બેસેછે.)

(અંક નોકર તખ્તીખને લઈ દાખલ થાયછે.)

નોકર—શાહ સરકારનાં હુકમથી આ આલમે ધલમી તખ્તીખ હઈઆં શાહાજદીનાં દરદની પીછાન અને એલાજ સાર રજુ કરું.

દાયા—(મનમાં) ઓ ખોદા! ખીચારને જલદીથી મોતની દરગાહમાં રજુ કરવામાં આવશે.

તખીય—(મનમાં) ખચા દમામમાં ને દમામમાંજ તખીયપણાનુ ડાળ ધાલીને આયોછે તો ખરે પણુ જરા ફસફીચ્ચો તો મરીજ ગીચો હો—અરે પણુ હમણાંથીજ ધુજરી છુટેછે. નીમ હકીમ અને કતલે આમ કરવાની વાત-ખબરદાર હીમત રાખ !

ખેદુર—(તખીયને મીજાજમાંજ જોઈ મનમાં) ઓ સેફચલી ધુઅરને વલી કાહાંથી પકડી મંગાવીઉ—અરે જોઈચ્ચે તો આકાસ વાસી તખીય કાંચ્ચે નહી આવે પણુ તે તખીય વીનાં કોઈ એલાજ ખતાવનાર નથી.

તખીય—(મનમાં) બાપરે કેટલો મીજાજ ! એનો કાઠ માઠ જોઈનેજ મારી છાતી તો દંગ થઈ ગઈછે. અરે મારા જેવા સતરને આપ્પાને આપ્પા ગળી જાચ્ચે તેવી એછે તો પછી દરદ કોણનાં બાપનુ લાવે. મારી માફક એતાંખી ઢાંગ લાગેછે—એમજ હોય તો ખેઉની જોરી કી-કજ મલીછે—એ શાહાજાદી મુલકે મહશુર મને જણાવશે કે તુને શું દરદ છે.

ખેદુર—(મોટે ચીરડાઇ) તારે શું તું તખીયપણું કરવા આવેયોછે કે હજમત ? (મરાકેરી કરી) શું દરદછે ? તારું કપાલછે તારાં બેજાંને ખીમો કરી મહને ખવાડવોછે. સમજ પડી.

તખીય—(મનમાં) ખોદા પનાહમાં રાખે ! આચ્ચે મીજાજ ભુત કેમ પરવડશે. આવતાના વારમાંજ ડાપુ બરીજાં. હું હવે મુચ્ચો, હી-આંથી છુટકારો થાય એવું કસુ દીસતું નથી—શાહાજાદી તારી જરા નાર જેવા દેશે.

ખેદુર—(ધેલાં ચેરા કાહાડી) નાર ! નાર પર જો આર મારે તો બમરડો થઈ જાચ્ચે. મને બમરડો ફેરવતાં આવડેછે જો. પથરા ફેકતાંખી ધણું મજેનુ જાંણુછુ—જો-જો-બમરડાપર પથર લગાવીચ્ચે તો લોહી નીકલે ધર ધર ધર—અને માયામાં પથર લગાવીચ્ચે તો પાણી નીકલે. ખરી વાત નહીં વાંરે ?

તખીય—(મનમાં) સત્યાનાસ ! એતો દીવાની મુઠછે ! આએ, હાએ, હવે તો પુરીજ કમખખતી. એનો ઉપાય તો મારી પાસ કંઈજ નથી. મેં ધારીજ કે એને જેની દરદ હોશે તે ઉપર ઉટતી જરી. હાથીની જુટી અને વાઘની કુટી ઘસીને પાવા માંડરા એટલે પીરાજ પતશે. અરે પણ આએ તો આવીને ચોખો ફસીઓ.

દાયા—બેદુર એ સું ઘેલાં કાહાઉછે. તખીયને તારે હાથ આપ.

બેદુર—મારે હાથ આપી શું કરેં? હુંતો દીવાની છું. તુંજ તારે હાથ આપી નીહાલ થઈ જાએ તો કેવું સારું. આજ તારા નેકા એની સાથ કરી આપું. તારે એમ તારની બોલની વાર. વાઉવા કેવી મળેની જોરી થશે. તું જુટી ધોરી અને આએ લાલ લગામ કેવી ભપકા ભરેલી લાગશે. (હસેછે.)

તખીય—(મનમાં) છટકામાં ડોકું આપું તો ખરું. હવે તો તાલમેલથી છુટી જાઉં તોજ જીવ ખચશે—સાહાજદી તારી ખીચારીમાં ઘેલારીની વારી આવીછે તે ઉપર જો મોહાવતની તારી પાઈ હોય તો મંદરોજમાં તું પરવારી ખની જાય.

બેદુર—(ચોકીને મનમાં) હા ! મોખતની તારી ! એણે દરદનો પટો સોધીઓ ખરે—એ. તખીય હોરામંદ જો તુંએ હમણા જે પારખ કીધી તે મુઆફક મારી આરા પુરી પાડેતો તુને નવાજી નીહાલ કરેં.

તખીય—(મનમાં ગભરાઈ) મેં શું પારખીજે!—અરે ઇઆદ આવી જા—અરે જો ઇઆદઆવ, મજાહ પરી જાએ ! હું શું બોલીઓ વારે—મુઓ હું રફોર ખંધું ભુલી ગીઓ ! પણ મેં તો કંઈજ પારખીઉ નથી. મેં તો કંઈ એરનો દાર અમથોજ ટીકો લગાવીઓ, તેમાંથી એનાં મન ઉપર શું અસર થઈ ખરીજવાર ? અરે પરખ શું થઈ, મને તો કંઈજ ખબર નથી ! મુઓ હું તખીયનો થતો.

દાયા—નેકનામ તખીય બોલ બોલ ફરીથી કેહે, તું શું બોલીઓ વારે ? તારા બોલવાથી સાહાજદી ખુરા ખુરા થઈ ગઈછે ?

તખીય—(મનમાં ગભરાઈ) અરે જોદા શું બોલું, કંઈજ થાકતું નથી. કંઈ થાકે તો બોલું કે નહી. એ બાજુતો ગઈ હાથમાંથી હવે

તો નસીબની ચારીથી ખીજો આરંગો મારી જોઉ તેમાથી કંઈ વળશે ખરં. અરે જો સુંકતી ધુંધ સાથે આડાંનાં રસમાં લસનનો છુંદો કરીને ઘણો સરખો તારી આંખ ઉપર બાંધીઆ હોય તો બધું દરદ દરે થઈ જાય.

બેદુર—(છુટી પુરશી મારી) નીકલ એ નાપાક હરેમન. શું તું મને છેક દીવાની સમજી મારી મરાકરી કરવા હૃદ્ધિમાં આપોછે કે? લાવ દાયા પેલું મારૂં ખંજર કે એ ઠગારાની આંખો ફેડી તે ઉપર એનીજ દવાનો પાટો બાંધુ. મુજી ગુલામ એ તખીયપણું કાઠાં શીખી આપો? કાહાડો એને ધકા મારી બાહાર.

તખીય—(મનમાં) એતો ઉલટો ધાન વલી ગીઆ. આએ, હાએ, હું હવે શું કરું ધકા મારીનેખી કાહાડી મુકાવે તો મારૂં તોપણ હૃદ્ધિમાં તો આંખ ફેડવાપર, તરણ લાકડે ચહડાવાપર વાત આવીછે.

બેદુર—(મનમાં) એ ખાને ખરાબને અમથો નહી જવા દેવો જોઈએ કંઈખી મારા હાથની નીરાણી જોઈએ. — હૃદ્ધિમાં આવ એ બલા તખીય જો મારો હાથ જો.

તખીય—(મનમાં) શુકર! શુકર! આ ખાવીંદ ખચીઆ. મોતના પંજમાં અરધો ફસેલો ખંચીઆ. (આગલ જઈ બેદુરનો હાથ લેવા જાયછે તેવીજ બેદુર તખીયને એક મજબુત તમાચો મારી દાંત પાડી લોહી કાહડેછે.) (તખીય જુમ મારતો દુર જાયછે.)

બેદુર—ચાલ એ ગધા જોઉ તું તખીયછે તો મારાં દેખતાં આએ દાંત પાછો વલગાવી દે.

(શાહ દાખલ થાયછે. વજીર પાછલ આવેછે.)

શાહ—કેમ આએ નવા તખીયે કંઈ ઉપાય સોધીઆ?

તખીય—શાહ તારી બેટીએ આએ મારા દાંતનો ઉપાય કીધોછે તે પેહલાં જો.

શાહ—એ ઉપરથી સાફ માલુમ પડેછે કે તું કોઈ ઠગારોછે. વજીર સેતાબ એને આપણી રખેતાની સજાએ પોહાંચાડ :—

તખીય--અરે જાંહાંપનાંહ આએ મોહોડાંમાંથી લોહી નીકલેછે તેટલાંતો જરા ફાંસીના હોકમ મોકુફ રખાવ. એ શાહાજાદી આવા સખત તમાચાએ શું તું નથી ધરાઈ કે આખી આલમનાં તમાચાને માર મરાવી અજલનો તમાચો ખાવા મોકલેછે? જો કંઈ દયા કર! હું વગર મોહતે મરુંછુ.

બેદુર--જા, જા, કંઈ ફીકર નહીં. આકારાપર જઈ ખરોખર તખીયપણું શીખી ખેલાસક પાછો આવજો. વાસતે હવડાં તો તાંહાં જા, પછી હું મારી ખાસ નોકરીમાં રાખરા.

તખીય--શાહજાદી માફ કર, હવે ફરીથી તુને મેળવવાની લાલચ નહી કરરા. અરે મારાં ફરજંદો--અરે મારી ખોરત--એ મારા દોસ્ત, ભોગ મારા કે દીવાનાનાં રાજમાં નાહોક મારીએ જાઉંછું. ભોગ મારા ખાનારના. (વજીર ખેંચી લઈ જાયછે.)

શાહ--અને ભોગ મારી બાદશાહીનાં કે આબાદ રઘવતના કી-મતી જનો ધડીની વચ્ચે આ ખેટીને લીધે જતા રહેછે. (જાયછે.)

બેદુર--અને ભોગ મારા એકબાલના કે મારા ખુદાઈ નુર ખાવી-દથી દુર ટવળતી રાખીછે! (ખુમ પાડી એકાએક સામે જોઈ) એ આએ તારા શું હાલ! એ દીલ લુટનાર આરાક તારો તે રાતનો ચીતાર હુબેહુ મારી સામું આવી હાલ ઉભાછે! કાંએ કાંએ તારું મોહોડું કુમલાવેછે? કેહે કોણ તારા ઉપર શેતમ પાડેછે? કેહે શા સાઈ રહેછે? હું આજેઈ (હંધથી તંહી દોડેછે) હું તારી મદદે આઉંછું. વી-જલી પેરે ઉડી આજેઈ. પવન પેરે દોડી આજેઈ. (દોડેછે પાછલ સાહેલીએ પકડવા દોડેછે.)

દાયા--અફસોસ! રે સદ હજાર અફસોસ!

એશ્કની જાલમાં ફસી બેદુર ખેખખર,

જમાને જાલમ મોહોળતથી મોહી આખર.

આઈજી જુદાઈમાં, અકલનું ખેમુલ રતન,

રીમન કોઈ નાપાકને થઈએ એ રાશુ. [જાયછે.

અંક ૨ જો—દેખાવ ૪ થો.

ચીનની સરહદનું એક જંગલ.

તે મધે એક મોટો પાહાડ.

(કમર-અલ-જમાન નીરાસ થઈ પાહાડને તળીએ બેઠો.)

કમર-અલ-જમાન—ઓ કાહાં જઈ? આવા જુલમગાર હા-
દેસાઓ કાહાંસુધી મારા સર ઉપર ટીંગાયલા રહેશે. ઓ માથુકે
ગુણે ગુલબર તું કોઈ જીવતી સીજ હતી કે ખાલી? જો ખાલીજ
હોયતો પછી શા કામની? તારી ફેકટ જોસેતેજો! ઓ મરજવાન
તું કાહાં મને છોડી ભટકેજો? મરજવાન! જીગરનાં સાથી! જો તા-
રામાં નેકીનો એક કતરોળી હોયતો આવ, અને લે આ નાતવાન
તનને તારી બાગે બેઠેસ્ત પોહોઆડનારી બગલમાં; આવ-આવ એક
માયાલુ ફીરેસ્તા મુઆફક તારી પનાહ ભરી પાંખો ઉરાડતો આવ;
અને આ છાતી જે ગમગીનીની ટુંડીથી સ્પીયલાઈ ગઈજો તેની ઉપર
બેસી તારી આરાનાઈની ખાલેસ ગરમીથી ટુંકાલી બનાવ-ઓ! ગીઓ
આરામ! ગીઓ દોસ્ત!! ગીઓ જન!!!

(કમર જમીન ઉપર સુઈ જાયજો.)

જેબી આવાજ—કમર! કમર-અલ-જમાન! ખાલીદાનનાં રાહા-
જદા! નીરાસ થવાનું કઈ કારણ નથી! તું માણસમાં તવલુદ થયોજો.
એવા હાદેસા આદમનાં મનથી કુચ નથી. ઉઠ ઉઠ અને બેધરક ચહડ,
આ પાહાડ ઉપર-તારો મારગ સફલ થયો.

કમર-અલ-જમાન—(ગભરાઈ આસપાસ જોઈ) એવો આવાજ!
મારા નામનીરાત સાથ! શું કોઈ મારી મરાકેરી કરેજો? યા મનનાં
ખાલી ખ્યાલજો—(પાછો સુઈ જાયજો.)

જેબી આવાજ—એ ગાફેલ, નથી એ મરાકેરી યા નથી એ
ખાલી સીજ મગર તારી પનાહનો ફીરેસ્તો; ઉઠ અને ચહડી જ આ
પાહાડ ઉપર, ઉપર જતાં તુને સીધો મારગ સુજશે. નહીતો જનમ
અટવાઈ જશે પણ તું હઈઆથી ખલાસી પામવાનો નથી.

(ક્રમર ચોંકી ઉઠે છે. આસપાસ જોય છે, અજબ થાય છે. પાહાડ ઉપર ચહોડે છે અને પાછો ગળ્યરી પડે છે.)

જેખી આવાજ—ફરીથી ચહડ. નાહીમત નાં થા.

(ક્રમર ફરીથી ચહડે છે અને વારંવાર ગળ્યરી પડે છે.)

ક્રમર—ઓ તોઆહ! હજુરતો મુજ સફરની પેહેલી પગથીએખી પેહિંચો નથી તેટલાં આ રેહેનુમાં આ ગુનેગાર તન ઉપર કેવાં કેવાં વધનો પડી ચુકાં. (નીરાસ થઈ બેસી જાય છે.)

જેખી આવાજ—સાહાજદા ઉઠ, ખેડો શું? જંદગીમાં માણસની એવીજ ચહડતી પડતી છે. જંદગીમાં એવીજ ડોશીસો કરવાની છે. જંદગીમાં એવાજ પાહાડો ઉપર ચહડવાનું છે; એજ રીતે ગળ્યરી પરવાનું છે. મગર લે તારી જુખાન ઉપર તે સાહેબનું નામ અને ચહડ બે-ધરક-ઉપર ચાલ-શીતાબ-શીતાબ-શીતાબ.

ક્રમર-અલ-જમાન—(બેધરક પાહાડપર ચહડી ટોંચપર સલામત આવી) આહા! કેવો રખીઆમણો દેખાવ! ખાલેસ ખુદરતે કેવો રંગ બેરંગી ગાલીચા આસપાસ પાંથરી મુકીઆ છે અને આ ઈજ પામેલી ચરામેને ખુરાહાલીથી તર કરવા કેવો હું આ ગંજવર પેદાસ ઉપર સેલ કરતો ઉમોઝું. બધી થાક ભુખ ખ્યાસ હઈઆં ભુલી ગીઆંઝું. મગર હઈઆંથી આગલ રસ્તો કેમ મુજ પડશે. આ કેરદેગાર આ તુફાની તુરંગમાંથી તેરવ. (ગુંઠણ મંડીએ પડી.)

કુખી કુનીઆના દાનાવ દસ્તગીર!

અકલમંદ આજનાં આબ અકશીર!

બેવારેસ બંદાઓની બાજુ બાળાતર!

ખીદમતી ખલકનાં ખાવીંદ ખખરદાર!

સીહાઈનાં સાગરમાં સુતે સંધાં સાલ,

વીઘનનાં વાદલની વલગતે વરાલ.

પણ પાગ્યો પાક પરવરનો પેગામ,

તદખીરથી તુટશે તકદીરી તલેસમ.

(તરત પાહાડનું મથાલું ફાટેછે. અંદર કમર ગરક જાયછે. પાહાડ નાખુદ થઈ એક લીલાતરી ભરેલું મેદાન થઈ જાયછે અને કમર એકલો ઉભેલો દેખાયછે.)

કમર—હા! કાહાં ગીઆ તો પાહાડ! તે દેખાવ! તે હાલત! શું કોઈ અરાજ તલેસમની બલામાં હું પકડાયોછું! નજરનાં પલકા-રામાં આપ્પે કેવો ફેરફાર! મગર મારા કદમો હવે ખુલાસાની રાહપર ઉસ્તવારીથી ચાલવા માંડશે. આસપાસ ધુંકુ જોઈએ કઈ વસ્તીની નીરાન જાહેર થાયછે. (કમર એણીમેરથી પેલીમેર ભટકેછે.)

વજીર તુફાન જમાન દાખલ થાયછે:—

તુફાન જમાન—મેં હવે રસતે કમર-અલ-જમાનને મોકલીઆપ્પે કે તે હવે વધારે વાર જીવવા નહી પામશે. ભુજો, પ્યાસો, થાકેલો, હેરાન થયેલો, વગર હીકમતે, વગર જરે, વગર મદદે થોડા વખતમાં આ કુન્યા છોડી જવાનો. હાલ એક પીરા તો નજદીક દુર કીધી. હવે ખીજી મોટી બલા પેલો મરઝવાન છે પણ મને એકીન છે કે તે ભુલાવાની રાહપર ચાલી કોઈ ખીઆખાનમાં નીકલી ગીઆ હોશે તો જરૂર બા જરૂર તે કોઈ દરદાંનો શીકાર થઈ પડીઆ હોશે. હવે જાજી રાહજમાન પાસ અને આ તરફથી મગજમાંથી કોઈ નવો સાંચો ઉમો કરી છેલો તે રાહાને કચરું, અને પછી સુખ વચેનથી ખાલી-દાનની બલકતની માલિકી મેલવું.

(પાછલથી મરઝવાન અને શોહીમાન દાખલ થાયછે.)

મરઝવાન—(પીઠ ડોકી) કેમ વજીર મુલક આરાકાર, અરે ભારી રંજ ખેચવાબાદ તું મલીઆ. મગર ખોલ જલદી રાહાજદો કમર કાંહાંછે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) અરે આપ્પે ગેખી બજા કાહાંથી આવી! તારે ખાનુખરાખ થાએ, ભુતની માફક કાહાંથી ખરપા થયો! એ મુએલો ખવીસનાં આકારમાં તો આવી નહી ઉમો હોય!

મરઝવાન, બલા જવાન તું જીવતોછે કે?

(મમતાથી હાથ પકડેછે.)

શાહીમાન—(મનમાં) આખી વજીરનો નીરદાર દેખાવ મને હર ઘડી બરકાવે છે. જુરાં કરતુકોની નીરાન એની ચરામોમાં જ ચુવાડી આપે છે. મને એનાં ઉપર અસલથી જ મોટો શક છે. રખે શાહાબદાને કેથે પોહોંચતો કરી મારા માલિક મરઝવાનની ખરગસ્તી લાવવા એ છુપો જમ કરતો હોય. મગર હું કેવી મારા જાનની સંભાલ લેનારી સાથે જ છું.

મરઝવાન—નામદાર વજીર તું તારી નજર આગલ મને જીવતો જોય છે અને એવો સવાલ કેમ પુછે છે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) કારણ તારી જીંદગી કરતાં તારું માત મને ઘણું પ્યાર છે—બાલા મરઝવાન રાહની રંજથી મારું મગજ બેકામ થઈ ગયું છે. પેલા તુફાનમાં આવી આપરે બધા ફસીયા. તું કેહી રાહે નીકલી ગયો, શાહાબદા કાહાં ગયો, અને હું પોતે કાહાં છું તેની મને સુધ રહી નહી. તમે ખંતે રફીકોની જીંદગીની ધાસ્તીમાં મારા જાન અધમુષો થઈ ગયો છે. અરે પણ તું સલામત છે એટલે મને મોટી હીમત આવી છે. હવે શાહાબદાની આપણે બાળ કરીએ.

મરઝવાન—હા વજીર, બાદની મેહેર મારા ઉપર ઉતરી કે મારી સાથે આખી ખુશખેહર જવાન ખખશી દીધો. હા! એની ઈમાનદારી, એની વફાદારી, એની નેક આલની હું શું તારીફ કરું? માણસનાં આકારમાં કોઈ આકાસી ફરેસ્તો છે. રાત દાહાડો એણે મારી પારાખાની કીધી છે. એક મરતબે એક સરપે મને દંખીયા તેનું ઝેહેર પુરત એ જવાને ચુશી લઈ મારી જીંદગી ખમાવી છે. અરે મને સમજ નહી પડતી કે એનો આભાર કેમ વલે. માણસ હોય અને આવો મારી ઉપર મેહેરખાન હોય એવું એક ખારગી મનાવુંખી નથી.

શાહીમાન—(મનમાં) એ મારાં જીગર તુને શું ખખર છે કે તારી હવે પછીની જાહેર થનાર દીલદાર હરઘડી તારી સાકરી ખજાવવા અધીરી ફરે છે. જરે બધાં મારાં કામોનો સીતાર તારી હજીર સાથે મુકાથે અને ખીજી તરફથી જરે મારું નામ જાહેર થશે તારે આરત જાત તરફનો તારો ધીકાર નાખુદ થશે અને તારા હૃદયની તીજનીમાં હું ગોહરને તું સલામત રાખવા હરઘડી અધીરો રહેશે.

તુફાનજમાન—એનાં દેખાવ ઉપરથીજ એ ખરો એકીનદાર જણાયછે.—(મનમાં) નાપાકબદા તું કાહાં વચમાં નરીઆ? તું નહી હોતેતો આ બદકાર મરજવાન લાંબો થઈ સુતો હતે. પણ તારી પેહેલાં ખબર લેઈછું. એ નવી પોડા કાહાં વચમાં ઉમેરાઈ. કંઈ ફીકર નહી. એવાને રમાડી નાખવા માફ મગજ ખાલી નથી.

મરજવાન—નામદાર વજીર આપણો મીલાપ શું કામનો? સાહાબદા વગર તમામ ઝેહેર જેવુંછે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) બચા તુને તો ખરાં જેહેરનો ખાલો પાયો હોય તો ખી હું ધરાઈ નહી—મારી મોટી આફત એ છે કે સાહાબદા શુમ થયેલો મલતો નથી. ખોદાવંદ જે અહિંતો આપણને પાછો બખ્ષે—માતનાં થંડા ગારમાથી કેમ પાછો બખ્ષે. જે તેમજ હોય તો મને કેવી મોટી ખુશાહલી.

(કમર દાખલ થાયછે.)

કમર—ઓ મરજવાન! મારા મરજવાન! (વળગી પડેછે.)

તુફાનજમાન—(ધબરાઈ મનમાં) સત્યાનારા! આએ જે નાગ સાથે પાછા અંતે મલીઆ! તોઆહ મારી બધી કોશીસ આખેર ફાકટ ગઈ.

કમર—ઓ દાનાવ વજીર તું કેમ છે? (વળગી પડેછે.)

શાહીમાન—(મનમાં) સાહાબદા તુને ખબર નથી કે તું બહુલી બેઈ તારા જેહેરી સરપને પોતાને ગળે વીતાલે છે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) હા! ચાહુંછું કે આએ વખતે ખંજર હોતે અને એનો સીનો વીધી નાખતે પણ નહી, તરકટનાં ખંજરે મારવું વધારે સુનાસેબ છે.

કમર—(મરજવાનને ફરીથી વલગી પડી) ઓ જમાને આરાકાર રફીક હવે મારામાં બેશુમાર કુઅત બરપા થયુંછે. અરે હવે કદીખી છુટો ના પડતો નહીં તો મને હવે જીવતો નહીં જોયે. પણ દોસ્ત પેલી પેલી પેલી—મારી માશુક. એ તેનો પટો કીઆરે લાગશે. રફીક બનેમંત રખે તે મારો રાતનો ખાખ હોય; પણ ખાખ હોય તારે આ વીટી કેમ મારી બદલાય. મને કંઈ સમજ પડતી નથી. પણ

જાંહાંસુધી આમ્મે તારી છાતીમાં તેં મને જગા આપેલીછે તાંહાંસુધી દુન્યાનુ ગમે એવું દુખ હું ધ્રુવ બરાબર ગણુંછું. આમ્મેજ તે છાતી. (ચુમી લેછે અને તેમ કરતાં મરજવાનની છાતીમાં રાખેલી એક રાખી નીચે પડી જાયછે) હા! શું રાખી! મારી રાખી તું સાથ રાખતો હતો કે! નહીં એતો કોઈ એરત જણાયછે! દોસ્ત આખર એરત ઉપર તું લોભાયો કે? (શોહીમાન બે ધરક આગલ દોડી આવી નજર કરેછે અને બહુરની રાખી જોતાંજ સાંત થઈ પાછી હોયછે) મરજવાન જોવાદ મને; એ કોણની રાખી. અરે શું મને છોડી કોઈ એરતને તારો રફીક બનાવીએછે કે? જોવાદ. (જોતાંજ) કોણ! અરે એજ એજ એજ મારી માયુક! મરજવાન એજ મારી ગોદમાં સુતેલી પેલી પરીજાદ જેની સોધમાં આપરે નીકલીઆછ! અરે બોલ જલદી, તું એ કાંહાંથી લાયો! એ એજ મારો જીવ! (ચુમી લેછે) એજ હું-દગી! (ચુમી લેછે) હુબેહુ તેજ તેજ, તેજ રોનકબખ્શ ચીતાર! મરજવાન કેમ બોલતો નથી શીતાબ? અરે તારા હાથમાં એ કેમ આવી? અરે ધીરજ ગુમ થઈછે બોલ જલદી.

મરજવાન—શું! આમ્મેજ તે નાર જેને સારું આટલી રંજ ખેંચવી પડેછે? અરે આગલથી કાંએ નહીં બોલીએ. ખીલીઈ ખીલીઈ તારું નશીબ આખરસા. એ ચીનનાં સાહાની બેઠી બેહુર. એની માનીતી માતા સમાન દાયા મારી માદર છે. હમો બે નાહનપણથી સાથે ઉધ-રેલા છઈએ. મને એ નાર સાથ મોટા મીતરાચારીનો વેહેવાર છે. હું એને ખરી બેહન મીરાલ ગણુંછું.

કમર—અરે દોસ્ત મરજવાન! આમ્મે કેવી બાગેબેહસતની ખખર તું આપેછે. એ આ દીલ બાગ બાગ થાયછે. આ જોસ્સો, મોહોબત બરો જોસ્સો સમાયો નહીં જતો. હવે શું ઉપાય બતાવેછે.

મરજવાન—હવે ઉપાય શાનો? આજથી એમજ સમજ કે એ નાજનીન તુંને મળી ચુકી. તું એને માલિક થઈ ચુકો. ચાલ શીતાબ ચીન દેશમાં. તે હવે ઘણું દુર નથી. જતાંવાર તારી હસતી તેહની આગલ બહારે કરાઈછું. ચાલ હવે, મારી પોતાથી સખર અખ-તીઆર રાખી રાકતી નથી.

કમર-અલ-જમાન—નેકનામ વજીર ચાલ, ચાલ, આપણી મુ-
રાદનાં દરખત ઉપર ફલ આવ્યું, ચાલ શીતાખ.

(જયછે મરઝવાન તથા શોહીમાન.)

તુફાનજમાન—અફસોસ ! બધી ધારણા બરહમ થઈ. તમામ
કીલો ખુરાયખતીનાં તાલિથી કમરને મોટે ભાગે. મારા તરકટી ચોકી-
બાનો આખેરસ ઊંધા પડીઆ. લાંબા લાંબા વખતનો બાંધેલો મારો
પાયો એક ઘડીમાં ઘસડાઈ ગયો. મારો મારેલો લેખ પલવારમાં
તકદીરનાં પાંણીથી ધોવાઈ ગયો. આખેરસ બે સરપો સાથે મલીઆ
એટલુંજ નહીં પણ પોતાની મુરાદનું ફળ મેળવી બેઠા. કંઈ મુબકો
નહીં. નાખ પાછી તારાં તુફાનની કીસતી આ હાલ થયલા સ્વચ્છ
અને સ્થીર દરીઆવના પાણીમાં, અને તરકટના, તુફાની તુરગનાં,
વધનના, દગાના, ઠગાઈના ખરાબા પાછા ઉભા કર અને જાંઠાંમુઘી
એ બે ખુરજગરેની જીંદગી ખતમ નહીં થાએ તાંહાં તુલીક ચુપકીદી
અખતીઆર ના કર. (જયછે.)

અંક ૨ જે—દેખાવ ૫ મો.

ખાલીદાનનો ટાપુ-એક મોહોસો.

ખંડારી અને કાફર દાખલ થાયછે.

ખંડારી—દોસ્ત કાફર આએ જગાએ તો મને હવે જરાખી ચેન
મલતી નથી. હુંતો કંટાળી ગયોહું બા.

કાફર—અરે મારા જાતી જમાલ જર તુંને ચેન નથી મલતી પણ
મને આજેજ એક જીંદર મળી આવ્યોછે. ચાલ તે ઉપર બેશી આ-
પણે બે જીંદર સ્વાર ચીન જઈએ. ચીનમાં બે સુમાર ચેન મલશે.

ખંડારી—કાફર હવે તારા હેવા ઠઠા નથી ચાલવાનાં.

કાફર—ઠઠા નહીં ચાલશે તો ઢઠાતો જરૂરજ ચાલશે. દોસ્ત આ-
ગલથીજ તુંને ઢઠાનો ભારી શોકછે. (ઢભા મારેછે.)

ખંદારી—એ સુવર—એક લપરાક માર—

(કાફર લપરાક મારે છે.) કાંએ તાર મોત છેકજી યુમે છે કે?

કાફર—તારં માથું ઢભાએ ખરજી યુમે છે તેથી તું શું ખોલીએ તેખી વીસરી જાય છે—તે હમણા નહીં કહીજી કે એક લપરાક માર—તે મેં મારી. એખી એક તખીએ મને શીખવીએ છે કે જેનું માથું કુખનું હોય તેને એક જોરથી લપરાક મારવી કે તરત તે ઉતરી જશે. હું જાણું તુને તે ખબર હોયે તેથી મારવા ફરમાવીજી.

ખંદારી—બસ બસ છોડી દે તારી ઇતિરાફ, નહીં તો મક્તમાં મરી જશે.

કાફર—ઈત-રાઈ-સઉ છોરી દેજી; પણ વખી મને કરીએ કાંહાં ખનાવી દીધો. મારી પાસ ઈટ કાંહાં છે કે છોર. રાઈ? હું કંઈ ગાંધી નથી કે તારા ફરેલા મગજ પર રાઈ મારું. મારી પાસ મરી કાંહાં છે કે તે મક્તમાં જતાં રહેશે.

ખંદારી—એ જુખખ શું બકે છે શું ઈટ શું? મરી જોણે કહીઆં! આજે મારે બદલે તું ધીચી આવ્યો છે કે એમ-એમ-કેમ છે કેમ?

કાફર—હા હમણા એક ઉપાય તુને એન અપાવાનો ઈઆદ આ-વ્યો છે. તુને ખબર છે આપણા એ પંચી શેડા કાંહાં વટાણા વાવી ગીઆં છે? ચીનમાં, ઘઘા ચીનમાં; વાસતે ચાલ તાંહાં આપણે પો-હોતા પરીએ.

ખંદારી—અરે પણ કમરતો મને જબર દમ ભીરાવી ગયો છે કે મારી પાછળ જો આવ્યો છે તો તલવારે તારં ઠોકુજી ઉરાડી નાખરા. તેનું કેમ? શું આવો આવો માખો મારા જીવનો ધણી, મારા આંગનો માણેક નાહેક મારીએ જાજી કે.

કાફર—તુને ખબર નથી ફુફરના શું ઉપયોગ? તું ફુફર જેવો ખનીએ તો ઘડી ભર મારો કે કોઈનો શાખ થયો તો લાગણો રહેલીજી ના-ખવાનો તો—જો સાંભલ, ફીકર ના રાખ ચીન એક એવો મુલક છે કે જ્યાં તારા જેવા નેકખખતોનો પાર નથી. તે દેશ તમામ નીતીથી ભરપૂર છે. દરદનો તો તાંહાં પારજ નથી. પણ તખીએની તાંહાં મોટી

બુમ છે વાસતે આપરે ખે તાંહાં જઈ ગાંધી બનીએ અને ગામડી દવા વેચવામાં ગયર થઈએ.

ખંદારી—જાંહાં ગયરજ થવાની વાત હોય તો ચાલ મોતના મોહોડાંમાંથી આવવા તઈઆર છેજી.

કાફર—પણ ગાંધીનાં વસાંનાંની અપરછે કે બુખખ જેવા અમ-ચોજ કુદા કુદીમાં પરીઓછે ?

ખંદારી—અરે અચા જેવા તેવા માખાપનો ખેટો નથી. બરે અખ-રદાર પોરીઓ છેજી. લાવની કેહેતો હોયતો કકાથી રાફ થતાં બધાં વસાણા કહી દેજી.

કાફર—હૈ હૈ. એટલું બધું પાણીછે તો ચાલ તું કકાથી રાફ કરે હું તુંને અખાથી જવાખ આપરા.

ખંદારી—કકા કરે કરીઆતાં ધમાસા ખેએદે; હૈ કેવું બોલ્યો દોસ્ત ?

કાફર—અખા અસઅસ, સુનામખી, હીમજીહરદે; કેમ કેવો જવાખ !

ખંદારી—ગગા ગીરની ગરમારો, હોરાઈ જરદે.

કાફર—ધધા ઘોડાવજ, ખીસાવ, ફરાસ ફાફરે.

ખંદારી—નના નીસોતર, રેવંચી, જીરા, જલમ જરડે.

કાફર—ચચા ચોપચીની, દરાખ, જેથીમધ, ચીમોરીઆ.

ખંદારી—છછા છોલતી, ખાનાપોસા, સાજી અસારીઆ.

કાફર—જજ જમાલગોટા, યુલન, યુગર એરીઆ.

ખંદારી—ઝઝા ઝેર કચુર, મેદાલાકરી, ખાંપરીઆ.

કાફર—ટટા ટાલિયાદી, ટુવા, સનચર ખાવાના.

ખંદારી—ઠઠા ઠાસા ચાએતો લેવા મીસરી ખેદાના.

કાફર—ડડા ડાલે તારીઆ, પછી ફારગઠી ખાવાના.

ખંદારી—ઢઢા ઢાંક પરેતો કાનમે કાએફર નાખવાના.

કાફર—તતા તુકમીરીઆ, ધસખગોલ, સંગજીરા.

ખંદારી—થથા થમે, મરોરા, ખીરખઈ ગલછે ગોરા.

કાફર—દદા દેવધા, આખાઅરધ, ગઉલા ધઆ માલા.

ખંદારી—ધધા કાલીજીરી, ખેલસાર, એખરા.

કાફર—પપા પીપલ, પીપલીમુર, કપુર કાચલી.

ખંદારી—ફફ ફલેંગ, સાલેમ જુટી, સાહા મુસલી.

કાફર—ખખા ખોર, યુગલ, ગોખર, સફેદ મુસલી.

ખંદારી—ભભા ભીલામા, ખરેજો, પાસની કલી.

કાફર—મમા મેથી, મીરચા, ગોલી-વાર-શુય-ગોરની.

ખંદારી—યયા યંદરજવ, અજમારાઈ અજગંત, ભાવભીરંગ.

કાફર—રરા રગદ, રોઅરા, મરદાઅ શીંગ.

ખંદારી—લલા લોખાન, કપુર, કયા, મોરથુયા, ઈંગ.

કાફર—વવા વરીઆલી, જફરાન, એલાચી, લવંગ.

ખંદારી—સસા સુખ સંખંધન, કમર કાળી.

કાફર—શરા શુરીજન, અગર, ગુલાબનુ કુલ, ગુલેઅરમાની.

ખંદારી—હહા હરણુ પુટીઆં કઆ કવાલ હએ ચીની.

કાફર—અરે વારે મારા ગાધીરાજ વાતછે અછી શીફતની.

ખખા ખોપરા, ખારેક કાંચની.

કરંજ આકરા ધુતુરા એ દવાઈ ગરીબોની.

ખંદારી—વાઉવા જરીજુટી સઉ મીલાવી જે આવે તેનાં ગરામાં
ઓતાવી દેઉછુ. તું જોતો ખરો મારા કાફર કાફરાવાદી.

(કુદેછે ને નાચેછે.)

કાફર—ખંદારી બચા ખુબ ખીલીઓ. ખર હઈઆથી હવે ખર નહીતો
જો મેઉ ખરાજ ખર બની જશું તો દોડવાની તાકત નહી રહેશે.

અંક ૨ જો—દેખાવ ૬ જો.

માહાચીન.

શાહાજીની બેદરનો મેહલ.

બેદર જારી કરતી બેઠીછે. દાયાએ આગલ ઉભીછે.

બેદર-વાહાલાનાં શેરાન રૂપનો જોયો આખમાં ચીતાર,

હાંદેસાનાં દરીઆવમાં દુખી રહી ધનતેજર.

લીધો તુજ મોહિબતી ઇઆદમાં કોહુ ગમ,

બેબાખરી બની હું પુકારૂ શેતમ શેતમ.

હેરતમંદ એક નમુન જોયો બેગાના સ્થાનમાં,

ન જોયોતો તું સરખો પારધી સારા પેશનમાં.

તાતારી તારી ચરામો બનીઆ છે બે તીર,

રાખી નથી શકતી જીગરમાં બેચીર.

દુનીઆમાં તું ખરો ભાયગવંત આદમ,

એડીઈ મુજ મમતા ખેર તો દેખાડ તારા કદમ.

હું રહીછું તુજબીન ગમગીનીના ખુરા આખમાં,

છુટકારો કરી મારો, દુખાડ મોહબતી શરાખમાં.

દુર દેશ જો હોયતો આવરે ખારા પીતમ મારા,

ખીલવ મુજ માયાનો ચમન, બની માલી આશકારા.

(અંદર જતી રહેછે.) (ક્રમર દાખલ થાયછે.)

ક્રમર—કાહાંછે પેલી દરદી શાહાજી-લાયો મારી સામે અને
અજમાયો મારા એલમની અસર.

દાયા—એ જવાન તખીઅ ખોદા ખાતર હુધઆથી જ. ગમે
એવો ખુનીખી એક ખારગી તારા સર ઉપર જોહેરી ખંજર ઉચકે તો
તેનેખી તારી આવી બાહાર બરી ખુખરૂ જોઈ દયા પેદા થાયે.

ક્રમર—મારા એલમનુ જોર મારી પાસ એટલું છે કે હું કસાની
દરકાર રાખતો નથી.

દાયા—અરે તારા જેવા બોલીદરાજ, તે સાથે પોતાનાં ધલમમાં સુસતાક, આજસુધીમાં ઘણાખી આવી ગીઆ પણ આખેરસ મોતનાં ડંડા ખીછાણામાં આસાએસ લેવા.

ક્રમર—મોતના ડંડા ખીછાણા કરતાં માયાને મોહિતનાં ગરમ ખીછાણામાં હું પોતે જલદીથી આરામ લેવરા અને તે તુજ જોશે. મારી દવા ઉપર હું એટલો ખુસ્તકીત છું કે તે આએ શાહાજીને વગર જોવે તનદરેસ્ત બનાવવાને મને રાડતીવાન કરશે.

દાયા—આટલી તારી શીતાખીથી હું વધારે ફીકરમંદ થઉં છું કે મોતની શીતાખી તુરતજ તારા ઉપર આવી પડશે.

ક્રમર—દાયા મારાં મોત સાથે તુને થોડીજ દરકારછે—લે આએ રૂકો તારી શાહાજીને આપ, અને પછી જો કે એની અસર કેવી થાયછે.

દાયા—(રૂકો લઈ) જવાન તખીય તુરત આએ મેહરાબમાં છુપો થા. દીવાની શાહાજી પાછી તુફાન મચાવતી હાંઆ આવેછે.

(બેફુર દાખલ થઈ પોતાનાં તખ્તપર બેસેછે.)

બેફુર—(જાણે પોતાના દીલદારને પોતાની પાસે સુતેલો સમજી) નહીં ઉઠતો એ શોખ લાડકા? એસ્કનો દીવો તેં મુજ દીલમાં રેરાન કીધો, મારી અકલ પરવાનુ થઈ તે ઉપર બળી ગઈ. એ કુલ ચેહે-રતાં તેં પેચ બરેલા તારા જોલફે કોમરી ધઆને હોલાની મીરાલે મારાં ગલામાં તોડ નાખી? હું જાણું છું અને તુને કસી ખબર નથી? તારી જગરત મુલાકાતનું સરખત જરા મારા મોહાં ઉપર મુક, કારણકે મારા હોટ ઉપર જીવ આવી અટકી રહીઓછે. (પછડાઈ પડેછે.)

ક્રમર—(છુપો જોઈ મનમાં) ઓહો, આએ શું? આએ કીઆ જમાનાનો મોજીને? અરે મારી ચરામો રેરાનીથી તર થઈ ગઈછે—વધુ દેખાતું નથી—સીહાઈ પરવડે પણ આએ તેજ મારી આંખમાં કાલાસ થઈ લાગુછે—અરે મારૂ મગજ ફરેછે. આએ ફીરેસતાને હું કેમ જોઈ.

દાયા—શાહાજી કોઈ નવો તખીય તારી મુલાકાતે આવેછે.

બેદુર—જીહાનમમાં નાખ તારા તખીયને. અરે સારી જીહાનનાં તખીયો કાંચે નહી રેલમાં ઘસડાઈ જતા કે ફરીથી તખીય તખીય કરી મારું માથું કુખવે નહી.

દાયા—શાહાનવી તે ઘણો ખખરદાર છે. સાથે જવાન ગયર છે.

બેદુર—જવાન ગયરછે તો તુ તેની સાથ નેકા કરી જ કે પીડા પતે.

દાયા—અરે પણ તે તુંને વગર જોવે સારી કરવાની હીમત બતાવેછે.

બેદુર—વગર જોવે સાર કરવાની હીમત બતાવેછે? મને શું દરદ છે કે તે સાં કરવા માગેછે?

દાયા—શાહાનવી છેકજ મીજાજ કેમ ખોઈદેછે. તુને કઈ દરદ નથી તો તારી બેકરાસી દુર કરશે. હાથમાં જો આંચે રેકો તેણે તારે વાસ્તે મોકલીઆંછે. આ વાચતાંજ તારા મગજ ઉપર કઈ ખુદાઈ અસર થશે આં તુ તે તખીય જણાવેછે. (રેકો આપેછે.)

બેદુર—(ખાનુઆ જઈ વાંચેછે.)

“બેકરાસ આ જીગર થાયછે તુજખીન પારાપાર,

નકસ જોઈ ખાખમાં તારો આ માથુક આરાકાર.

શીકત તુજની ગાવા હાજર છે તાર ખુલખુલ,

રાંમરાની ભરા અમનમાં આજ ખીલીઉછે તે ગુલ.”

કાંહાંછે! કાંહાંછે આ તખીય! દાયા બોલાવ, બોલાવ, શેતાખ તે નેકનામને! (ક્રમર તરત બાહાર આવેછે તેને જોતાંજ) કોણ? મારો સાહેબ, મારો માલિક, મારો જાન, મારો મીઠો મીઠો દીલદાર, મારો ખાદા. (વખગી પડેછે.)

દાયા—ફરીજી ફરીજી નશીખ! શાહાનવી તનદરેસ્ત થઈ! આશા સફલ થઈ! જઈને શાહાને ખખર કરું. (દોડી જાયછે.)

બેદુર—બેસ બેસ આ મારા જીવના છુટનારા, બેસ મારી પાસ, મારાં તખત ઉપર આને જુદાઈનાં ડાઘ ધોવા-મેહિબતનાં ધાહા રજવા તારી મીઠી હાજરીની દવાદાર રાઈ કર. સાહેલીઆ જાવો, દોડો કોઈ દાહડ નહી પીધેલો શરાખ મારા વાહલાને સાર લઈ આવો.

(સાહેલીઆ શરાખ લાવી હાજર કરેછે.)

પી, પી, પીતમ પ્યારા પ્રેમનો પાકીજે પ્યાલો.
 આપ, આપ આ અપળાને આતુર હવાલો. (ખોસો લેછે.)
 રાખ, રાખ રાજી, રમત રામરાનીના રાજમાં.
 માયુછુ મોહોળત માયા માશુકી મજ લાજમાં.
 રાત રડી, રૈહમમાં રમવા રહી રંગપોભરી.
 નાખખર, નીરાસ, નાઆર નનામી, નવરી.
 ટવળી ટવળી તેજી તીરે, તલપમાં તરસી. (ખોસો લેછે.)
 કમખત કીધીતી કોઈ કલિ, કલેજે કકલી.
 માર મોવત મારા મજનુની મોહળતી માર.
 તારા તારે તારછે તઢઆર તેજી તળવાર.
 રીજવી રીજવી રંગમાં રમાડવા રાખું રસીલો.
 હેખત હેખતથી હલાક હું, હોય હસતીથી હતીલો.
 લડાવ લડાવ લખ્ઝભરે લાડ લોભીઆ લાલા.
 થયા થયા રૈ હંડકના યાર થાકોર થકી થાલા.
 બાવરી બાવરી બની બીઆપાનમાં બે વારેસ.
 લીધો લીધો લળનાં લોભથી લાલથકી વેસ. (ખોસો લેછે.)

ક્રમર—(રાસાળ આપી.)

પીજ પીજરે મુજ મુલાકાતનો મીડો રાસાળ.
 આ અરામોમાં વરસાવ હવે મેહર ભર આપ.
 રાખી રાકતો નથી છુપી જીગરની આરા ભારી.
 ભાંજ તે આરા જીલમી, મારી જીદાર્દની કતારી.
 ધનસાત હું કમતર, પરી તું આકાશી યુલનાર.
 માયુ માયુછુ રૈ તું પરી—તું દીલરોઆ દીલદાર.
 નુરમંદ નુરાની નડસ પર દીપેછે બે તારા રૈરાન.
 તારે તાર તારાં જીલફી મોહી કર આ તન અરપન.
 રૈરાન તારાં રૂપની બનાઉ દરપણુ ખાલેરા.
 આ અરામો જોવા અધીરી તારો મમતાઈ વેરા.
 ભારીછે તુજ મેહરઆનગીની ઉતમ બખ્શેસ.
 રસીલી મારીને ખાતરજ છોડીઆ બાપીકો દેરા.

ખેદુર—એ શુરા, એ શીઆના, એ અકલેપુર સાહાબદા, એ મો-
હોમતના, ખુખસુરતીનાં, બારે બંડાર. એવા હરફે ના અ્યર-તારા
લખ્ઝ ઉપર આવા આજોજી અને નામુરાદના સુખનો છાજતા નથી.
અરે જરે તે સાહેબે અપાર બખ્શીશોનો વરસાદ વરસાવી એકદમ
બે મીઠામાં મીઠા જનને માયાનાં પાણીથી ભીજવી મેલાપનો ખારસેદ
પરકાસતો કીધો તો હવે તે આફતાખી કીરણો ગમે એવા બાજી ના-
ખતાં હોય તોપણ તે ખમવા જોઈએ (બગલગીરી કરી) નહીં છોરં.
નહીં છોરં તુને હવે, નહીં યુજરે તુંવન એક પલ નહી રહે તાજેલ
વીનાં કદી એખલી ખુરાહાલ હુ બકાવસી વાસ્તે પીજ પીજરે આ મીઠો મે-
લાપનો રાખ. (ખેડ રાખ પીએછે.) (સાહા અલ ગાઈડર દાખલ થાયછે.)
(વજરે ઉમરાવો પાછલ આવેછે.)

સાહ ગઈડર—ખેદી અંતે તારં ઝમકતું ગોઠેર તુને મલેલું જોઈ
ખુરાહાલીનો પાર મારમાં રહેતો નથી.

ખેદુર—(નમીને) એ પદરે સાહ દસ્તગીર! ખોદાઈ કરામતથી મારા
હૃદાંતી વીડીનો જવેદાનનો ઝલકતો હીરે અંતે હાથ લાગો. આખેજ
આખેજ તે આખનો દીલદાર પદર. કોણ નાજનીન આવા ફરેસતાઈ
રૂપનાં આદમને જોઈ હેરાન નહીં રહે!

સાહ ગઈડર—હું ખેરાક અજબ યાઈશું કે એ મોજબ બરેલો
ખતાવ કેમ ખને. ખરેજ ખુદાઈ નુર ધરાવનાર આખે જવાનછે. એ
શીઆન શોકતથી તરખીઅત પામિલા દેખાવના જવાન રખે તારી
આલાદ ઈઆ નામ આ તારા મેલાપની ખુરાહાલીમાં ગમીનો ખાર રૂ.

ખેદુર—એની આલાદ ગમે એવી હોય. બાપ આલાદ સાથ શું તરીકેછે.

કમર—એ બાદશાહ જહાનપનાહ કેબલે આલમ. કંઈ ફીકર ના
રાખ. આ મોહોડાની જરીન ટેલીમાં બાદશાહી શોખનોનાં ગોઠેર
ખેસુમાર બરેલાછે મગર ખુરાહાલીમાં હાલ તરત હું એટલો તો ગર-
કાવ થઈ ગયેલું કે તે ખોલી રાકતો નથી. સાંબલ એ નામદાર સાહા
હું ખાલીદાનનાં આપાદ મુલકનો સાહાબદો છેઈ. ખાખમાં મેં જોયો
તારી આલમ આશકાર ખેદીનો ચીતાર. હીઆંસુધી રંજ ખેંચી આયો.

મારી નસલની સામેતીમાં મારો ખરો રફીક મરજવાન જે તારી મે-
દીની ખાસ દાવાનો ખેટો છે તે ખરી ગુવાઈ આપશે.

ગઈઉર—શોકર શોકર તે ખાવીંદનાં કે આખદાર ઝવાહેર સાથ
ઝમકનું ઝવાહેર મલીજી અને મારા મેહેલને, મારા મુલકને, મારી
ખાદરાહીને ઝહલેદાર કરી નાખી છે.

(બંનેને રાહ ખોસા દઈ બગલમાં પકડે છે.)

વજીર તમામ મુલકમાં રાહી વ રામરાનીનાં નગરાં વજડાવ.
આખા શેહેરમાં રાતદાહડો રોરાની ખરપા કરાવ. આ ખુખીવંત શા-
હાજદાના તમામ રીસાલાને હઈઆં ખોલાવ. રામસગરોના મીઠા સરોવો
ચાલુ કરાવ. સખાવતનો દરવાજો ખોલાવ. બંદીવાનોને માફી બખસ.
ખુરાહાલી શીવાએ ખીજો કસો દેખાવ હાલ નહી જોઈએ. જ શીતાબ
(વજીર જાય છે) (મરજવાન, શોહીમાન, ગુફાનજમાન દાખલ થાય છે.)

ગુફાનજમાન—(મનમાં) હા આએ નાપાકજદાના નશીબ શું ફરી
ગીઆં ! હુંતો જેમ એનુ ગલું છટકામાં લાવવાની તજવીજ કરું છું તેમ
એ ખુરજીગર તો ખુલંદીએ પોહોચતો જાય છે અને હુંતો હાથ ચોલ-
તોજ રહી જઈછું. આહા શું આએ રાહાજદીનું રૂપ છે. એના ગલામાં
આરવાએલો હીરો કેવો મેમુલ છે. એ ઉપર આપરે કંઈ તરાપ મારીએ.
દાવ-ફાવો જોઈએ.

રાહ ગઈઉર—ચાલો એ મુખારક કદમના અને ખુલંદ તાલેનાં
મારા બચાંએ તમારાં ખાલેસ હઈડાં સાથ તમારા ચાંદી સરખા દસ્ત
હું જોરી તમોને એકદમ ખુરાહાલીનાં વરસાદથી ભીજીવી નાખુ.

(બંનેનાં હાથ જોરી)

ખોદાઈ કલામેથી જોરુંછું તમારા આજ દસ્ત,
દાવરની સેતાએસમાં રેજો સદા તમ મસ્ત.
રાહનુમા તમારો તેજ, તેજ ખાવીંદ ખાલેક,
ખરી ખુદાઈ મોહોબતનો તેજ છે માલેક.
જેહાનમાં થજો જોહોજલાલી સાથ આરાકાર,
હમેસ એલાહી તખ્ત હજુર બની આકસાર.

મનમાવન મારાં તમે નીરદારા ફરજંદ,
 નેક તમારી સોખતમાં હું ખરે હોરામંદ.
 સાથે બેઠું આ બે ચાંદી સમાન જીગર,
 થજો મલિક નેકીનાં, લેજો સદા દુખીની ખખર.
 સદા મને સોહોવાયે તમ સદગુણીઓનો સાથ,
 દાવરી દસ્તગીરી આહી જોઈશું તમારા હાથ.

(રામરાગરે બંનેની તારીફમાં ગાયછે.)

અંક ૩ જો—દેખાવ ૧ લો.

બાદશાહી આગ—ચીન દેશ.

બેદુરની દાયા અને મરજવાન દાખલ થાયછે:—

દાયા—બેટા કદી આ જાન લે તોખી તુંને હવેતો મારી ચરામો
 આગલથી જવા નહી દેઉ. માદરની માયા ને ગમગીનીનાં વાદલનું રૂપ
 આપી, તું એખલાસ ભરીઓ બેટાનો વરસાદ એક વખત દુરદરાજ
 આકાસમાં ઉતરી ગીઓ, મને બુખે તરસે, દુકાળમાં, તારી
 જુદાઇનાં દુકાળમાં તરસી રાખી, હવે નહી તુંને જવા દેઉ. શું મારી
 માયા ઉપરાંત કોઈ ખીજની માયા કદીખી સરાસરીમાં ચહડી શકે?

મરજવાન—મારી મેહરબાન, મારી મીઠી, મારી નેકખખત મા-
 દર, અલખતાં તારી મમતા કોઈનીખી સાથ સરખાવી શકાએ નહી.
 મગર દોસ્ત, રફીક, ખુદાઈ કલામનો પેહેલો નમુનો, ખરે દીલદાર,
 તેની માયા ધરીભર બધાની માયાને એક કોરે મેલેછે. આ ખાલી-
 દાનનો સાહજદો મારો જવેદાનનો રફીક મેં શોધીઓ, હવે તેને નહી
 છોરાઓ. તેનાથી છુટું નહી પડાએ.

દાયા—તો તું આ મુકામ છોડી જાએ તેની આગમજ એક તેજ
 કઠારની મહને બેઠ આપી જાએ કે તુંને જહાંમુધો મારી આંખો

તાની તાની હું જોવરા તાહાંસુધી એ કટાર ખામોરા રાખરા. મગર જોવો તારો દેખાવ ગુમ થયો કે આ જીગરમાં તે મીઝ્યાન કરરા.

મરઝવાન—માદર એ તું શું ખેલું છું બકેછે. મારી ગેર હાજરીમાં તારી ખેટી સમાન આ સાહાજદી ખેદુર તારી અરામો તર કરનારી કાંહાં ગઈછે.

દાયા—ગુમરાહ ખેટા હવે એ ખેટી નહી રાહતી દોલત, નહી મારી, કે નહી આ મુલકની. હવે તે તારા દોસ્તની મોહરદાર થઈ તેની સાથ સેતાબ કુચ કરી જવા તે તઈઆરીમાં છે તેની શું તુંને ખબર નથી?

મરઝવાન—જો એવુંજ હોય તો હું તારે સાહે ગમગીન છેજી. મગર મારાથી મારા રફીક વગર કદીખી એક ઘડી છુટું નહોં રહેવાએ. જો તું મને જીલમ પાડી તારી કલાપીટથી પીગલાવી હોંઆં રાખશે તો હું રીખી મરસ. જોઈએ તો પેલા વજીર વુફાનજમાનને પુછ કે હમા ખે વચ્ચે કેવો એખલાસછે. હું જરાખી રાહતી રંજમાં એ સાહાજદાને એખલો મુકનાર નથી.

દાયા—હા, એ વજીર કોણછે. દેખાવમાં, અદબ અદામાં, બોલવા માલવામાં ઘણોજ પોંહોંચેલો લાગેછે.

મરઝવાન—એ દાંનેરામંદ વજીરને ખાલીધાનનાં રાહ રાહજમાને પોતાના ખેટાની સાથે રવાના કીધેછે કે તેની તમામ સંભાલ રાખે.

દાયા—બસ તારે એ વજીર સાહાજદાની પુરતી સંભાલ લેવા ત-ઈઆરછે. તુંને હોંઆં રહેવુંજ પડશે. તારા નેકાહ કરવાની મારી રાતો દીનતી જે ખાચસછે તેખી પુરી પડે.

મરઝવાન—નેકાહ! છટ, છટ, માદર તુંને કંઈજ ખીઆલ નથી કે નેકાહની ખાખત પર મારા કેવા વીચારછે. જનમમાં તું કદી તારા ખેટાને કોઈખી આરતનો ખાવીંદ થયેલો જોનાર નથી તે સાથ તારી પાસે તેને રાખી રાકનાર નથી. જા તું જે ચાહે તે કર. (જતો રહેછે.)

દાયા—અફસોસ આવા દાનાવ મારા ખેટાનું મગજ મુસાફરીના થવને ફેરવીજેછે; પણ હવે એને કેહી રીતે સમજાજી. જોઈએ પેલા

વજીરથી કંઈ માં કામ સફળ થાય છે. વજીરને મારી એક સેવાની ધણી અગત છે. જો એ માં આપ્ત કામ બળવે ઇમાને મારા પેટાને મારી હજીર રાખી જાય તો એ કેહે તે એને મોટે બળવી બાળે. (જતી રહે છે.)

(શાહીમાન દાખલ થાય છે.)

શાહીમાન—મારી વુક્તનાના દારમા આફતી ગાજવીજમાં થંડી સેહેકીની શું ખીસાદ? તેની કોણ તે વેળા ખુખી પીછાને? તેમ આ મુલકની રાદી રામરાનીનાં પુકારમાં મારી કોણ દરકાર કરે છે? અરે કોણ જાણે છે કે, હું રાહાજાદી પેદુરનાં મરણ પામેલા કાકાની પેટી છે જ? કોણને અપરે છે કે હું મરજવાન ઉપર દીવાની બની મરદના વેરામાં તેની પાછળ પાછળ ભટકુ છું? આ આદા, જરે કમર અને બદુરના દસ્ત સાથે મલેલા મેં જોયા તારે આ જીગરમાં નાશીપાશીની કેવી ફાટ પડી છે! જે જોસા પેદુરની છાતીમાં મોજીદ હતા, તે મારામાં કીએ કાલે રાજ ચલાવશે? આ મરજવાન! ધાતકી મરજવાન! તારી દરદીને બલાજ નથી કરતો? જો તારા ગમમાં કોઈખી વખત આ છાતી ફાટશે અને ખાલેસ લોહીની નદીમાં ફુખી હું આ જાહાન છોડી જવસ તો તેનો ખેજો, કીઆમતનો પસતાવો તાહરીપર રહી જશે. આટલી બધી તારી છુપી તેમજ જાહેર નોકરી બજવી, જે તરણ મરતમે મારા જાનનાં જોખમે તારે જાન ખચાવીએ, મગર એ ગુમરાહ! એ પેકદર ગાફેલ! તુંને કસો વીચાર આવતોજ નથી કે માં એટલું બધું કરવાનું શું કારણ? તારા એક લાડકા રાહાજાદા દાસ્તની એખલાશીમાં તું ચકચુર થયેલો મારી ખુખીની માજી દરકાર ન કરતાં મને માતર એક વફાદાર નોકરનું નામ આપે છે? પણ કંઈ મુજકો નહીં. તારેજ મોહોડે વફાદાર માશુકનું નામ નહીં નીકલે તાંહાંસુધી તારે પીછો હું નથી છોડનાર. આ જાનજ તારે વારતે ગીરે મુકેલો છે. (જતી રહે છે.)

[દાયા અને વુક્તનજમાન દાખલ થાય છે.]

દાયા—હા તે હીરે એવા જે કીમતી છે કે તેનો જોર કોઈખી

મુલકમાં નથી. એ હીરો બેદુરની છાતીમાં ગેખીથી ચ્યારવાયેછે અને શાહાબદીનું એવું ગુમાનછે કે તેમાં મોટી જડુધ છે. તે હીરો પરીજલદ તરફથી તેણીને ખાખમાં એનામ્મત થયેલોછે.

ગુફાનજમાન—જે એ હીરો કોઈખી રીતે તું મારે હવાલે કરે તો જનમ મુધો તારા હેરાન નહી બુલુ. બલકે તેના બદલામાં તું જેખી માગે જેખી બળલાવવા ફરમાવે તો ખા રારો અરામથી બળવી લાઉ.

દાયા—મને મોટો રાકેછે કે મારું કામ તું બળવી રાકે!

ગુફાનજમાન—મેહરબાન દાયા એક વખત તારા મોહોડામાંથી તે કામનું નામ જાહેર કર અને પછી જો કે હું શું નથી કરી રાકતો.

દાયા—ત્યારે તું કોઈખી ઉપાયથી મારા બેટા મરઝવાનને હાથમાં મારી પાસે રાખી જા. એ તારા શાહબદા સાથે પાછો ફરવા દીવાનો બની રહીએછે. જો એટલું કામ તું બળવે તો પછી પેલો હીરો ચોરવો શું ખીસાદમાંછે.

ગુફાનજમાન—બસ! એતો આખનાં પલકારામાં બળવી આપરા. જા દાયા જા, તું હીરાની તલાસમાં જા અને પછી જો કે તારો બેટો આપોઆપ તારી પાસે રહેવા માગેછે કે નહી.

દાયા—હું તારે હરગેજ હેરાન નહી બુલરા. (જાયછે)

ગુફાનજમાન—હા! હવે મારી રંજે જેહમતનો છેડો આવેછે એવું લાગેછે. એના જેવું આપોઆપ બાયગ ખીજું કીઉ ખીલસે. મરઝવાન! અરે એને પસરાવી દેતાં કેટલો વાર લાગેછે? મારી બે મતલબ સરેછે. જડુધ કરામતનો હીરો હાથ આવેછે જેથી એ બે રાજવંડસી ફર-નંદાને ગેપ કરતાં કંઈ વીલમ લાગવાનો નથી. અને ખીજુંતો આપે ખાહોસ પોરીઓ મરઝવાન જેને હું કમરથી દુર રાખવાજ માગુછું તે. આપોઆપ ખા આખર ઇંતથી દુર થાયછે.

(કમર દાખલ થાયછે)

કમર—અરે મારા વજીર દીલપજીર તું કાહાં ફરેછે? તુને કહાં કાહાં સોધાઉ? ચાલ કાલ દીને આપણો પાશુ ફરવાનો ઇરાદોછે. ચાલ

એક દાહડામાં સરવે સરનજમ તઢચ્ચાર કરાવ અને આએ નામીઆ મુબકમાં તુને જોવાનું જેખી બાકી રહીઉ હોય તે બેલાસક જોઈ લે.

તુફાનજમાન—(મોઠું ફીકું કરીનાખી) અરે શું જોઈ લેજા. જહાનમમાં ગીઉ જોવાનું?

ક્રમર—કેમ નામદાર વજીર તારે એહેરે કેમ એટલા કુમલાવેછે. એખલો શું વીચારમાં હતો.

તુફાનજમાન—અરે તારા પદરે તારી પાસખાનીને સાફ મને સોફીઆ. તારા તનને જરાખી અરચણ થાયતો મારા જેવા સેકડો વજીરને તારે પદર ધાનીમાં પીલાવી નાખે, તારે હવડાં જરે તારા જનનીજ ધાસ્તી આવી લાગીછે તારે અંદેશો નહી કરે?

ક્રમર—મારા જનની ધાસ્તી! આ આએ આરાપંત જીવ ઉપર કોણ તલખી રહીઆછે બોલ સેતાબ.

તુફાનજમાન—જે તાહરી મોહબત મેલવવા તલખી રહેલો તુંને રાત દાહડો ડોલ ધાલતો જણાયછે તે. તારે જે દોસ્ત થવા નીકલીઆછે તે.

ક્રમર—કદી બને નહી. હું કદી માનું નહી.

તુફાનજમાન—નહી માને તો સંધો રસ્તો. રસ્તામાં પેલો સાધુ તુંને મળીઆ હતો તે કોણ! અખર છે? આ તમારા નામદાર રફીક પેલા એરેઆ તુંને છુટીઆ તે કોણ શુરા છે? તમારા પંચી દોસ્તનાં રાખેલા માણસો. વધુ શું જણવા માગેછે.

ક્રમર—આ જોદા! તે શાધુ મરઝવાન? અરે એવું કામ એવો માણસ કરી શકે?

તુફાનજમાન—અરે એતો કંઈજ નથી. પણ તારા જન ઉપર હવે તે ધાર લાયાછે તેની કંઈ અખર?

ક્રમર—શું ધાર? અરે ખચાવ. તું વના મારે કોણ વાલી. ખચાવ આ નીમકહલાલ વજીર.

તુફાનજમાન—જે સાંબલ અસલથી આએ શાહાજદી બેદુર ઉપર આ મરઝવાન ફીદાછે. એનો બાપ એવા હલકા ખાનદાનનાં છોકરા સાથ

પરણાવવાને રાજી નહી હતો તેથી એ લુછાએ તારી દાસ્તી સાંધી, અને તારી સાથે બેઠુરને પરણાવી. પછી રાહમાં તુંને કતલ કરી બેઠુરને લઈ લેવાનો એણે પકડો ઠરાવ કીધો. બોલ હવે શું કેહછે.

ક્રમર—ઓ તોઆહ! આવી શેહેતાનબદો આટલું સુધી આવી દાસ્તીનું ડોળ ધાલતો હતો?

તુફાનજમાન—તું જાણતો નહી કે રખે તું કોઈ ખીજી રાહાબદો સાથે પરણી જાએ એવી ધાસ્તીથી એ તુંને પરણવા મના કરતો હતો જેથી તારા બાપનો ખોફ તારી ઉપર ઉતરીઓ હતો અને તુંને બંદી-ખાનામાં બંધ કીધો.

ક્રમર—ઓ ખરેખર હમણાં જઈ એ નાપેકારનો જાનજ લેઉછું.
(દોડેછે.)

તુફાનજમાન—(પકડી લઈ) અરે નહી એટલી ઉતાવળ નહી કરવી. સામે તું ખતા ખાશે. તું તેહને મારે તેની આગમજ છુપા ખંજરે તે તુંને રહેંસી નાખશે.

ક્રમર—તારે શું કરે? (નીરાશ થાયછે.)

તુફાનજમાન—ધબરાયછે રાનો; હું કેવો છું. એને આપણે એવું સમજાવીએ કે તારો બાપ રાહજમાન ખીજી અમીર ઉમરાવાનાં ભરાવી આપવાથી તેના ઉપર ઘણાજ કફા થયોછે અને ઠરાવ કીધોછે કે એ મરજવાન જેવો પાછો ફરે તેવો એને કતલ કરવો. એવી ખબર તુંને મળીછે. એવું તું જાણાવ અને એને કેહેડે થોરો વખત ખાલી-દાનમાં આવવાનું તે મોકુફ રાખે. જરા તાંહાં વાત સમાધાન થશે પછી તુંને બોલાવી લેવરા એવું તું કેહેજે કેમ એ દરસ્ત લાગેછે કે નહી!

ક્રમર—ઓ બાહોરા વજીર ઘણુજ દુસ્ત. હું તરત જઈ એવું સમજાઉં.

તુફાનજમાન—જો એ ઘણો મંચલછે બોલીદરાજ ઘણોછે. તુંને કાલાવાલા કરી વખત સર જણાવશે નહી પણ તું તે વખતે પાછી માયાથીજ વાત કરજે અને જેમ તેમ સમજાવી છટકી આવજે. જા શીતાખ, હવે વખત નથી રહીઓ. (રાહાબદો જાયછે)

કમર—ઓ વજીર હું તારે શી રીતે ઉપકાર વાહરા? (જાય છે)

તુફાનજમાન—હં! હં! ખરેખર! હવે ઉપકાર માનવાનોજ વખત આયોછે. આખે તાલ ઠીક ખેસી ગયછે. હવે એક તરફથી હું લેઉં છું હાથ પેલા હીરે, અને ખીજી તરફથી કમર તથા ખેદુરને આડી રાહે લઈ જઈ યાતો કરે ઠાર, યાતો ખેઉને કંઈ નવીજ શીકતથી અઠડાવી મારી છુટા પાડું અને ખીઆખાનમાં રખજતાં મુકી મારે રસ્તો ગુપ-ગુપ માપી જઉં. વાઉવાજી વાઉવા. (જાય છે.)

અંક ૩ જો—દેખાવ ૨ જો.

ખાલીદાનનાં ટાપુ.

શાહજમાનનો એક ખાગ.

શાહજમાન—દોસ્તો મારા ખેટાના પાછા ફરવાની તમામ આરા નાબુદ થઈ છે. ઓ મુજી વજીર તુફાન જમાન તું મારા મીઠા ફળને કાઢાં રખડાવેછે? ઓ મારે મનસે તમામ દુન્યાં છતી ચરામોએ સીઠાઈ છે! કદરદાન ખીરાદરે જેમ નુરમંદ ખોરશેદને પોતાના તખ્તપર આવી ખેસવાની મને આરાછે તેમ મારા તખ્ત ઉપર મારે ખોરશેદ મારા ખેટાની આવી ખેસવાની આરા મુદલ નથી. ઓ મારે ખેટો ગયો. સાથે આરાના ખેમુલ રતન જે આ અંધારા તનને દીપાવતાં હતાં તે ચોરી ગીઆ. અરે હવે એ ખાલી આખાને રખી શું કરે. અરે કાઢાં છે પેલી રલીઆમણી ખુદરતનો દીલરખો દેખાવ! કાઢાં ગીઆ પેલા રંગ એરંગી ગાલીઆના મખમલી મેદાનો! કાઢાં ગુમ થયા પેલા આતશી આસમાન સાથે ગોફતેગો કરતા ગંજવર પહાડો! કાઢાં છુપો થયો રે ખારા ખેટાનો નુરમંદ એહેરે--તોખાહ—તોખાહ આ જીંદગીપર હજાર દરે તોખાહ!

દોસ્ત—એ હમારા સરના તાજ, રહમતના વાળી, ગરીબોનાં ગુવા-બીઆ, મીસકીનોનાં સુરખી, આટલી બધી ના સખરીનું કસુ કારણ

નથી. જો એસખરનો શોળો તારા જીગરમાં તું પેદા કરશે તો તે તરત આપ્પા મેહેલમાં, રઘ્મિતમાં, તથા મુલકમાં પંથરાશે. રઘ્મિત નાસ-ખર તો ધનસાફ વ અદાલત બેખખર થાશે, અને ખોદા જેવો રહ ખરખી આપણી નાદાની જોઈ આપણને છોડી જશે.

ખીજો વજીર—એ રાહુ કેવલે આલમ તારા દરદની દવા ખુદરતની રમત શીવાએ ખીજ હાલ કઈ નથી. ચાલો આપ દીલરખા ચમનમાં જઈ તેહની ડંડી હવાના નાજબરા ડુલોમાં સેહેલ કરીએ કે જેની કસર આપ-નારી અસર તારી આરાનો ઝહરો પાછો વેહતો કરી તુને સજીરીનાં આખથી ભીજવી નાખશે.

સાહજમાન—અરે શું કામની તે ડંડી પવનની લેહેકી. શું કામનો મીઠા ફુલનો મધુર વાસ. એ ફૂલો તોડી નાખો. એ લેહેકીમાં જેહર રેહો કે જેહેરી પવનથી હું મોતને તામે યાઉ. શીહા રાત પછી રેરાન રેજ પાછો આવેછે પણ માહરી ગજબ ભરી રાત પછીનો દહાડો મને નથી દીસતો. એક રતુ પછી ખીજ રતુ આવેછે. પણ મારી જીંદગીની રતુ શું બંધ થઈ! અરે દીલને બાગબાગ ફરનારી બસંત, ઉનાલાનો યુલે યુલાખ, શીઆખાનાં રલીઆમણાં ખેતરે, મારી બાદ-સાહીને ખોરરંમ બેહુસ્ત બનાવાને બદલે નાપેકાર દોજબ બનાવી દીધુંછે. હેફ! હેફ! કીઆમત તગ હેફ!!

વજીર—શોકર પરવરદેગારનાં કરવા યુનાસેખ છે કે મકસદની મંજલે મારી મતલબનાં કદમ આખરેસ પોંહ્યાંચાઉ અને ખોરા ખખરીનાં આખથી તારી ઉમેદનાં સુકાયલાં આડને તર કરે:—

(એક સીપાઈ દાખલ થાયછે)

એક સીપાઈ—એ રાહુ જહોજલાલ કદામ આ રલીઆમણી જગા ઉપર હું ગમીનો જનમુસ ના મનજીર થઈ પડરા-પણ ખખર આફત બરીછે. રાહુ તારા ખેટાની સાથ તેની માશુકની શોધમાં હમો ગીઆ હતા પણ માશુક મળી નથી. રહમાં એક ભારી તોફાન લાગવાથી હમો બધા એક ખીજથી છુટા પડી ગયા. બામુદત થઈ હું એખલો બટકતો રાહાજદાની ઘણીખી ખોલ કરતો થાઉ. અંતે

નામુરાદી સાથ તારી દરબારનો રસ્તો લીધો. અખર નહી પડતી કે રાહાબદો કાંઈ હોયે.

રાહબદો—આ આખે ખુરાખખરી આવી! બેહતર મારે માત કેમ નહી આણું? બેટા આ જાન કખજ કરી કેમ નહી ગુમ થયો? બેટા આ રાજ તારાજ કરી કેમ નહી નાખુદ થયો? બેટા આ જાહો-જલાલી ફના કરી કેમ છુટો નહી પડીઆ? (તાજ ફેંકીદધ) બલીઉ આ રાજ. ધુલપડી આ હાકમાઈ પર-નખોત વળીઉ આ બાદશાહીનું. લઈ ફકીરી વેસ. ભતકુછુ દેરાપરદેરા. બેટા તારી શોધમાં આખે ખુદાં હાડકાં રગડુંછું. [પડદો પરછે.

અંક ૩ જો—દેખાવ ૩ જો.

એક મેદાન ચીનની સરહદ આગળ.

બાદશાહી તંબુ મારેલાછે.

(કમર તથા બહુર તંબુમાં અખલાસથી બેઠાંછે. તુકાનજમાન તંબુની બાહર ફરેછે.)

તુકાનજમાન—(મનમાં) મોહબતનાં મોઘરામાં લપટાઈ અખલાસના ચમનમાં કેવાં બે નાજબરાં જુલજુલો બેઠેલાંછે. પણ કેવાં બે અખરછે કે તે મોઘરાં તલે વેર બરે ઝેરી રારપ ભરાયલોછે. હાલ નહીતો કોઈ ખીજી વખત પણ આખેજ રાહમાં એ બેને સફા કરવા વીનાં રહેનાર નથી. આખેજ પેલા જાહુઈ હીરે જોઈઆ આનાં નામની કંઈ જુમ પરછે.

કમર-અલ-જમાન—એ બોદાઈ બલકનાં ખુદ નમુન ચીતાર, તારી નરબેસીઆ આખોનાં આકાશી અલંકારે મારી જુબાનથી નીકલેલા શુખતો ફેરવીઆછે. હું આરત જાતનો કરરો ધીકારનાર હતો; મગર આરતોના ધીકારમાં હું આજ આવી પડીઆછું.

તુકાનજમાન—(મનમાં) તેની સાથ મારા ચકરમાંખી તું આવી પરોઆછે તેની કંઈ અખર રાખેછે.

ખેદુર—અરે પણ બધી ઝારતો સાથ મને નાં ભેલી નાંખ. હું કેમ તુને ધીકારસ? અરે જો મારી હાઈઆતીના ખોરાક તેને કેમ ધીકાર. હા શું કેઉ આખે તારી શેતારા શમાન ચરામો એ મહને વેહંચી નાખીછે. હું અરધી તારી છેઉ-ખીજી અરધી મારી છેઉ-નહી તેટલો ભાગખી તારેછે. સરયે તારેજછે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) આ બધું તારેછે—એમખી કેહેની કે મારા ગલામાં એલવાએલો હીરાખી તારેછે—એની શુધ આવતાં હજુર વારછે.

ક્રમર-અલ-જમાન—ખેદુર, બુલંદ બખ્ત ખેદુર, ખુદરતમાં તું કોઈ અજબ બનાવટ છે નહી તો હું કદીખી તારા ઉપર લોભાઉ નહી. અરે કેવી તહરાની તારી ખુબરૂઈ—અરે આખે તારી ચરામોની ઉપર જડેલી વરસાદની કમાન છે, યા ચાંચી તીરની કમાનછે, યા કેપલે-ગાહમાં બાંધેલો મેહેરાબછે, યા ખરેખરાં ભવાંછે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) એ બધુંછે, પણ તમારી સુધ ઠેકાણેછે. ભાઈતો ખુબ લપટાઈ ગીઆછે તહરેવાર આંખોએ જોએછે!

ક્રમર-અલ-જમાન—આહા! અરે આ ચેહેરા પર મખમલી જે ખેમુલ દડાછે—યા લાલ રંગનાં દાખડાછે, યા ચાકુતી જે મોટા લાલછે, યા બાગેખેહસ્તનો ગુલાબછે યા કઆમતની બરી બામદાદછે—યા-ખરેખરાં જે રૂખસારછે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) વા શું ભાઈ ખીલીઆછે. અરે જરા વારમાં એ લાલી જઈ સફેદી આવશે તેની ખબરછે.

ક્રમર-અલ-જમાન—અરે આખે ખાજ ખીદરની ઇસમે આજમ પઢવાની કેરખાઈ લાકડીછે, યા આરકોનાં ગીરેખાન ચાકચાક કરનારે શીકારીછે. આખે શીયાં સરવનું ઝારછે, ઇઆ તારે ખરેખરે ખાલેસ રપેરી તન છે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) એ સરવનાં ઝાડ ઉપર થોડાવારમાં ખર-ગસ્તીનાં ફળ લાગશે. કંઈ ફીકર નહી.

ખેદુર—એ દીલદારે ખુશ ચમન તુ કાંએ મને રાસાવેછે. તું આટલી વખાણનાં કુલોથી મને વધાવી નાખેછે મગર તુંને શું ખબર

છે કે તારં તન મારે મનથી એટલું તો તર્પગરછે કે માતર તારી બે આંખોનોજ વારસો મને મળે તો મારી પેહેડી દર પેહેડી તે અબ્બનો ખુટે નહી.

તુફાનજમાન—(મનમાં) હૈ હૈ દક્કાંસ હાંકવામાં એકથી એક બાહાધરછે.

કમર-અલ-જમાન—અરે જો તારી નજરમાં હું બેમુલો ગંજ છેઉ તો હું એક ઘણાજ જીઆ, કુન્યામાં જોનો જોશે નહી હોય એવા હીરાનાં આકારમાં બદલાઈ જઈ તારી હંસ સમાન રૂપેરી ગરદનમાં સદા આરવાયલો રહેવરા.

(બેદુરને તરત પોતાના ગલામાંનો હીરો યાદ આવતાં તે તપાસેછે અને નહી દેખાવાથી ધમરાઈ જઈ.)

બેદુર—હા! કાંહાં ગીઆ મારો હીરો! આ આદા કાંહાં ગુમ થઈ મારી મોઢામાં મોઢી નગદી. આ આફત! આફત!! નહીં જોએલી આફત!!! કમર મારા ગલાંનો ખરો હીરો કોઈ ચોરી ગીજ. અરે તે મને એક પરીની ભેટ હતી. તેનામાં આફતોથી અચાવાની ખાસીયત હતી. આ હવે મારું અરધું જીવતર રદ થયું. હું મુઝ, મુઝ. મારું ખાનું ખરાબ થયું. મારી પુરી ખરગસ્તી બેઠી. મારું તમામ સુખ હવાની મીસાલ ઉડી ગયું. કમર કોઈની રીતે એ હીરો પાછો નહીં મળશે તો હું આ જીન કપન કરશો. તેના વગર મારાથી નહીં જીવાયે. (જીકાઈ નીચે પડે.)

તુફાનજમાન—(મનમાં) ખડીઆ ખરખર! ખાને ખરાબ! આગ સજગી હો! હવે વધારે ભરકું મુઝી પુરોજ દાટવાઈ (એક પક્ષી બેદુર તથા કમર જોય તેમ ઊરાડી દે.)

કમર—એ મારી પરી તું શા સારું એટલી ગભરાય છે. એક બારગી તેનો ચોર પાતાલમાં, દરીઆવનાં પેટામાં, આકાસમાં, આગમાં વતીક છુપાયો હોયે તો તાંહાં જઈને તેની ખોલ કરશો અને તારે અસતક કરશો. હું જાઉં છું એની ખોલમાં — અરે પણ પેહેલાં મારા માણસોમાં પુછપરછ કરવી જોઈએ, તુફાનજમાન-વજીર કોઈ છે. (વજીર આગલ જાયછે) મેહરબાન વજીર જોતો—તપાસ

કરતો-મારી ખેદરનો એક ખેમુલ હીરો યુમ થયોછે. જો કોઈ મા-
ણસે તો નથી ચોરીઓ.

પુકાનજમાન—અરે તે હીરો હતો કે? અરર ! હમણાજ તંજુમાંથી
એક પક્ષી કંઈ ચાંચમાં લટકવું લઈ ઉડી ગીર્ણ. અરે ચાલો તેની
સોધમાં જઈએ—અરે પેલું-પેલા ઝાડ પર ખેડુંછે. અરે ઉડી ગીર્ણ-
ખીજા ઝાડપર ખેડું-કમર ચાલ ચાલ. (દોડી જાયછે.)

કમર—અરે મેંખી એક પક્ષીને હમણા હાઈઆથી ઉડતાં જોયું અરે.
વજીર જલની દોડ. હું તરત તીર કમાન લઈ પાછલ આયો.

(કમર તીર લઈ દોડી જાયછે.)

ખેદુર—ઓ લુટાણું મારું ધન. લુટાઓ માલ અસખાખ. લુટાઈ
આ તન. લુટાઈ આ મન, આ જીવ. જીંદગી તમામ-ઓ દાયાઓ
જો સરાપ જોવી કોઈખી ખલા હોય તો મારા દરદ ભરીઓ સુખન
મારો હીરો ચોરનારને તીરની માફક લાગજો-મીઠું આખ તેને ઝેહર
જેવું લાગજો-તેના ખાનામાં સદા જંગલી કાઠાનું વન પેદા થજો-તેના
ખીજાનામાં કાતેલ વીંછુ ભરાઈ ખેસજો. દોજખખી તેને કદી કાર
આપવું ના.

ઓરત—એ નીરદોરા નાજ ભરી નાજની જરા ધીરજ અખત્યાર
કર. ખખે જન તે હીરાની શોધમાં ગીઆછે. કોઈએ તે ચોરીઓ
નથી મગર એક પક્ષી લઈ ઉડી ગીર્ણછે તેની પાછલ કમર તથા
વજીર દોડીઓછે.

ખેદુર—ઓ તારે તો કંઈ આશાછે; પણ પંખેરં કેમ હાથ આવશે.
તેને પકડો-તીર મારો-કાપી નાખો. જલમાં ફસાવો-દાના ખાવની
લાલચ દેખાડો પણ મારો હીરો પાછો મેલવો. (વજીર દાખલ થાયછે.)

પુકાનજમાન—શાહાબની હીરોતો પેલા પંખેરાએ ચાંચમાં ધરી-
ઓછે અને એક ઝાડ ઉપરથી ખીજા ઝાડ ઉપર ઉડવું કરેછે અને
આગલ વધેછે હાથમાં આવવું નથી. કમર તેની પાછલજ લાગોછે
અને તારી ચોકાસીને સારું મને પાછો મોકલીઓછે.

(એક નફર દાખલ થાયછે.)

નફર—સાહાબદી પેલા પંખેરાની પાછલ હુંખી ગીઆતો તે શેતાપ ઉડે. તેની પાછલ કમર દોડે. અંતે તે ખેઉ કેથે ગુમ થઈ ગીઆંછે. પણ મને તારી ચોકસીને મોટે પાછું ફરવું પડ્યુંછે.

ખેદુર—એક આફતમાં બીજી આફત ભેલાઈ. મારો દીલદાર સાથે કાંઠાં ગુમ થયો. અરે ખેહેતર કે પાછો ફરતે. આ મારું તાલે ખરું જ કમખત છે. આ આખે બધે ઘાહ કેમ સોસાશે. આ કોઈ આ જાન કાહાડી લેઆ. હવે ખેરાક ખમવાની રાકતી નાખુદ થાયછે.

(ખેશુધ થઈ પડે.)

તુફાનજમાન—દાયાઆ, નફરો, લાવો ગુલામ, છોટો અતર અને આ સાહાબદીને શુધમાં લાવો. શું જોયા કરેછે દોડો. હું પાછો પેલા પક્ષીની સોધમાં જઈશું. ચાલો જલદી. (બધા ધબરાટમાં હાથથી તહી દોડે.) (મનમાં) હવે હું પેલા હેજાને હાથમાં ઉઠા રહેંતો. હીરો હાથમાં આયો. ખે દોસ્તો છુટાં પડીઆ તે સાથ આ ખે જોરામાં વધન આવી લાયું. કમર કોણ જાંણે જંગલોમાં કાંઠાં અટવાઈ જશે પણ કેકાંણું લાગવાનું નથી. હવે સાહાબદી જોઈએ તે જાનમ સુધી હીંઆં પડી રહે તેમાં મારા ખાપનું શું ગીજ. મારી મતલબ મને મીઠી બા. એ વાત આપરે તો જાણીએ. (જતો રહે.)

શોહીમાની—માણસ, કારઅજમુદા માણસ પોતાની ખામી કદી જોતું નથી. એક ઠગ સારી જીહાનને ઠગી જાયછે, પણ પોતાની પાછળ કેવો મોટો બીજો ઠગ લાગેલો છે તેથી તે આંધલો હાયછે.

સાઉ—ચોર બાદશાહી નગરી પર હાથ મારી આવેછે પણ રસ્તામાં તેજ નગરી તેના ગજવા સાથે ગુમ થાયછે તેની જાન રાખતો નથી. પેલો ખરોજ મુજી તુફાનજમાન ધીમો પણ સાવધ રહી મારી માયાના મલિક મરજવાનું અને તેનાં દોસ્ત કમરનું અરધું ખાનું ખરાબ કરી સુકોછે મગર હજુર ધરાતો નથી. એની પછવાડે હું કેવી જમની માફક લાગી એનાં તમામ તરકટો તપાસી લઉં છું તેની એને કસી ખખર નથી. સાહાબદી ખેદુરનો હીરો લઈ એ નાહસેછે. જેમ વીલમ લાગશે તેમ એ રાહ માખી જશે.

વાસ્તે ખેહેતરતો એછેકે એની પાછલ લાગી કઈખી તલાવતથી એનો
મારગ રોકી બેશું (જાયછે)

તંબુ ખોલલો થાયછે બેદુર તથા દાયા દેખાયછે.

બેદુર—(શુધમાં આવી) દાયા મારા ગલાનો બેમુલ હીરો મલીઆ કે?

એક એરત—મેહેરખાન મલેકા ચોખંડ તેની શેધમાં મોણસો
દોડાવીઆછે.

બેદુર—દાયા એ હીરો નથી ગુમ થયો, મગર મારો અરધો જન
નાખુદ થયોછે. અરે પણ મારી સીહા છંદગીને રોશાન કરનારો
મારો ક્રમર પાછો ફરીઆ કે નહીં?

એરત—પેલા પંખેરાની પાછલ ડોણજાંણે કીઆં ખીઆખાનમે
નીકલી ગીયો હશે તેની ખબર નથી પડતી:—

બેદુર—દાયા શું મારી છાતીમાં જડેલો માહતાખો હીરોખી ગુમ
થયો? અરે તારે લઈલે આ બાકી રહેલો અરધો જન-તોખાહ આ-
સાનાં આસીરવાદખી પોતાનો મીઠાસ મારે મોટે મોકલતો નથી-હા!

એરતોમાં બેકરાર ડોણછે એવી નાર

ખોરવી જીવનો જન ખેંચેછે કુખ અપાર.

દાળ તોડી ગીઆ કીકીઆરો મુજ ઝાડની
કીમતમાં ભારી ઉધારીતી માયાનાં લાડની.

આ સુખી તન સાથ કીધી મોખત અરપન

રેહમ અરામથી પુજીછુ તેને રાતો દીન.

કર શું એલાજ લેવા પાછો મારો દીલદાર

રડુ કુખથી, ખની બેઅખતીઆર ખીમાર.

શેકડો સાલ સુધી મેહેનતમાં મરાયુલ

વાહલા જીવ સાર કેમ ન કર છંદગી ધુલ.

હાલ હવાલીનો અવતાર જીવપર છે ભારી

લીધેછે આ વેરા, દુનીયાની આ જોમત સારી.

બેનસીખ હું; કાં જરે આ કુખ જેવું કુખ

હસતીમાં મોખત કરતાં કીઉ જાદા સુખ.

નાદર કોઈ બીજો શરાબ જે હોય પીઉ
 ને થાઉ ચક્રચુર. આતુર છું તે આપવાને હું.
 સુખમાં વસીશું પણ આવેછે કોઈ પાપ આર
 ખીસાડવા જે લાયલાજ મન થયુછે દુખીઆર.

(મરઝવાન દાખલ થાયછે.)

મરઝવાન—એ પરાણુ પીઆરી, લાલ લખી, બેહન દીલદાર
 કોન લુટી ગીઉ તારા ગુલ રંગી રૂપસાર.
 એ કલી મુખી, નાખ અનીઆરી, બેહન મેહેરખાન
 કેમ ફરી બેઠીછે આજ તારા તનનો ચમન સમસાન.
 એ નીરમલ જાની, આઈન પેશાની ગુલરૂપ
 કેહે કોણે લુટીઉ જનમનું તારે શીરીની સુખ.
 એ કસતુર બાલી, ખંજર ભવી, મેહેર વારી
 સખખ કેહે બનાવવાનો, આ હુંદગી દુખીઆરી.

બેદુર—શીઆન શોકતનાં ખીરાદર બે ફરા રખો શામ
 રીઅરા મુજ વાહાલાં વગર આ હુંદગી તમામ.
 નથી દોડો આજ તક આશા ભરે તે આરામ
 મારી જવાનીમાંજ લુટાયોછે દોરનો દમામ.
 રાતો દીન ટવલું મેલવવા મારાં ગુલ કામ
 જાવેદાન તક ધરું મુખ સનમ માયાની જામ
 ન સજવાર બદગોષ્ઠી થઈ રે બદનામ.

મરઝવાન—કાંહાંછે કાંહાંછે મારે કેમર, કાંહાંછે તે દોસ્ત અંમર.
 કાંહાંછે મારું તન, મન, મારું ધન, મારાં દીલની સખર.

ઝોરત—મેહેરખાન મરઝવાન વમલની બે મોટી રેલમાં સાહાબદી
 તણાઈ જાયછે તેમાંથી છોડાવનાર બાહાધુર તરનાર તું વગર બીજો
 કોઈ રહીઓ નથી. બખતની યુરી ચારીથી બેદુરનો પેલો બાબમાં
 બખશૈશ થયેલો હીરે કોઈ પંખેઈં લઈ ઉડી ગીઉ તેની શોધમાં સાહા-
 બદો ક્રમર કોણે જાણે કાહાં ગુમ થયો.

મરઝવાન—અને પેલો વજીર તુફાનજમાન કાહાંછે?

ખેદુર—તે નેક અસલતનોખી તે બંનેની તલાસમાં ગીઓ.

મરઝવાન—નેક અસલત! ઓ શાહાબદી તું કેટલી ડગાયછે—
અરે એમ કેહેછે તે જુરા અખતનો કમરનો જમ થઈ તેની પાછલ
ગીઓછે. ખેદુર એ નાપાક મોટા તરકટખાજ માલમ પડીઓછે. એ
નાપેકાર તારા હીરાનો ચોરછે. મારી માદરને સમજવી તારી ગરદન
પરથી ચોરાવી મંગાવનાર તે જુરજુગરછે. તારા રીસાલા સાથ ખાલી-
દાન આવતો મને અટકાવા કમરને ઉધુંચતું સમજવનાર એ શેહેતાન
છે. એની બધી બદફેલી જાહેર થઈછે. હવે એ જુરા એબલીસનો જાન
લીધા વગર હું નથી રહેનાર.

ખેદુર—આએ શું હેવાલ? અરે પેલાં પંખેરને ઉડી જતાં મેં
નજરે જોયું.

મરઝવાન—તે અરે; મગર તેની આંચમાં તેં હીરો નહી જોયો
હેશે. તમો બંને દીલદોરને બુલાવામા નાખવા એ શેહેતાનનાં બચાએ
એવી તાલ કીધીછે અને તે વીશે આગલથી મારી માદરને તેણે
જાહેર કીધું હતું.

ખેદુર—હા! માણસનાં આકારમાં દોજખનો રખેવાલ આપણી
પછવાડેજ હતો—ઓ બાઈ સમાન મરઝવાન જોદાને ખાતર કમરની
શોધમાં જ, નહી તો તે મારા ઉમરાવ દીલનાં માલિકને ફરેખની
જાલમાં ફસાવી તે જુરો હેરાન કરશે, એક ખારગી જીવ લેવા ચુકશે નહી.

મરઝવાન—મારા કોફનો આતસ મને ખામેસી અખસી રાકતો
નથી. તેનાં ફીતુરી હારને તે આતસમાં ખાળી નહી નાખું તાંહાં
તુલક આ જીંદગીને રાહત નહી—શાહાબદી તું રીસાલો ઉચકી આપણા
મુલક તરફ પાછી ર, તાંહાં જવામાં તારી સલામતીછે. હું બુખારી શેરની
મીસાલે તે તરકટી લોખંડી પાછળ દોકુછું અને તેને લોહી લુહાન
કરી તારી ચરામો હજુર ધરૂં. (જતો રહેછે)

ખેદુર—અરે તુંખી રખે ગુમ થાએ તો પછી કોણને ખાતર આ
જીંદગી ગુજરસ.

વાદલ રૂપી વધનનો એવોજ કુન્યાઇ ચીતાર,
 હાલિસા બગર નથી ચાલનાર ખરો તે પીઆર.
 લાગી આગ જીગરમાં, સલગીઓ માયાનો આતસ,
 એ મેલાપી જન વગર સદા અગનીમાં રમરા.
 હેતવાસી એ ગમખાર તુ કાહાં ટવલેછે મારા જન,
 ન દેખાતો તું હાલ, તુજ ખીન ગુલરખ ખરી બેભાંન.
 એ જનની હસતી તારી વસતીમાં રહેશે સદા,
 માટે આવ એ પીતમ, થાય ફરજે પ્યારની અદા.
 હાજર તુજ શીરીન ખીન ફરેછે એ માલુમ કાહાં,
 રાહબર તુ મારો કેમ નથી આપતો તાહરી પનાહ.

દાયા સેતાખ કુચનો સરનજમ તદ્દિઆર કરાવ કે મારા બાપીકા
 મેહેલમાં જઈ બેઠાદી અને આફતનું નગાર વળડતી બેસું. (પરદો પડેછે)

અંક ૪ થો—દેખાવ ૧ લો.

એક જંગલ.

(શાહીમાન ઉભિલો જણાયછે અને દુરથી તુફાન જમાનને આવતો જોઈ.)

શાહીમાન—પેલુ જંગલી બખર કેવુ આ ખીઆખાનમાં પોતાનાં
 છુપા ફાડી ખાનારા દાંતો કચકચાવતું ચાલીઉ આવેછે. પણ હું તેનો
 છુપો શીકારી તેની બખર લેવા કેવો અધીરાઈથી ઉભીછું. પેલા
 ઝહેરી અઝદા પોતાના બદબો બરેલા કુફારા સાથ કેવો રેલ મારતો
 આવેછે, પણ હું એક સખ્ત રામશેર એનાં બે ટુકડા કરી નાખવા
 કેવી સાહાવધ ઉભીછું. એજ એજ તુફાન જમાન, એજ કુનીઆની
 દેખીતી એબ માણસનાં આકારમાં એજ જંગલી દરંદુ શીઆન
 સલુકનાં દેખાવમાં, એજ બદશીકલ જહેરી બલા, આશાભરીઆ
 ખુરાહલીની ખુમારમાં પોતાનાં નીચ વેરમાં ચકચુર કેવો ડાળતો
 ચાલીઓ આવેછે. પણ એ આશા બંગ કરનાર, એ ખુમાર તોડનાર

હું કેવી તલપ તલપ જીવ સાથે ઉભી છું. હા મરઝવાન, આપ્પે રંજ તારે સાર, એનાં બદલામાં તાહરી મોહબત શીબા મને ખીજે કોઈજ ગંજ જોઈતો નથી. (છુપી થાયછે.) (તુફાન જમાન દાખલ થાયછે.)

તુફાનજમાન—માણસ જાત એક વખત પોતાના મગજનાં પાટીઆ ઉપર તરકટનો દાવ માડેછે તો પછી પોતાના તાલમેલી પાસા-આથી શું રમત નથી રમતો! મારો ચોપટદાવ માર ખાતાં, અફરાંતાં, જુકાતાં અંતે પાર પડેલા લાગેછે. આપ્પે બે કીમતી ગોહર હાથમાં આવુંછે એટલે શું જોઈએ? એ ગંજ આપશે. એ મારા બે શીકારનું મીઠું માસ મને આપશે. એ ખાલીદાન ટાપુનું રાજ આપશે. એ દુન્યાનું તાજ આપશે. એ આકારાનું તખ્ત આહરેતો બખ્શારશે.

શાહીમાન—(મનમાં) અને એજ દોજખમાં તમેને થોડા વખતમાં સલામત પોહોઆડશે.

તુફાનજમાન—એ હીરામાં કોઈ જડુધ ખાસીઆતછે. દેવો એના તાબેદારછે પણ તે દેવાને કેમ બોલાંજ તેની મને સમજ પડતી નથી.

શાહીમાન—(મનમાં) તારો મોટો દેવ તારી પાછલજ ઉમોછે તે હવડાં સમજપાડશે.

તુફાનજમાન—ખરેજ એ મલીઆ એટલે બસછે. એના ગુણ વખત જ્યે માલુમ પડીઆ કરશે. પેલો કમરતો કાહાં અટવાઈ મુઆ હશે. પણ ધાસ્તી પેલા જુરજીગર બચ્યા મરઝવાનનીછે. તે જો હાથમાં આવેતો ચીરીજ નાખું.

શાહીમાન—(મનમાં)અરે તેની આગમજ પોતે કેવી રીતે ચીરાઈ જશે તેની તો ખીઆરાને બખ્શરજ નથી.

તુફાનજમાન—આપ્પે વખતે તે નાપાક જદો જો મને મલે.—(કરથી મરઝવાનને આવતો જોઈ) હા! કેવો મોજીજો! મારો શીકાર! શુકર જે જોઈએછે તે હાજર! મારું બખ્ત ખરેજ બુલંદછે. જે આહુંછું તે કરુંછું એટલુંજ નહી મગર જે માગુંછું તે હાજર થાયછે. એની સામે નહી જાઈ. હીઆં છુપો થાઈ અને શીકતથીજ એને

સાંતિ વેતરી નાખું. આંખે તીણા ખંજરે એનાં લોહીના દરીઆવ વહેતો કરું અને તેમાં એનેજ દુબાડી દઈ. આ ખરેજ પેલો મરજવાન.
(ભરાઈ જાયછે)

શાહીમાન—(મનમાં) આ ખીઆખાંન જે મને સીંહા રાત મીરાણ હવું તાહાં મારો ખોરશીદ ગેખી પરકાશતો થયો. હવે કેવી મને રોશની મલશે. મારા તનમાં કેવી ગરમ રંગો ઉછલશે. આ નાપાક દેવને નાખુદ કરવા કેવી હું બેધરક મારા છુપા પણ દેખીતા વીરાના દેખાવથી ધાસ્તીનાં ગારમાં જીપલાવી દેવરા. અરે પણ રખે આ સરખ એકાએક મારા જાનને દંખે તો તરત એક ધડીએ તે બે જાન થશે. એની હસતીથી બે જાનની ખરાખીછે. એની નીસતીથી બે જાનની આપાદીછે. આંખે વખતે મારી ધનતેજરી, ઉલટ, આતુરતા અને સંભાલનો કસો પાર નથી. (મરજવાન દાખલ થાયછે.)

મરજવાન—એ ખાવીંદ, કંઈ એવી મેહેરખાની તું નહી કરે કે મારી મક્કસદની મંજલે મારી મતલબનાં પગ આખેર પોહોઆડે. યા ખોરા ખખરીનાં આખથી મારી ઉમેદનાં સુકાયલાં ઝાડને તર કરે. મારા દરદનું ઝખુન એટલું ભારી છે કે રાતો દીન મને કસું એન પડવું નથી.

તુફાનજમાન—(મનમાં) ફીકર ના રાખ. હમણાં માતનાં કંડા ખીછાનામાં તુને એન ખખશુંછું.

શાહીમાન—(મનમાં) એ મારા રંગીલા મોર, જરા વારમાં તારી રંજનુ જંગલ દુર થશે અને આરામો એનનો ચમત ખરપા થશે.

તુફાનજમાન—(મનમાં) એક દમ દોડી જઈ એનું જીગર વીધી નાખું કે હજીર એના માતની મેહેતલ આપી કંઈ વધુ જાણી લઉં.

શાહીમાન—(મનમાં) આ ખોદા આ શેહેતાન વેરનાં ખડક પર ઉભો રહી ખુનનાં દરીઆવમાં જીપલાવા તલપ તલપ થઈ રહીઓછે. મને વીજલી સમાન ઝડપ ખખરાજે કે એ ખુરા તુફાનને તોરી તુકડે તુકડા કરી નાખું. (તુફાન જમાન ઝડપમાં બાહર નીકલી આવી)

તુફાનજમાન—આ કેવો મનભાવતો મીલાપ; મરજવાન આંખે કેવું ખુબ! અંતે મારી આશામાં હું પાર પડીઓ. તુને ખખરછે? તારા રફીક કમરની શોધમાં હું નીકલીઓ હતા?

મરઝવાન—(અજબથઈ) હા નાપા—અરે વજીર—નેક મરદ!
કાંહાંછે મારે કમર—

તુફાનજમાન—ચાલ, ચાલ ખુરાહાલ યા. રંજની યાકૂથી
અધમ્બુવા થયેલા મેં તેને બેફામ પડેલા શોધી કાઢીઆંછે. પાસે
એક ઝુપડી છે તેમાં મેં તેને આસાએસ આપીછે—ચાલ-ચાલ તેની
હજીર.

શાહીમાન—(મનમાં) જોયું નાપાક કેવી નવી તાલ લગાવેછે.

મરઝવાન—અરે પેલા હીરે મલીઆ કે?

તુફાનજમાન—હીરે! હજીર મેં તેને પુછીજી નથી. હજીર તેણે
મારી સાથ વાત કીધી નથી. ચાલ ચાલ તેને મદદની ધણી જરૂરછે.

મરઝવાન—હા! આખર મારે કમર, મારે ચુસ્ત રફીક, મારી
હસતી, મારી જીંદગી મલી આવીછે. ચાલ વજીર દેખાડ તેને જલદી.
(મરઝવાન આગલ ચાલેછે તેની પાછલ તુફાનજમાન ચાલી ખંજર
ખેંચેછે તેવીજ શાહીમાન પાછલથી નીકલી આવી તુફાનજમાનને કટલ
કરેછે. તુફાન જમાન ચીચારી પાડી જમીન પર પડેછે.)

તુફાનજમાન—હા! ખુન ખુન ખુનની તલબમાં આખર ખુન
વાસી થઈ પડીઆ (તફરી પરાણુ કાઢાડી નાખેછે.)

મરઝવાન—હા! ખુન એકાએક ખુન! કોણ! મારા રખેવાલ તું
હઈઆં કાઢાથી? અરે તં આએ શું કામ કીધું? આએ નાપાક
વજીરનાં હાથમાં ખંજર કેમ આણુ?

શાહીમાન—શોકર તે એલાહીનાં કે તારા મોઢા જમથી તુને મેં
આળે છોડવીઆ. આએ પેલા ખુરે વજીર તારે જીવ લેવા તલથી
રહેઆ હતા. તું ગમે એવો કોફ બરીઆ એની શોધમાં નીકલીઆ
હતા, લોકાન એની ચાપલોસી ભરી જીખાનથી તું ઠગાઈ ને ધડી
જતી હતી તેમાં એના હાથથી જાનથી બેજાન થનાર હતા. કમર
હાથ લાગો નથી. હીરે એ નાપેકારેજ ચોરેલાંછે.

મરઝવાન—(વજીર પડી) અરે તું કોણુછે! કુરેસતો છે, આદમ
છે, ખુદાછે! અરે આએ સુધાં કેટલી મરતબે તં મારે જાન બચા-

વીઓ. કેહે કેહે એ બેદબારા જવાન તુને મારા જીવ સાથે એટલો શું તાલુકોછે કે મારી પાછલ રાહાનુ છતર ધરતો ફરેછે.

(કોઠી કરેછે.)

શાહીમાન—(મનમાં) આ કેવી મીઠી બગળગીરી. મારી અરધી મુરદ આજે બર આવી ચુકીછે.

મરઝવાન—બોલ બોલ. તારા હેરાનનો બદલો નહી વળે એવાછે?

શાહીમાન—એકજ હેસાનની તલપોછું. તે હવે પછી જણાશે. મગર આએ હીરો (વજીરનાં ગજવામાંથી કાઢાડી) આએ તે જીહાન આરાકાર હીરો. (મરઝવાનને આપેછે.)

મરઝવાન—આહા! શું જલેહછે. શું રોરાન આપછે. શું બેહસ-તનો ઝળકાટછે. એ ખુદાઈ બખ્ષેશનાં આતમ નમુનાં કેવો તારા દેખાવ ઉપરજ હું ફીધાછેઉ.

(હીરાને ચુમેછે તેવોજ એક દેવ બહાર થાયછે.)

દેવ—હજરતની જનાબમાં કદમ ખોસી કરવા હાજર છેઉ. નામ-વરની શું ફરમાસેછે. શું હોકમછે કેહે સેતાબ!

મરઝવાન—(ચોંકી) આહા દેવ! અરે તું કોણુછે! તું કાહાંથી આયો! તુંને કોણે ખોલાવીઓ!!

દેવ—એ આદમ આ હીરો હમારા રાહથી ચીનની રાહાબદીને એનાએત આબમાં થયલોછે. એની એવી ખાસીઆતછે કે એને ખોસો લેતાંજ એની બહુ ધંકરામતથી હમે મદદને સાર આવી ઉભા રહીએ છીયે.

શાહીમાન—બલા મરઝવાન ખરેજ એ હીરાની ખાસીઆતછે. એ ખાસીઆત જાણવા આ જુરો મુજી વજીર તલપતો હતો, મગર તેને એ ખુબી ખબર નહી હતી.

મરઝવાન—તારે તો એ દેવ કંઈ એવું કર કે આએ ધડી મારે રફીક કમર મારી હજીર આવી ઉભો રહે.

દેવ—તું જો માગેછે તે હમણા નહી મલશે. તારો આરાનાંવ હાલતમાં છે. એક દુરદરાજ મુલકમાં ગીરદરા હાલતમાં રંજ ખેંચેછે. પણ જો

તું તારી આંખ બંધ કરે તો તુને તારો રફીક દેખાડું. (મરઝવાન તથા શોહીમાન આંખ બંધ કરેછે અને પાછી ઉઘાડતાંજ એક ધણેજ ખુરાનુમા બાગ જોઈ-)

મરઝવાન—(ખુશી થઈ જઈ) આહા!

શું ખીલીઓછે આ બેહસ્તનાં ચમનનો બાહાર,
ફુલોની બુઉથી હવા કેવી ખનીછે અતરદાર.
શેનેરી જમીન ઉપર ઝમકતાં કોતદન,
બદખ્શાની માણુક સાથ એકીકી ધમન.
દીલરૂબા બગીચાનો જમરોદી રંગ,
ફીરોજબ નેહેરો સાથ ગુલાબી સંગ.
ગુલેઅનાર, શમશેરી સોસન-ગુલેગુલાબ,
શરમીંદો અને જોઈ તે નુરમંદ આફતાબ.
જોહોકાતી ડાલીઓ પર લટકે દરાખનાં લુમખા,
જુમખીઆ શેતારાઓ ખનીઆછે અદેખા.
ગુલસાલા ચલાવેછે ખુદ આતશી મારો,
બુબ્બલે જેમાં ઝમકતો સુકર શેતારો.
માણુકનાં ઝાડપર મોતીનો મધીઓ દેવાર,
જાણે ખોરશીદનાં ઝાડપર શેતારાનો નેસાર.
બુલબુલો ચંદુલો અને રંગીન બાજ
નો નીકલેછે હર પલ મધુર આવાજ.
હવાછે આતમ સુગંદ બાગછે ગુલજાર,
કાહાંછે રે મોજુદ મારો કમર દીલદાર.

હવાઈ શાફીઓ હરપલ ખોરાખોઈનાં શરાબની શોહોરાઈ લઈ દરએક ગુલને તેમાંથી પાઈ મસતીમાં મસ્ત કરેછે પણ કાહાંછે રે મારાં જીગરનું ખાસ ફુલ કે તેને મારા હૃદયની શીરોઈમાંથી મારી આર-જુનો શરાબ નોરા કરાવી બે ફામ કરું અને બેશુધીમાં તોડી લઉં. ઓ સાહેબે ખેનીઆજ સંકટનાં ઉભા દાદરની દરએક ચીકણી શીરી આશાનીથી તે મારી પાસ પસાર કરાવી મારી મતલબનાં માર પર

લાવી મુકીઓ તો થા પુરોજ મેહરખાન ને દેખાડ મારી ઉમિદનું દીવાનખાનું કે તેમા જપત કીધેલી અંધકારની દવા આશાનીથી છોડવી જાઉ. એ રફીક ધયાતો દુખતો બચાવી બખ્સ મારો ગંજ નહી તો દુખાડ દુખના સાગરમાં એકદમ. (કમર કામ કરતો દેખાય છે) હા કમર! કમર! એ જોતાંજ થઈ છે મારી બલતી આંખો ઠૂંડીથી ગરક. અરે એવો ખુદાઈ છે ખરી દોસ્તીનો ખુદ નમુન ચીતાર! એ મારા દુન્યાઈ ગંજની તીજેરી એલ તરત તારો બાદ-શાહી બળતો અને તારી મીઠી જુખાનનાં ગોહરોની કંઈ બખ્સેશ મારા પર કર. (અધીરો પડી કમરને વળગવા જાય છે પણ તાંહાંનો તાંહાંજ ઉમિલો જણાય છે.)

દેવ—તારથી હમણા એકદમ એને નહી મલાશે. વધારે લોભ નાં કર એ જીવતો છે. તનદરેસ્ત છે. બસ એટલું જાણી સંતોસ પકડ.

(તુરત બાગ ગુમ થઈ જાય છે પાછું જંગલ થઈ જાય છે.)

મરઝવાન—એ દેવ સા સાહે તારી અરધી મદદ બખ્ષી. સા સાહે ખુશહાલીનાં પાણીમાં અરધો દુખાડીઓ! સા સાહે આશાનાં વરસાદમાં અરધો ભીજવીઓ.

દેવ—હું નાચાર છઉ. હમારા સરદારનો એટલોજ હોકમ છે.

મરઝવાન—વારે એ કમર પોતાની ખરી દીલદાર સાહાબદી બેદુરને કીઆરે મલશે.

દેવ—તે સાહાબદીને જણાવજે કે જે વેલા તેં બેહેદ ખુશીમાં હોય તે વખતે એ હીરાને ખેસો લેજે. તુરત તેનો આવીંદ તેની હજુર આવી ઉભા રહેશે. (દેવ ગુમ થઈ જાય છે.)

મરઝવાન—હું ખરા ગાફેલ આદમની પાસખાતી કરનાર એ આકાશી ફીરેસતા તારા હેરાનનાં આખમાં તમામ ગરક થયોછું પાછું નીકલવાની તાકાદ નથી કે આવી બારી તારી બખ્સેશનો પારવાલું. ચાલ ચાલ એ દુન્યાઈ ખુશખખતી ચાલ તુંને ચીન લઈ જઈ જરૂર બાજરૂર સાહાબદી હજુર સરફરાજ કરે.

શાહીમાન—આટલી વખાણો મને દરૈઅસ્ત નથી આવતી. અન-
નો દેરા કંઈ દુર નથી. તાહાં જઈ સરફરાજ ભાગવવાની કરી જરૂર
નથી. પણ એકવાર જો તારી નજરમાં હું સરફરાજ તારા હાથથી
થયો તો પછી મારા મનથી કુલ આલમથી સરફરાજ થયો. મારાં
એવાં ભાયગ કાહાં હોયે કે તારાથી હું સરફરાજ થાઈ. (મરજવાન
અજબ થઈ જોયા કરેછે) અજબ નાં થા. મારો ભેદ જાણવાનો વખત
હવે થણો નજદીક આવી લાગોછે. (હાથ ધરી લઈ જાયછે.)

અંક ૪ થો—દેખાવ ૨ જો.

શાહાબદી ખેદુરનો મેહેલ.

ખેદુર તથા દાયા સુતેલાં જણાયછે.

ખેદુર—(ચાંકી ઉઠી) કાંહાંછે તે દીલોરાખ મકાન! અરે કાહાં શુમ
થયો તે ખરાં ખેદુસ્તનો નકસ! દાયા ઉઠ, શ્રોધી લાવ-ખોઈ ખોઈ
તે આકાસી મીજલસ ખોઈ :— (તુફાન કરેછે)

દાયા—(ચાંકી ઉઠી) શું ખોઈ! એ માહાતાખ પુતલી કેહે જલદી
તે શું ખોઈ! (મનમાં) તોખાહ રખે પાછું મગજ ખોઈ હોય!

ખેદુર—સાંભલ રે

દીલઆરામ, દીલપસંદ, દાનેસમંદ દાયા!

કર કરાર, કરમાએછે આ કમલ કાયા.

યઈછું હાલ હું એક શુભ આખથી ખીદાર,

ખાગે ખેદુસ્તનો જોયો તેમાં ખરે અતાર.

મલી હતી જાણે એક અપસરા સભા,

ખીરાજીતી જાહાં ફૂલ આકાસી રંભા.

આણુ હતો તે વખતે ભારે અતરનો દોર,

મધુર વજનતરનો ઉઠીઓ તો શોહર.

શીરીન સારંગ, ખીન ખેમુલ, શુર શીતાર,

ખીલીઓ ખુદ ખુદાઈ ગાયનનો ખાહર.

ઉગી હતી એક પરી ખરે પુનમનો આન,
 થઈ હતી તે રંભા મુજ ઉપર ખરી કુરખાન.
 નખરાં ને નાજમાં હતી તે તમામ ગરક,
 નાચવાનો હતો તેને બેહદ હરખ.
 આ ઉતમ હુનરમાં થઈ તે જાહેર,
 પેલી પરીઆમાં પેઠો અદેખો કેહેર.
 મોલી માણકનો થયો તેપર નેસાર,
 બાગે બેહેસ્તમાં ચાલી તેની ચકચાર.
 તાજુબ થયો આ તમજુઈ આકાશ,
 મેહેફીલ પુકારી “સાબાસ આ સાબાસ.”
 મગરને મુસતાક તેણીનું હેશાન,
 આયો અવાજ મધુર કે “બદુર જવાન !
 ના યારે ગમગીનીનાં ધોડાપર સવાર,
 ચંદરેજમાં થયે આ જુદગીથી ખરકશાર.
 ખાવીંદની ખલકનો ખરે નમુનો,
 હસતીનાં હકીમનો અજમતી લુકમે
 હઈઆત છે અદબ અદાનો કમરજમાન,
 ખુદાઈ ખલક છે તેના નામપર પરેસાન.”
 કાહાંછે રે દાયા તે ખરે દીલદાર,
 કાહાં સુધી તબલસ આવી આકસાર.
 શું કહું વધુ નથી મુજમા તાકાદ,
 તન થયે ધુલ આ જન ખરખાદ.

દાયા—બેદુર કેહે હવે કહી રીતે તારં મન રીઝવું. તારા મગ-
 જમાં ખાલી ખીઆલો ઉભા કરી ખાલી હાદેસામાં હાથે કરી તું આવી
 પડેછે. તુને સમજાવવી બારી મુરાકેલીનું કામછે.

બેદુર—પણ હવે નહી થોખાતું. હવે એખલું નહી રહેવાતું. સજા-
 વારતો હવે એ છે કે મારા હેવા હલાકી બરા હાલ ઉપર નજર થવી
 જોઈએ. અરે કમર સદા કાલ સુધી આવી વસવા તેં મારી છાતીનો

મેહલ બારે લીધા અને હવે તેને ખાલી પડેલો રહેવાદે છે તો તે જુનો અખ થઈ પડીજશે અને તેની કોઈપણ નીશાન નહીં રહેશે તો તેનો દોરા સદા તારે સર રહેશે.

દાયા—બેઠી તારે ખાતર, તારા સુખનને ખાતરતો તારા નાહાનપણનાં રમતીઆળ તારા બાઈ સમાન મરજવાનને મેં તેની શોધમાં મોકલી-આંધે અને આજે તેને ખરેખર ખોઈ બેઠીશું. એ ડાઘ મારી છાતીપર થોડો જખ્ખન બરીઆ નથી.

બેદુર—અરે એ બાઈનું હેરાનતો મારે પાલેપાલ છે. જો તમામ જમીન સુફેદ કાગળ અને, કુલે દરીઆવનું પાણી કાળી શીદાઈ અને, તમામ દરખતોની ડાળીઓ કલમ અને, અને તેથીજી આવા વફાદાર બાઈની વખાણ ગાઉ તોજી પુરી નહીં પડે.

દાયા—એ દીપક મુખની સાહાજદી તારા કરમની ફજલથી તારૂં મસ્ત મગર તારા એખલાસનાં દરીઆવમાં આવી મલશે, મોટે હરગેજ વધુ જારી નાં કર. તે કમાલીઆત બરેલો સાહાજદો જો કુન્યાથી ખરેજ મકાન ઉઠાવી ગીઆ હોય તો તું ગમે એટલી ગમીમાં ગીરફતાર થાય તો તુને છાજે.

બેદુર—અરે મારી અસંતના બાહારનો ખીલતો રંગજ ઉડી ગયો તો મારા અદંતના અમનનાં તમામ ફીકા પડી ગયલા ગુલોને જોઈ કાંચે નહીં જારી કરું? કાંચે નહીં બેજર થાંજ?

[શાહીમાન દાખલ થાય છે.

શાહીમાન—હવે બેજર થવાનું કસું કારણ નથી. મેહેરખાન દાયા મારો સદાનો સાહેબ તારો બેટો મરજવાન સહીસલામત આવી પોહો-તોછે, તેની સાથ પેલો હીરો છે.

બેદુર—અને મારો કમર!

શાહીમાન—કમરની પુરતી ખખર લાયેછે લેકીન તે સાથ નથી.

બેદુર—અરે મેં નહીં જાણીજી તું કે ખુરા ખખરનું વાદલ મારા સર પર પેરાઈ તેનો દીલ હરખાવનાર વરસાદ વરસાવીઆ વગર ઉતરી જશે. શું કામની આંક ખુરાખખર સાથે ગમખારીનો ખાર બેલાયો

તો તે અપરનો ખાલો કેમ નોરા થાય. અરે પણ કાંહાંછે, કાંહાંછે, તે મરજવાન, કાંહાંછે મારા વાહાલાની અપરનું સુખારક પંખેર

(જતી રહેછે.)

દાયા—એ અપર જવાન, જે મીસાલ બદ માણસો પાછળ બલાનો જન્મ કરતો કરે તે સુઆફક મારા નેકબખ્ત બેટાની પાછળ તું ખુશખખતીનો ફીરસતો સા સાર કરતો કરેછે. નહી તું આરતમાં યા નહી મરદમાં જાહેર થતો. તારો દેખાવ દમામ બરેલોછે. તારી શીકળ મન હરણુછે. ખાલ તારો શું બિદછે.

શાહીમાન—એક મીસકીન પુજારી ઝહલેદાર આફતાબની સેતા-અસનો ભુખો હોય તેમ હું તારા માહતાબર બેટાની બંદગીનો ભુખો તેની પાછળ બમતો ફરંછું મગર મારો બિદ હવે થોડા વખતમાં જાહેર થશે.

(જતો રહેછે.)

દાયા—બેટાની બંદગીનો ભુખો ! એટલું બધું હેરાન શું મારા બેટાનું એના ઉપર ઉતરીઉછે કે તેની ઇઆદમાં રાત દાહાડો એ મરાચલ રહેછે. ખુદાઈ ખુદરત અજબછે અને તેનો બિદ પારખવાની કોઈખી આદમમાં રાકતી નથી.

(જતી રહેછે.)

અંક ૪ થો—દેખાવ ૩ જો.

એક ખાગ.

(કમર કામ કરતો જણાયછે. તેની આગલ ખાગખાન ઉભાછે.)

કમર—અરે ખા તું મારે માત લાવવા બેઠોછે કેમ છે કેમ? નહી ખાવાનો ખોરાક આપતો, નહી સુવાનું ખીછાણું આપતો, આખો દાહાડો કામ કરાવી કરાવી ગરદા પેચ કરી નાખેછે તોખી ધરાતો નથી. અરે ખા તું કોણુછે કોણુ? સેતાનછે? પલીદછે? દાકણુછે? તું શાનું મારી પુઠે લાગેછે? (મનમાં) હાઅે હાઅે આઅે જીવતી પીડીમાં કાહા પડીઆ !

(કામ કરેછે.)

બાગબાન—(મનમાં)એવો ફરખે ખીલ્યું ફરીથી મારા હાથમાં કાઢાથી આવશે. એવો ઉપાય એજ કે જવાબજ નહીં આવવો. એનું માથું જોધએ તો ફેરીઆજ કરેતી.

ક્રમર—અરે કઈ તારા બાપદાદાનું દેવું લેવું છે કે મારી ઉપર આવી વેઠ પાડે છે? મેં શું તારે ઘેર મારીઉ? (મનમાં) નખોત ગીઆ તો જરા હોટખી નહીં હીલવતો—(મોટે ચીરડાઈ) આ ખવીસ બેહેર છે કેમ? બોલતો કેમ નથી? સાંભલે છે કે નહીં. તોબાહ, તોબાહ ગલે ગાંઠ અને મોહોડે કુઓ આપે તોખી આવું કામ નહીં થાય. (જમીન ખોદે છે.)

બાગબાન—(મનમાં) વાઉવા નફી ધલાજ દેખારી આપીઆ, જરે જતે પોતેએ મને બેહેરે બનાવે છે તારે બેહેરે બનવામાજ વધુ મજા છે.

ક્રમર—અરે તું બેહેરે હોયતો કખતાં વાંચતાં આવરે છે કે? મને ખાવાનું નહીં આવશે તો તરત મરી જવરા. હું લખુંછું તે તું વાંચ.

(લાકડાના કટકા પર લખે છે ને બાગબાન આગલ ધરે છે.)

બાગબાન—(આંખ વીચી) મને વાચતાં નથી આવડતું.

ક્રમર—અરે નખોત ગીઆ તે આંખ વીચી છે તે કેમ વંચાય, આંખ બોલતી. એટલા વારમાં આંધણી થઈ ગીઆ કે—અરે આએ કહી તુહરાની બલા છે. શું મારો જમ હીઆં આવી ઉભો છે કે કેમ?

(કામ કરે છે)

બાગબાન—બેહેરે બાર પીડાને ઠાલે. આંધણો આઠસો વધન વાળે—આપરે હવે ખેસીએ, જમીન પકારે, અને તાજમ તાજ નવાલા બરીએ. વારે વારે—(ખેસીને ખાવા માડે છે.)

ક્રમર—હા ખોદા કેવી ભુખ લાગી છે. આ શેહેતાન પાંચ બુક પોતે ખાઈ એક મને ખવાડે તો બસ છે. (આગલ જઈ) એ મેહેરખાન બાગબાન થોડું ખાવાનું મનેતો આપ.

બાગબાન—(કાન તરફ હાથ ધરી) સંભલાતું નહીં. (ખાવા માડે છે)

ક્રમર—(મનમાં) નહીં નહીં એમ છેડો નહીં આવશે. એ ખાને ખરાબનાં બધા ઢાંગ છે. હુંખી ઢાંગ કરવાનું મંડાણ માફું તોજ પેટ ભરી જમરા નહીં તો ભુખે મરવું પડશે.

કમર—(લખીને આપ આગલ ધરી) વાર આ વાંચ અને તેનો જવાબ આપ.

(બાગબાન આંખ ધીમેથી તેટલા કમર મુગો મુગો ડપા-ટવા મારે છે. બાગબાન આંખ ઉઘાડી.)

બાગબાન—એ લુછા ગુલામ તુને કોણે મારા ખાવાનાને હાથ લગાડવા કહી ઉ હવું.

કમર—(કાનપર હાથ નાખી) સંભલાતું નથી. હું બેહેરા છેજા.
(પાછું ખાવા મારે છે.)

બાગબાન—(મનમાં) જો મારાં પરાક્રમ મને નગીઆં. નખોત ગીઆ તો કાંત પર હાથ મુકતો જાય છે ને ખાતો જાય છે.

બચા મુકે છે કે નહી. તુને કોણે ખાવાનો હોકમ આપીઆ. તુને કામ છોડી હધઆં કોણે આવવા કહી ઉ.

કમર—સંભલાતું નથી જરા મોટે બોલો. કાકા પંચી—(ખાવા મારે છે)

બાગબાન—(મનમાં) લુછોતો મારે માથેનો મલીઆ. એના કાકા પંચી હમણા કાહાડું—અરે જાય છે કે નહી. (કમર કાનપર હાથ મુકે છે) નહી સમજતુ? હમણાં સહમજ પડશે.

(એક તમાચો કમરને મારે છે.)

કમર—અરે હા સાહેબ હવે સમજઈ ઉ. હવે ખસ કરધુ હવે નહી ખાઉ. માફ કરો.
(દૂર જઈ ખોદે છે.)

બાગબાન—(મનમાં) બચાજ ખીજ હલકી હલકીજ જમવાનો હોય તો આગલ આવજો.

કમર—(મનમાં) જરા પેટ ભરાઈ ઉ! પણ શું એ મને મારી ફાવી જાએ એથી ચાર ઘણી જોસથી ચખરાક નહી લેઉ તાહાં મુધી મુગો નહી ખેમું. લુછાનાં ગામમાં લુછાજ થયું જોધએ—એ મારા મેહેરખાન શેઠ વાર ખાધા વગર મારા હાડકાં કેમ ચાલશે.

બાગબાન—(મનમાં) વલી માથુ ખાવા આયો. આપણો સેહેલો ઉપાય—(કાન પર હાથ મુકી) સમજતુ નથી—મોટે બોલ.
(આય છે.)

કમર—હાથના કીચેલા હમણા હઠડ વગારછું નાપાકબદ—
સંભલાતુ નહીં તો હવડાં કાનનાં બેહર ઉઘડી જશે. (જેસથી તમાચો
મારેછે. બાગબાન ચીરડાઈ ઉભો થઈ વલગી પડી બેઉ મારામારી
કરેછે તેવામાં એક દેવ આવી બાગબાનને લાત મુકી મારી કમરને
ઊંચકી જાયછે.)

બાગબાન—ઓ બાપરે આપ્પે તો કેવો દેવ આયોતો. માણસનાં
આકારમાં દેવ ! અરે બાદા આપે તો કફા થયેલો હવે મને તોબાહ તોબાહ
પાડશે ! મારા બાગનું સત્યાનારા વાલશે ! ઓ દેવ રાજ માફ કરજે.
લે આવ આવ તારે જોઈએ તે આવનું આપું ! મારા બાગનાં મીઠા
મીઠા ફળ આપું ! સારાં સારાં ફુલ આપું ! ઓ કોઈ આવોરે હાથે
હાથે મારે શું થશે. દેવ રાજનાં કોફમાં આવી પડીઓ. હવે કોઈ
બચાવો બચાવો મને બચાવો. (નાહાસેછે.)

અંક ૪ થો—દેખાવ ૪ થો.

એક શરાબ ખાનું.

શાહીમાન દાખલ થાયછે.

શાહીમાન—લાંબા વખત સુધી ગમગીનીમાં પડી રહેલાં માણ-
સોની ઓટ બદલાઈ જરે ખુરાહાલીની ભરતી થાયછે, તારે તે એવી
જેસ ભરી થાયછે કે તેઓના અકલનાં મજબુત પાહોને ખેચી લઈ
જાયછે યા કુખારી દેહે. મારે મોજલો મરજવાન પેલો બહુરનો
હીરો પાછો મેલવી એટલો રંગીલો ખની ગીઓછે કે હાલ તે કેવો
મકાનમાં, કેવો જગાએ, આવી ફેરે તેની કસી દરકાર રાખતો
નથી. આપ્પે મકાન લલચાવનારે, મગર જનનની હાંણી કરનારે.
હઠ્યાં વસ્તાં માણસો ગલાં કાપુછે. એમાનો એક મારી મોખતનાં
માલિકને ફસાવી હઠ્યાં ખેંચી લાવવા દોડીઓછે, પણ હું કેવો સાહા-
યાનો ફીરેસતો તેની પાછલનો પાછલ ભટકતો ફરેછું. મરજવાન
હઠ્યાં આવી પોહોચે તેટલાં હું સેતાબ જઈ એ વાતની સાહાબદી

બકુરને જાણ કરે. તથા શાહાનો હોકમ લઈ હૃદયમાં છુપા સીપાઈઓ લાવી ઉભા રાખું કે એ શેહેતાનને ક્ષણતાં અટકાવવાને બની આવે.

(જતી રહેછે.) (ખંડારી અને કાફર દાખલ થાયછે.)

કાફર—કેમ અને ખરાબ ખંડારી આપ્પે શરાબખાનાંની કેવી મજાહ!

ખંડારી—એ કાલે માહિડનાં કાફર મજાહની શું વાત પુછેછે. હૃદયમાં પગ મુકીઓછે તારનો શરાબનાં પીપમાં માથુ ખાશી પડી રહી-ઓછું. અરે પણ એ પોદરે શેહેતાન આપ્પે તારે ચીન દેરા કે? હૃદયમાંતો તમામ ચોટે ખુશાલ વાળુંછે! ઘેરે ઘેરે અફીણીઓ ઝાંકા ખાયછે; કોઈ જોઈંછુ તો ગટર માપેછે, કોઈ પલીદ જેવા બાળ લાંમબા કરી ધુણતો, કોઈ ચતોપાટ જમીન સાથ વાત કરતો, કોઈ કાદવને બગલગીરી કરતો, કોઈ ધુરમાં ગલાલ ભરતો, કોઈ હસતો, કોઈ રડતો, તહેરેવાર ઢોંગનું બજાર મચાવી મુકીજે. અરે વારે બચા કાફર તું મને કીઆં કાફરસથાનમાં લઈ આવ્યો.

કાફર—અરે તું પણ કાહાં કોરડોછે. તારા માહિડામાંથી એવો અતરનો બેહેકાટ નીકલેછે કે મારું નાખ ફારી નાખેછે. વાઉવા કેવો મારો બાહુધર! કેવો અકચુર! કેવો નાજ અદાથી ડોકાં હીલાવેછે! કેમ ખંડારી હૃદયઆનો વેપાર પસંદ આવેછે કે?

ખંડારી—વેપાર! હૃદયઆનો જેવો વેપારતો જનમમાં નથી જોયો! દહાડાનાં ચોવીસ કલાક હૃદયમાં એવી ઉડલપાડલ થાયછે કે તેનો પારજ નહીં. હૃદયમાં એક એવો કુઓછે કે જેમાં જે આવેછે તે ગરક થઈ જાયછે. કાલે આપણા સાથીઓએ એક ગાર ભરાએ તેટલી અફીણીઓની જરૂરીન જીવી પસરાવી. કોઈએ અવરે, તો કોઈએ સવરે, હાથે પાગરીઓ તફરાવી. હાથે મુકેલું પગે ખેંચી લઈ ગયા. દોસ્ત હૃદયમાંતો નીહાલ થવાનો ધંધો ચાલેછે, પણ આપ્પે લુછા મેજબાનોને તાંહાં આપરે ચોટા મેમાનો કેમ પરવરશું.

કાફર—તું મુગો મુગો જોયા કર, તારા બાપનુ શું નખોત વલીજે? પેટ ભરીને ખાવાનુ અને દમ બાંધી ધીચવાનુ તુંને મલેછે પછી શાની ગરજ.

ખંડારી—અરે પણ તું જીવીચાર કર કે એકબારગી આપણા હાથમાં કાતર જો આપો હોય તો આસતે રહી આપણે ગજવાં વેતરી ખાઈએ; પણ હાથમાં તો એવા પંચી રાજાઓ મલીઆછે કે માણસોનાં માણસો ગરપા ગરપ કરી જાવે.

કાફર—ચાલ વાઈ નહીતો સુજમાં ખંને ભુખા મરશું; પેલી નામીઆ ખાનાતી મેજ મંડાઈછે જો જરા વાર લાગશે તો બધી વાણી ગરક થાયે ને તું રફાર સાથ હું દફાર મોહું જોતો રહી જરા.

ખંડારી—ચાલતો મારા વાહાલા; શરામે અંદર જઈ એવી ગખરડી રમવા માડીછે કે ફરમે ખીલાડી અને ઊંદરોપર હાથ નહી નાખરા તાંહાં તલક કમું ચેત પડનાર નથી. (દોડી જાયછે.)

(ચાર પાંચ ચોરો દાખલ થાયછે જેઓ પેલા શરાખ ખાનાનાં મોલેકાછે.)

(શોહીમાન દાખલ થાયછે.)

એક ચોર—અરે બા આમે વેપાર કેમ પરવરે? આવો લખલુટ ખરચ કેમ ચાલશે! કોંઈખી ફરમે ખીલલુ આજ લાંખી મુદત થઈ હાથ લાગે નથી તારે મારાં કપાળમાંથી તમારાં હોજરાં ભરે.

બીજો ચોર—મારા મગજમાં એવા વીચાર આવેછે કે આવા કરકા કરકીનાં વખતમાં આપણે જ ગજવામાં હાથ નાખીએ અને જો પેટાખાનુ જખર માલથી ભરપુરછે તે ખાલી કરીએ. કેમ દોસ્તો બોલીઆ નહી.

ત્રીજો ચોર—શું મોઠી અકલ ખરચી જો! દીવાળીઓ વેપાર કરાવેછે? બા મારી પાસ કઈ મળે નહી. મારી પર આરા ખાધતા નાં હું તો તમો ખવારોછે તે ખાજીશુ. આપણે તો બા નાગા પુરા છઈએ.

ચોથો ચોર—ખરેખર શું અકલ દોરાવીછે. એના મગજમાં એવા વીચાર આવેછે! (મનમાં) પણ મને હાથમાંથી સખગુલ થઈ જવાની પોઆસ લાગીછે નહી તો સાથે મને ખી વેતરાવુ પડશે.

પાંચમો ચોર—અરે કોઈ નફી ખીલલુ નહી શું મળે? એમ જો હારી ખાઈએ તો આમે કુન્યામાં આરાકાર થયલી પેહેડી કેમ ચાલશે.

શાહીમાન—(મનમાં)આખે સીહા ફાંસીગરે જોયા. સારી જીહા-
નમાં ગલાં કાપી તેઓનું લોહી પી કેવા ડુફર જેવા બનીઆછે! હવે તે
લોહી પાછું ઓકતાં કેવી ચીસો પાડવા માડવી પડશે!

ખીજો થોર—ખુશહાલ થાવો, એક માલે મુસતાક, ગળવે ગળર,
જરે જળર ખીલણુ હમણાં હમઆ આવી પોહિંચરો. જો ખુબ સંભા-
લથી કામ કરજો; તેનાં માથાનાં બાલખી કાતરી લેવા ચુકતા નાં.

શાહીમાન—(મનમાં) એ ભુખાં વરઝો મારા દીલદારનો જન
લેવાખી ચુકશે નહી. ખેતર તે એછેકે એ લોકો સાથ હું બેલાઈ જાંજી
અને આગલ રહી મારા જનની પાસખાની કર—(આગલ જઈ)એ રોડો,
સાહેબો, મેહેરખાનો, તઈઆર થાવો એક ખીસાંથી બરેલો મગજે
મરેલો, શરાબમાં બળેલો ખુબસુરતીમાં ઘડેલો જવાન ગળર હમઆ
આવી લાગેછે.

(મરઝવાન દાખલ થાયછે.) (ખંડારી તથા કાફર આવેછે.)

એક થોર—નામદાર શેઠ ખાનેઆપાદ. (નમેછે.)

(મરઝવાન થોરા શીકા ફેંકેછે.)

ખંડારી (મનમાં) હા! કરે એવણને ખીસાંથી ખરબાદ.

કાફર—(ધમો મારી) ચપ મુગો મરી રહે. જોયાકર કેવા
રકાસ થાયછે.

ખીજો થોર—(મનમાં) વાઉવા! આવતાનાં વારમાં શીકાનો વર-
સાદ—આખે ખુરસી ઉપર ખીરાજીએ સાહેબ—(મરઝવાન પહંસા
ફેંકેછે ખેસેછે.)

કાફર—બચા ખંડારી આગલ આવરે હીયાં તો પહંસા લુટાએછે.

મરઝવાન—તમો બધાં સારાં માણસો છેવડ; લેવો લેવો તમારું
ધનામ—(પહંસા ફેંકેછે—બધા લુટા લુટ કરેછે. ખંડારી વચે પડેછે.
બધાના ધબા લાત ખાયછે.)

શાહીમાન—(મનમાં) તોખાહ આજે મરઝવાન પુરજા દીવાનો
થથો કેમ?

મરઝવાન—તમારી પાસ થું થું તઈઆર છે?

ખંડારી—હમારી પાસ રારાખ છે તે સાથ ગરમા ગરમ કુતરાનાં કપાળ ને ઉતી ઉતી ભાંગેછે; સાથ ફરખે ખીલાડીની ઠાંગેછે. માંગેછે, તે સાથ અફીમનાં ખાળેછે.

કાફર—જો આખે ખવીસને તો કુંઘ ખોલતાંજ નથી આવડતું.

મરઝવાન—રારાખ ! લાવ લાવ રારાખ લાવ ! હજારો ડાલર ફેંકી દઇ મારે સાર રારખતી રારાખ લાવ.

એક ચોર—લાચો સહિય, કશે રારાખ ખુરા નોરા, ખોવા ખુરા લખમાં હોરા, પછી પાસેથી જે જાય તેની હાય આફસોસ.

(મરઝવાન પછસા ફેંકેછે, ખધા લુટેછે)

કાફર—અરેરે આપો આપ ડાલરો મલી જાયછે. ખંડારી મોહોડું ખાલી ઉભો રહે અને મહોડામાં આવે તે ગલી જ. જોયા શું કરેછે ?

(રારાખ લાવી આવેછે. ચોરો ગાયછે. મરઝવાન પીચેછે.)

એક ચોર—શેઠ તમારા જેવી સખાવત મેં સારી કુન્યામાં નથી જોઈ. આહા ! શું બલેહદાર આખે વીટીછે.

મરઝવાન—એક રારાખની જમ લાવ ! તેની આગલ આખે વીટી શું ખીસાદમાં.

(વીટી આપી દેછે, રારાખ પીચેછે)

ખંડારી—કાફર મારા હાથમા કુંઘ નહી આવતું તેથી પેટમાં આડાં ને ઉભાં આવેછે. ખચ્ચા કુંઘ તાલ લગાવની તુંખી.

કાફર—તું શું તારે હજમત કરેછે !

ખીજો ચોર—સહિય આખે સોનેરી સાંકળી કુંઘ ચોર ખનાવટનીછે. જરા જોવા દેશો ?

મરઝવાન—એવીતો હજારો મારા ઘરમાં પગે પગે રખડેછે. લેવો જોઈ લેવો પસંદ પડતો પાસે રાખો. (આપેછે ચોરો જુતા જુતી ક-રેછે ખંડારી વચે પડેછે મારખાયછે)

શાહીમાન—(મનમાં) તોખાહ આવીરીતે તો એનાં આંગ ઉપરનો પોરાકળી નહી રહેવા દેશે.

ખંડારી—મારા હથમાં કુંઘજ આવતું નથી.

કાફર—ભાગ તારા ખાપના.

ખંડારી—હું એક તાલ લગાવી એનો જરરી ન પચેજમોજ ઉત-
રાવી લેજો —સાહેબ આપ્પે તમારો પગ શું મજેનો છે ! કેવો શીવો છે.
કેવો રાનકદાર છે ! વાહવા ! એવો પગ જો મારો હોય તે ઉપર એવો
કસબ હોય તો શું થાશે. સાહેબ જરા આપ્પે આપશો.

મરઝવાન—મોઠી ખુશીથી — (ખંડારીને લાત મારે છે ખંડારી
ખુશ મારતો નાથે છે)

કાફર—(ધભોમારી) મુઓ તું. તારાં નસીબમાં ધભા ને લાતજ છે.
તું શું કામનો ! જાજ મોચીને ખારણે જઈ મર કે તારું આમડું જરા
જોરા બતાવવા કામ આપે.

(ચોરો મરઝવાનને સારામ આપે છે.)

મરઝવાન—એથીજી જીચો સારામ હોય તો લાવો; લાવો મારી પસા;
ખીજો હાલ જેટલો જર છે તેટલો બખ્ખશી દેજો. સારામ, યુલાખી સારામ,
સારખતી સારામ, (સારામ ખીચે છે) (ખીજા ચોરો ઝાડા લેવામાડે છે)

એક ચોર—(ખીજાને) એમ કાહાં સુધી તલખીઆ કરશું. પેહું
કાતેલ જેહર છે તે લઈ આવ સારામમાં એને પોહાંતો કરી નાખીએ.

શાહીમાન—(સાંભળી મનમાં) આ ખાદા કહી રીતે હવે બચાવરા.

એક ચોર—જા, મેહિડું શું જોયા કરે છે. એવા એવા હજારોને
ખીજાવી કાહાતા કાહાં દાઠી નાખીઆ છે તારે અજબ થઈ રાનો જોય છે.

ખીજો ચોર—અરે પણ ખીચારો ખાખા બરી બરી ફેંકે છે તારે
એમ કરવાની શું ગરજ?

શાહીમાન—સાહેબ એ તમારી ઘણી સરસ સલાહ છે. હું સેતાખ
તે જેહરની સીસી હઈયાં લઈઆવી સારામમાં નાખી એના ગલામાં
હાંમાવી દેજીશું, બે ફીકર રહેવો.

એક ચોર—હા ! જલદી જા. અને એ તુરત કામ બજાવ. જા.
તું ચખરાક લાગે છે તુંજ હમોને નીહાલ કરશે.

શાહીમાન—(મનમાં) જરા સખરકર, હમણા નીહાલજ કરી
નાખીશું. (જાએ છે.)

મરઝવાન—આહા ! અજનાં જેવી ખુરાહાલી ! સારાખી જમોનો
દાર ! કેવો લેહેઝત બરો સારાખ છે ! (પઈસા ફેંકી) લેવો લેવો આજનાં જેવી

મળહ નહીં જોયું (કેટલાક પધંસા લુટવા પડેછે. કેટલાક મરજવાન ઉપર તુટી પડી તેના ઝાડા લેછે. તેનો પોશાક ઉતારી લેછે મરજવાન જુમ મારેછે તેવામાં શીપાઈઓ સાથે શાહીમાન દાખલ થાયછે.)

શાહીમાન—શીપાઈઓ પકડો, પકડો આ નાપેકારેને. આખું આલીશાન મકાન રાખી શહેતાન કરતાં નખેલેતર કામો કરેછે.

(શીપાઈઓ બધાને પકડી લેછે અને બાંધેછે.)

મરજવાન—(ધબરાયલો ઉઠી) અરે મરતો મરતો બચી ગયોશુ. ઓ મને કોણે બચાવીઓ! બાદા!

શાહીમાન—મેં, મેં, તારા દર કદમની તપાસ રાખનાર નફરે. એ માયાખું મરજવાન તુને લાજમ નહીં હતું કે ખુરાહાલીની ખુમારમાં એકદમ લપટાઈ આવા મકાનમાં આવી તારો હવો ફેસતો બનાવે. તારો જાન હમણાં નીકળી જતો હતો. હૃદયાં જો આ રાશબમાં જેહર નાખવાનીજ ખાટી હતી.

મરજવાન—(શાહીમાનને વળગી પડી) એ આકાસી ફીરેસતા તું મારી પાછલ! મારા જીવની ફરસબંદી બનાવી તે ઉપર તુને ચલાઈ તોખી તે થોડુંછે.

શાહીમાન—ફરસબંદી એક કોરે રહી; પણ જો તારા ચાલેલાં કદમો ઉપર તું મને આખોશીથી ચાલવા દેતો હું જીવતાં જીવત બેહેસ્તમાં ગીઓલો સમજસ.

મરજવાન—આએ નાપાક ચોરો! આવી જગા ઉપર આવાં કાંમ! શીપાઈઓ મજબુત પકડો. જોવો કોઈ મારી સાહજદી બદુર અને તેનાં પદરને બોલાવી દેવો કે એ નાપાકજાદાઓનાં સર મારે હાથે ઊરાડી દેવ. નહીં નહીં એ લોકોને સાહની નજદીક લઈ જવો.

શાહીમાન—નામદાર સાહ તથા બદુર સાહજદીને મેં જાણ કરીધીછે તે રસાલા સહીત હીયાંજ આવવાની તૈયારીમાં હશે.

ખંડારી—આ હું ચોર નથી, મારો વાંક નથી, મેં તો સામખી તારી લાત જમીછે. બધા ચોરો તો આએછે. મને તો ચોરીજ લુછાઈ આવડેછે. ધણી તો આએ લોકો જાણેછે. મને માફ કરજો. બચા કાફર હવે વચ્ચે આવની! હવે કાહાં મુઓ.

કાફર—શું તારું કપાળ આજે હું પોતે મરી ગીઆ છું તેમાં તુંને કાહાં આગમાં નાખું.

(બદુર તથા સાહ દાખલ થાયછે.)

બદુર—ઓ મારી ખુરાબખતીનાં ખોરશીદ! મારા વાહલા ભાઈ, કેહે કોણે તારી ઉપર આકૃત પાડી. કેહે કોણે તારા આવા હાલ કીધા.

મરઝવાન—એ બેહન મેહેરબાન. આપ્પે સામે ઉભેછે તે કોઈ અજબ આદમછે. મારી પાછલ ફીરસતાની માફક રહી ચેકડા મરતબે મારે જન બચાવીએછે. આપ્પે મકાનમાં તારે હીરે મેલવીઆથી ખો-શીમાં આવી હું મજહુને સાર આવી લાગેા અને અંતે એ દોજખ-ખાનું માલુમ પડીજે. સાહ આપ્પે લોકો કરપીણુ છે. મારે જન અંતની ધડીએ બચીએછે. મને શરાબમાં જોહેર પાઈ મારી નાખવાની વેતરણુ કીધી હતી. બેહેન બદુર લે તારે હીરે; તેની સાચવણી તારા વગર કોઈ બરોબર કરનાર નથી.

બેદુર—ઓ સાહેબે કદરદાન આપ્પે તારું કેટલું મોટું હેરાન. ભાઈ મરઝવાન આજે કેવી મોટી ખુરાહાલી. મારી જીંદગીમા એથી વધારે હું ખુરાહાલ થનાર નથી. પેલા દેવના કહા મુજબ (હીરે ખુરાહાલીમા ચુંમેછે. બેદુર જોવા હીરે ચુંમેછે તેવોજ કમર જમીનમાંથી

નીકલી આવેછે.)

બદુર—કોણ! કમર! ખરે માહતાબ! (વલગી પડી) આટલી લાંબી લાંબી ઇનતેજરી પછી આપ્પે મીલાપ કેવો, કેવો, મોટો લાગેછે! એ મારાં કરમાઈ ગયલાં ઝાડને પાછું તાજું કરી ખીલવનાર મારા મીઠા નીરમલ વરસાદ! હજરો હજર શોકર તે ખાવીંદની ખુદાઈનાં! અંતે તુને મને બખશીઆ! હજરો હજર હેસાન તારા છોડવનારનું! લખો આસીરવાદ તારા બચાવનાર અને હર્ષયાં લાવનાર ઉપર!

મરઝવાન—(વલગી પડી) રફીક! સારી કુન્યાની ગરૂરી! તું અંતે પાછો મલીઆ. ઓ બેમુલ-નેકબખત-વગર ડાઘનો-વગર મતલ-બનો-તું તું-ને તુંજ ખરે આશનાવ.

ક્રમર—એ દાસ્ત સારી જીહાનમાં એક તુંજ પાસ હાલ માફી આહુંછુ. એક મરતમે આવા ચુસ્ત દીલનો હું તારે રફીક પેલાં શેહેતાન વજીરનાં આપલોસી બરા બેલોથી લોભાઈ તારી ઉપર રાકનો વીચાર લઈ જનાર હું હતો. તુંને એકલો પાછલ છોડી જનાર હું હતો પણ પસેમાનીમાં દાહડા યુજરી નીરમળ મારી બગલમા તું બખ્તા-વરને પાછો પકડુંછુ (વલગી પડેછે) અરે કાહાંએ પેલો બુરો વજીર, તેનો તોટો પીસવા હું તલપી ઉભોછુ? પેલાં પંખેરાં પાછલ હું રાત દાહડા લાગો મગર તેનાં મોહોડામાં હીરો નહી હતો. જરે તે પંખેર મારા હાથમાં આયું તારે એક કાચનો કટકો માલુમ પડીઆ; એ બધાં આપણને ઠગવાનાં તે બુરાનાં તરકટ હતાં.

મરઝવાન—પાપી તે બુરો આખેરસ તેની સબખે પોહોંતોછે. આવા બે વફાદાર રફીકોને દુન્યામાં છુટું પાડનાર કોઈ હતું નહી. છે નહી અને થશે નહી.

ક્રમર—(બદુરને) એ ફલકનાં રપેરી શીતારા આએ ખરા હીરા સમાન રફીકથીજ હું સલામત રહીઆંછું. એનાં હેસાનની રેળમાં આપણુ ઘસડાઈ જઈએ છીયે.

મરઝવાન—અરે પણ કોણને પુરી બખરછે કે તે રેળ ઉભી કરનારે તેમાં-આપણને તરતા રાખનારે, ખરો નર આ જવાન કોઈ બેગાનો પણ મેહરબાન લંગીએ-આએ ગમર જવાનએ-આએ તે છુપું પણ ખોરાબોદાર તે ફુલએ-ખોદાઈ ચમન છોડી માંરાં બખતને ખોરાબોથી તર કરવા મારી પાછલ લાયુંએ. નજદીક સાત મરતમે મારો જાન બચાવનાર કોઈ એ ગેખી ફીરેસતો છે; મારો જાન પોતાના જાનને જોખમે ટકાવનાર એ કોઈ છુપો ખોદાએ.

બદુર—ખરેજ અજબ જ્યુએ; બોલ બોલ એ મુગાં બુલબુલ, તું કીઆ બાગ આરાકારમાંથી છુપું ઉડી આયુંએ? કોણની તારીફનાં દર-ખત ઉપર બેસવાની તારી મરજી છે.?

શાહીમાન—(મનમાં) તારા કાકાની છોકરી હું-વગર દરકારે નાખી મુકેરી શાહાજાદી ગોહર હું-તારા તેજનાં ઝમકમા તું મને કા-હાંથી પીછાએ:—

બદુર—બોલ બોલ બેઢેહસ્ત બોલ; બખશિશ તારી બેમીસાલ છે.

શાહીમાન—મોહોબતનાં ચમનનું જાણીતુ ખુલખુલ છુ. મર-
ઝવાનની માયાના ગુલનું ઈનતેજર છેજી.

મરઝવાન—એ મારા તારનાર, મારી મોહોબત માયા હું એક દો-
સ્તને આપી ચુકો. હવે તે ખીજને નહીં અપાએ. તું મોહોબત બખ-
શવા લાયક આદમ નથી. તુને તો દરમજો અને હોરમતનું તખ્ત
એનાંએત કરવું જોઈએ.

શાહીમાન—દોસ્ત તરીકે તારી મોહોબત નથી માગતો; પણ
આરત તરીકે! (પોતાનો પોશાક કાઢી નાખી) જુઓ, જુઓ, આ-
લમનાં લોક જુઓ. આજસુધી હું શાહીમાન ગોટો નર, પણ આજે
પાછી કમનસીબ સાહાજની ગોહિર-મરઝવાન! ઈઆદ કરકે તારી
મોહોબતમાં દીવાની થઈ રાત દાહાડો તારી પાછલ હું ફરતી હતી,
પણ હું ખરી નાઆરને તું કરી દાદ દેતો નહીં હતો.-આજસુધી આ-
રત જાતનો તું ધીકારનાર હતો, પણ આએ તારી તમામ સેવા જાતે
આરત પણ મરદના પોશાકમાં મેં બજવી છે. હજુરખી તું શું
કેહેવા માગેછે?

મરઝવાન—ઓ આરત! ખરી પાક જાત! ખુદાઈ પેદાશસની,
આકાસી જનમની હું બા પોકાર સાથ કબુલ કરુંછું કે આરત જાત ત-
મામ આલમમાં પેહેલી અને ચહડતીજ છે. હું કબુલ કરુંછું કે મરદો
તેઓ હજુર શરમીંદા છે. આજથી, આજથી, તું મારી સરદાર,
માલિક, મારા જીવની દીલદાર.

બદુર—એ ચખરાક બેહન મોટી શરમીંદગી તો મને છે કે મારા
તોર અને દમામની ખુમારમાં તારી દાદ મેં નહીં લીધી. તું મારા
બેહસ્તનશીન કાકાની બેઠી, મગર તુને હું કરા હીસાબમાં ગણતી
નહીં હતી. આજથી તું મારી સરદાર બેહન, આજથી મારી તું જ-
નમની સાથી. (વજગી પડેછે.)

કમર—હું તો અજાએબીમાં ગરકજ થઈ ગીઓ છું! ચીન-
દરાની આલાદ ખરીજ આકાશી છે! હીઆની આરતોમાં આવી

ખુખી ! મરઝવાન કુન્યામાં બે નાદર ગોઠેરે હતાં તે અંતે આ-
પણ બંનેને મલીઆં. કુન્યામાં હવે આપણથી કોણ વધુ સુખી ! હા !
(દલગીર થઈ જાયછે.)

બકુર—કમર, મારા માહતાબ એકાએક કેમ દલગીર થઈ ગીઆ ?
બોલ સેતાબ.

કેમર—શું કેળ. મારી માયાના બધા કુવારા બરાબ ચુકા પણ
મારા પદરની મોઢેબતનો બાકીનો કુઆરો હતો તે એકાએક
હમણા બરાવા માડીઆછે. અરે મારો બોઝર્ગ બાપ કેવો મારા વગર
તવળતો હોયે ! દોસ્ત મરઝવાન હવે જાંહાંસુધી ખાલીદાન તરફ
તું કુચ નહી કરશે તાંહાં તુલક મારી બેકરાશી નાબુદ થનાર નથી.

બકુર—એ દીલદાર જાની આટલી મંજલ માપવાની શું જરૂર છે ?
સખુર એક લેહેજમાં તારા નામદાર પદરને બોલાઈછું.

(હીરો ચુમેછે તેવાંજ પરીઆં તખ્તપર લાવેછે—શાહજમાનને જોઈ.)

કમર—પેદર ! મારો પેદર !! નામદાર શાહ !!! (વળગી પડેછે.)
એ શાહ સરફરાજ હજારો હાંદિસા ભોગવી સંકટનો દરીઆવ ખેડી
અંતે તે સહેબની બખ્શીશથી આએ પેલું બાબનું બેમુલ રતન મે-
લવી બેઠોછું. જો જો હેવાં હોરાનપર કોણ જીવ ફીદા નહી કરે.

શાહજમાન—મારી આખી જીંદગીમાં તખ્તપર બેઠો હતો તારેખી
એટલી ખુરાહાલી નહી લાગી હતી. બોદાવંદની ખરીજ મેહેર ઉતરી.
(બંને જોરાંને વળગી પડેછે.)

બેકુરનો બાપ—મારા બારે દરબજા છતાં આજનાં જેવી મુબારક
બાદી ખીજ કોઈખી હવે નહી મેલવસ.

(બંને જોરાંને વળગી પડેછે.)

ખંડાશી—અરે બાપુ કોઈ હીઆં નજર કરો. તમારી કોઠીતો નથી
જોઈતી પણ જરા આંખતો ફેરવો.

શાહજમાન—એ કોણછે ?

કમર—બાઈ મરઝવાન આએ લોકો કોણ ?

મરઝવાન—આ બોદાએ ખુરી બખ્તીનાએથી પનાહ રાખે.
એ લોકો ચોરછે, ડગારાછે, ફાંસીઆછે.

ખંડારી—અરે બા હું ચોર નથી. મને છોડો, હું કોણું તે કહી રજા.

કમર—નહી, નહી, એ બધાને બાંધી મારો.

ખંડારી—મરી ગીઆ! અરે શેઠ કમર આજે ખુશીમાં આયો તે તારા અસલી નોકરને ભુલી ગીઆ કે? વાઉવા ધણું સારું!

કાફર—મેહેરબાન શેઠ મરઝવાન, માલે મુસતાક થયા તેથી બી-મારો કાફર ખાનખાતો ઉભા છે.

કમર—કોણ ખંડારી! તું હઠ્યાં કાંઠાંથી આયો.

મરઝવાન—કાફર! તારું ખાનુખરાબ થાય તુંબી ચોર!

ખંડારી—અરે સામખા રાતદાહડો રખડતા રઝળતા તમારા બંનેની શોધમાં આયા ને ચોરમાં ખપાવેછો. તમારી બોળમાં આપ્પે પંચી-આમાં ફસી પડીઆ. તેમાં હમારો શું વાંક?—શેઠ કમર—મારા લાડકા શાહાબદા, બચપણથી તુને ધબા મારવાનો શોખ હતો તેથી તારા હાથ ચવરતા હોયે એવું ધારી હું હઠ્યાં આયો. (માથુ આપી) લે, લે, એક બે મારી લે, પણ બોધાખાતર છોડ.

મરઝવાન—આપ્પે બે ચાકરોને છોડો. બાકીનાઓને બાંધી મારો, અને જોખી ચોરીના માલ એ લોક પાસે હોય તે ગરીબોમાં બખ્શેસ કરો. (શીપાઈઓ ધકા મારતા લઘ જાયછે.)

ખંડારી—તારા બાપનાં દીકરા સલામત રહે—બચા કાફર હવે તારા કાફર કારેસતાન માફક કદીબી નહી ચાલું. નાપાક તારી સો-બતમાં જરે તારે માફ અરધુ મહોડું કાણ થાયછે. અરે પણ બંને શેઠો તો પરણી ગીઆ ને આપણેતો હાય બોળતાજ રહી ગીઆ. ચાલની ખુણે ખંટોલિથી બે લકરાં આપણેબી શોધી કાઢાડીએ!

કમર—ચાલ ખંડારી મુગો રહી જ નહીતો કંઈ ખાસે.

ખંડારી—સાહેબ મુગોજ છે!

કમર-અલ-જમાન—એ મેહેરબાન, જાહોજલાલ, આલમમાં સ-રફરાજ પદરો અને હમારા નામદાર સાહેબ—એ વાહલી દીલદાર ને નેક મનેસ ગોહર, તથા તું મારા મરઝવાન! સાહેબની ખરી શેતાબેરા સાથ, તે આવીંદની ખરી બખ્શેસ સાથ, આપણી આપ્પે જનમસુધી ઈઆદ

રહી જનાર રમતનો ખુશહાલ અંત લાવીએ. જે શેતાએસે હું બજા
લાઈછું તેમાં તમારા તન મન એકસરખાં કરી સાથે મેળવી નાખી
ખાલિસ દીલથી આહો મુશદ મીઠી.

એ ખલકે ખુદનમુનનાં ખાલિસ દસ્તગીર,
એ વીરવંત વીરોનાં એકલાજ રે માહ વીર.
જોદાઈ તે મેહસ્તનો ખરો ટુંજ ચીતાર,
દાદ યા ફરીઆદનો ટુજ ખરો આધાર.
જોર દસ્ત હમારા ભારી ટુજ બખ્શીશમાં
રગેરગ ખાલિસ, દોડાવ તારી ખુદનુમા.
જાવેદાન રમાડ પાકીજે તારાં રાજમાં,
વેહેવાર તારો પાડ આ માણસાઈ સાજમાં.
દાવર ટું દસ્તગીર, છોડ આકાશી તે નીર,
નવ ધારે જે ભીગાવે પાપી હમારાં રારીર.
આતુર ચશમે તારી બમે મનમાં જરૂર,
રતનો તારાં દીપાવે, ફલકપરની હર.
પીંરેજગરી તારી હમપર છે પરતાપ,
આ જીહાનનો વીસરાવે ખરો સંતાપ.
રામરાનીમાં રમાડ ખાલિસ હમારા જાન,
જાખજા ફલાવ હમારી નેકીનું માહ દાન.
ન જીવ હમ તુ સનમ ઉભાંછે રારમીંદ,
મે વારેસ હમનો વારેસ ટુંજ પુરવીણ.
ભાયગ હમારા કે મેલવવા તારી મેહેર,
ધનતેજર ફરીએ હમો શેહેર બ શેહેર.
મે માલુમ હમારી નોદાઈ ખરી મેહોખત,
જરૂર પામે રાહાત જો મળે તારી શોખત.
મેશક મેથુનાહ હમો, મે નીરદોશ આ નાર,
નવાંજર નેજોથી તારાં, હમખરાં દીલદાર.

(પરદો પડેછે.)

“કમર-અલ-જમાન અને બદુરા.”

પરી કમર-અલ-જમાનની ખુબસુરતીની તારીફમાં ગાયેછે.

કમર-અલ-જમાન સુતેલાંછે.

જલો.

“ક્યા જર લાગ્યે હો મયે વારી, મયે પંજાબન ભારી તુ નકો જા.” એ રાહ.

સુરત મીઠી સુરત પ્યારી-ચંદ્રબદન અજબ હસન ચમકતું.

ગાલ ગુલાબી-મુખડો માહાતાબી,

ગોહર જોખનનું નુરી,-ચમકતું. સુરત મીઠી.

નરગેસી નચેના-દાંત નગીના,

લખતો લાલ યમની,-ચમકતું. સુરત મીઠી.

બવાં કમાંદાર-ઝુલફાં ચેચદાર,

સીનું નાઝુક આ જરી,-ચમકતું. સુરત મીઠી.

બેફાંમ કુનીઆં-હેરાંત પરીઆં,

અજબ હુરો હસન જોષ,-ચમકતું. સુરત મીઠી.

લપટ શીરી-એ દીલ લીધું ચોરી,

દીલકું હુરો નુરી માલી,-ચમકતું. સુરત મીઠી.

પરીએ કમર-અલ-જમાનની ખુબસુરતીની તારીફમાં

ગાયેલું ખીજું ગાયન.

ગઝલ.

“લાલિરખા સમનબરા, સરવે રવાંને કીસતી.” એ રાહ પર.

લાલ રૂપસાર રંગીન લખ-મસ્ત છે આંખ અજબ ઝલક,
મુખ પર ખીલે ગુલે ગુલાબ-છે બુલંદ પેશાનીની ચમક.

મસ્ત આ બાજુ સખ્ત દસ્ત-થી શેર પલંગ ખાએ શીકસ્ત,
રોસન દીસેછે એનું બખ્ત-દીપેછે આથી ફૂલ ફલક.

હુસનના ખાગનુ આ ગુલ-છે બેકામ ખાખમા મરાગુલ,
ખાલ સીઆહ જેવાં સુંખુલ-નાઝ નખરાંથી ખાખ્ખે લટક.

કેમ ફીદા ન થાખ્ખે ખલક-ફલક ધુજે આ જોઈ ઝલક,
કેવી ઉડે શીરીન મહક-હા આદમ અજબ તારી ઝમક.

કુદરતના ખુરાનુમા દીલખંદ દેખાવ વીથે, કમર-અલ-જમાન
પાહાડની ઉપર ગાખ્ખેછે.

હોરી-જોગીઆની.

“બાંકે મીરઝાને ધુમ મચાઈ-ઠાલ તલવારોંસે ખેલુંગી હોરી.” એ રાહ.

નકરા કુદરતનો ખીલયો રંગદાર,
ગુલ લાલાખ્ખે આપ્યોછે સનગાર.
ફુલની ડાલીપર જુલજુલ બોલે,
બોલે ચંડુલ મોર મયેના;
મોગરાની આવેછે લપટ અતરદાર,
નરગીસ-આહા નરગીસનો રંગી છે ગુલઝાર.
ગુલ લાલાખ્ખે આપ્યોછે સનગાર.
ન કુદરતનો ખીલયો રંગદાર.

કમર-અલ-જમાન જમાનાની ખેવફાઈ વીથે ખંદીખાનામા (?) ગાખ્ખેછે.

ગઝલ.

“કીસી મસ્તકે આનેકી આરઝુ હયે.” એ રાહ પર.
પડી સખ્ત ઝંજીર ગલાંમા સીતમની,
રે સાકીએ બખ્તના આપી જામ જમની. પડી સખ્ત
જમાનો જુલમગાર જફા રાખે જારી,
કહું કોણને કાંઠાંની હું મારા જુલમની. પડી સખ્ત
કરમાયું આરાનું મારું અવે ગુલ,
ખુશીનો ગયો દીન, આવી રાત ગમની. પડી સખ્ત

ગુદાઈમાં માથુકની દરદી આ દીલ છે,
કરૈ કોઈ તદખીર જીગરના જખમની. પડી સખત
ગમખ ગુજરે ભારી કમખખત કમર પર,
બસ ઉમેદ કરીમની છે બખશિશ કરમની. પડી સખત.

બહુરા કમર-અલ-જમાનની ગુદાઈના ગમમા ગામ્મે છે.

કુમરી—પરજની.

“નદીઆલો હમારે સંગ ચલો,” એ રાહ પર.
ઘરાક તારા દરદની હું દરદીરે. ઘરાક તારા
મુઝ દરદીની કરૈ કોઈ તદખીર.
જામ્મે તલપી જીવડા જલદીરે. ઘરાક તારા
રાત દીવસ હું પોકારું પીતમને,
તખ્તી ખખતની યાઈ ઉલટીરે. ઘરાક તારા

કમર-અલ-જમાન અને બહુરાના લગનનું ગામ્મેણુ રામરાગરે ગામ્મે છે.

સોરઠ.

“મારા મીઠડા મોહન લાલ, મારા જગન મગન હો.” એ રાહ પર.

બની શાદી મુખારક જાની મગન મગન હો,
માથુક મનમોહન મલી દીલખર દીલદારથી,
ચમકાવે ખુશીથી તારા ગગન ગગન હો. બની
તાજરે ખુશખખતીનુ રહે તારા સર ઉપર,
છે શાદી ખુશાલીના સારા સગન સગન હો. બની
કમર-અલ-જમાન ખુખીવંત રાહાજદી બહુરા
ને યાજો મુખારક આ સદા લગન લગન હો. બની

૧-અલ-જમાન અને બહુરા, પોતાના મીલાપનુ ગાયન ગાએછે.

જીલો.

નકો ઝાઉ તુ માગારી, ઝરા થામ થામ થામ.” એ રાહ પર.

પીઠ મોખતની તું જાની, મીઠી જામ જામ જામ.

મેહેરથી માલિકની, મુરદો પર આવી,

રહીએ ગાતાં કીરતી તેની સુખોહ શામ શામ શામ.

લડએ દલેરીથી, બખતની સાથે,

ઝરીન તખ્તી પર કોતરાવીએ, આવે નામ નામ નામ.

માંગીએ મેહેર તારી, સાહેબ કદરદાન,

નમીએ મજલસને આ તમામ કરી કામ કામ કામ.

(ઉપલું ગાએણ નાટકની આખેરીએ છે.)

કમર-અલ-જમાનની જુદાઈમે બહુરા ગાએછે.

કુમરી—સીંધે ભયેરવી.

“છડીઆં ન મારોરે, બે દરદી બાલમા.” એ રાહ પર.

જીવડો ફસાવોરે, મોખતી જાલમા. જીવડો.

પ્રેમની કટારી મારી, કીધી તે ઘાએલરે,

તીર આંખોનો કારી, લગાવોરે. મોખતી જાલમા.

કમર-અલ-જમાનની જુદાઈમા બહુરા ગાએછે.

કુમરી—ભયેરવી.

“એજી તુમસે કોન બહાને બોલું.” એ રાહ પર.

દીલમા આગ સલગીએ, જુજવો કોઈ,

જુજવો કોઈરે જુજવો કોઈ. દીલમા આગ.

જાની વગર હું તલપી રહીશું—હર પલ બજી રહી.

જુજવો કોઈ. દીલમા આગ.

હોશી—(દીપચંદી)

“સૈઆને મોકો ગરવા લગા દીનીરે.” એ રાહ પર.

જોખન કુંમલાએ ગુલાબી માંડે,
હરખાર રડું અફસોસ કરી. જોખન કુંમલાએ.

છુપો કાંઠારે જાંની તું, સંગદીલ સીતમગર,
જીગર ખેકારને જલાવી માંડે. હરખાર રડું.

ગયું ઉડી જીલજીલ, ચમનથી મોખતના,
કોમલ ગુલ ગુલાબનુ લુટાવી માંડે. હરખાર રડું.

જીવડો ગુમાવીને, બહુરા થાઈ દીવાનીરે,
ઝડપ જલે દીલડું શીતાબી માંડે. હરખાર રડું.

(ઉપલું ગાએણ બહુરા કમર-ઝલ-જમાનની જીદાર્ધમા ગાએછે.)

બહુરા દીલદારની જીદાર્ધમા ગાએછે.

ગઝલ—કેશ.

“ગઈ એક બ એક જો હવા પલટ-તો દીલકો અપને
કરાર હયે.” એ રાહ પર.

ગઈ રે હરએકતો ધડીને પલ, નહીં મલતો મુઝ દીલદાર રે,
દીલ દરદમંદછે દરદ ગમથી, દમબદમ ખેકાર રે.

રહયું ખીલીછે રંગીન ગુલ, ગયું નીકલી કાંઠાં દીલખંદ જીલજી
ગયું બુલી કેમ તે કરારે કોલ, તેને ગુલની નહીં દરકાર રે.

લેહકીઆ કુકતી ખુરામોદાર, પેગામ લઈ તમે પાંખ પર,
જઈ જાનીને રે કરે ખબર, રડે બહુરા જર જર રે.

ઉડી રૂખ બહુરાના ખુબ સુરખની કુખથી સુરખે છે ફીકાં રૂખ,
કરી મુખ હરામ આવે મુજના મુખથી ગાવસ ફાગ દીલ ફીગાર રે.

જલે ઈશિકથી આ બદન સદા, જાન તનથી મારા થયો જીદા,
મારો લાવ અંત આવે ખુદા, છું જીંદગીથી ખેતાર રે.

સીઆહ રાત થાઈ જીદાર્ધની, એખી એક કુદરત ખુદાર્ધની,
પડી છાયા મન પર સીઆહીની, નથી કુખની મારા સવાર રે.

